

nummer 1 februari 2002

TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING

VAN DOCENTEN IN GESCHIEDENIS EN

STAATSINRICHTING IN NEDERLAND (VGN)

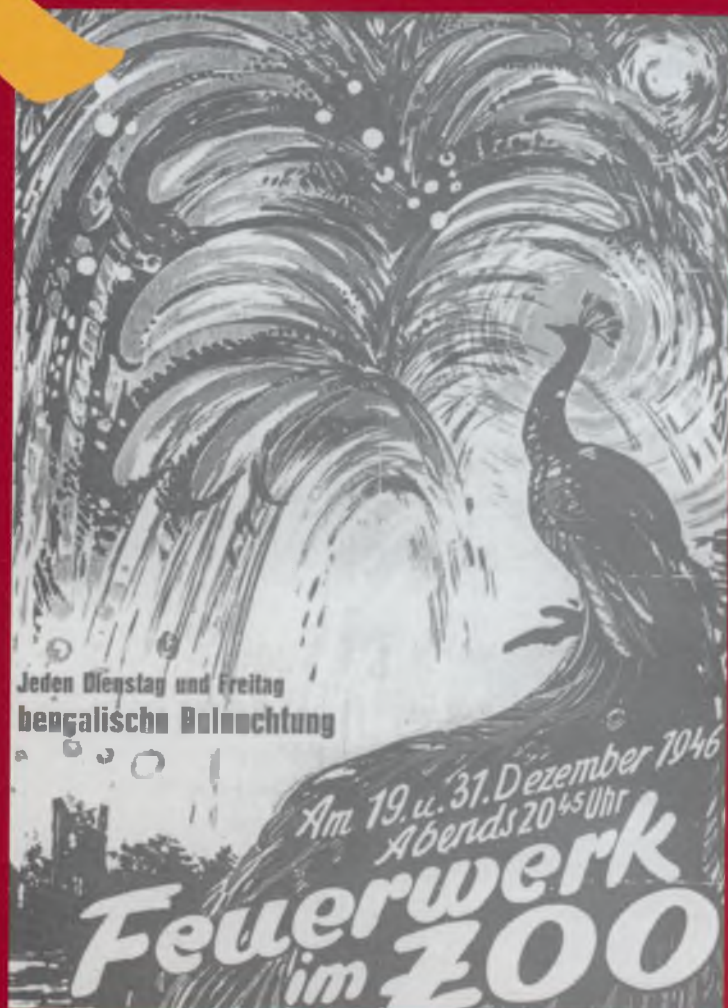
KLEIO

**BRD in hoofd-
lijnen 1949 – 1998**

**Huib de
Ruyterprijs 2002**

**Examen-
problematiek**

**Gezongen
geschiedenis**

jaargang 43

Kees Weltevrede
 voorzitter (KNHG, Stichting Euroclio/VGN)
 Dubbeldamseweg Zuid 350,
 3312 KT Dordrecht.
 Tel. 078 - 6390 699.
 Fax 078 - 6399 001
 c.weltevrede@wxs.nl

Jetty Keijzer
 vice-voorzitter (Commissie Havo/Vwo, Platform VVVO)
 Archipel 31-01,
 8224 HC Lelystad.
 Tel. 030-235471,
 Keijzer7@cs.com

Loek Janssen
 secretaris
 Ananasstraat 1,
 6543 ZH Nijmegen.
 Tel. 024 - 373 4800.
 janssen.scholten@freeler.nl

Herry Groothuis
 (Commissie Pabo, Commissie Basisvorming Vmbo, SLO)
 Groen van Prinstererweg 11,
 3731 HA De Bilt.
 Tel. 030 - 2713 204.
 h.groothuis@worldonline.nl

E-mail: info@vgnkleio.nl
Website: vgnkleio.nl

Renée Schreuder
 (Beheer VGN-webside,
 Commissie Volwassenen-
 educatie, Kleio)
 Couwenhoven 46-01,
 3703 EM Zeist.
 Tel. 030 - 6959 506.
 srd@wxs.nl

Johan Raven
 penningmeester (Didactiek-
 en activiteitencommissie,
 RAD)
 Kinkhoorn 8, 9051 MJ Stiens.
 Tel. 058-2574 050.
 johanraven@hetnet.nl

Peter Wester,
 beoogd bestuurslid,
 Denekamperstraat 28,
 7588 PW Beuningen.
 Tel. 0541-5520161.
 westerkok@introweb.nl

Administratie VGN:
Juliana van Stolberglaan 41,
2595 CA Den Haag.
Tel/fax 070-385 3669.
E-mail: lieke@euroclio.nl

VGN-giro: 128701 t.n.v.
Penningmeester VGN,
Den Haag.

Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staats-inrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. Wilt u lid worden? Neem contact op met de administratie. Aanmelding is ook mogelijk via de VGN-site.

- Contributies 2002:**
- Bij bezoldiging t/m HOS-schaal 10.6 € 50
 - Bij bezoldiging vanaf HOS-schaal 10.7 € 60
 - Docent met drie of meer vakken € 35
 - Baan van minder dan 0,6 fte € 40
 - Kennismakingslid (alleen voor studenten) € 25
 - Buitengewone leden, pensioen, VUT € 45
 - Partnerlidmaatschap € 70

- Abonnement:**
- Binnenland € 61
 - Buitenland, Europa € 65
 - Buitenland, overig € 75
 - Losse nummers incl. verzendkosten € 8

Dit eerste nummer van Kleio bevat traditiegetrouw de jaarstukken voor de jaargvergadering van de VGN. Die wordt op zaterdag 23 maart a.s. gehouden in het Amsterdams Historisch Museum.

De toekomst van het geschiedenisonderwijs is in meerdere opzichten ongewis. Het werken met de nieuwe lesinhouden in de leerwegen van het vmbo vertoont nog allerlei kinderziektes.

De implementatie van de aanbevelingen van het rapport-De Rooy wacht nog op groen licht, met name van de Kamercommissie Onderwijs; eind januari bleek de discussie aldaar vooral rond het mogelijke loslaten van maatschappijleer als verplicht vak te draaien.

Het studiehuis wordt gedeeltelijk gesloopt, maar vooralsnog zonder heldere indicaties voor ons schoolvak. Wie over dit soort ontwikkelingen geïnformeerd wil zijn, kan behalve in ons blad doorgaans ook goed terecht op de VGN-website; op de jaarvergadering komen zij ongetwijfeld ook aan bod.

Dit Kleio-nummer biedt een variëteit aan onderwerpen: onder meer een kritisch stuk van Boschloo over De Rooy en het eindexamen; een vogelvlucht-artikel over de geschiedenis van de Duitse Bondsrepubliek; een kijkje in de keuken van de havo-examenmakers; een interview met een prijswinnende medewerker van het Amsterdams Historisch Museum en een bezoek aan de tentoonstelling 'Slaven en schepen'. De redactie staat open voor al uw reacties en suggesties!

Jan van Oudheusden

Redactie

Jan van Oudheusden,
 voorzitter, Massenetstraat 21,
 5144 WP Waalwijk.
 Tel. 0416 - 33 74 30.
 jan.oudheusden@wxs.nl

Carla van Boxtel,
 Langemeijerstraat 13,
 5473 GS Heeswijk-Dinther.
 Tel. 0413 - 29 29 96.
 c.vanboxtel@fss.uu.nl

Marijke Meuwissen,
 Simplonbaan 17,
 3524 BG Utrecht.
 Tel. 030 - 273 1670.
 marijke.meuwissen@hccnet.nl

Maria van Haperen,
 Korte Kerkstraat 14,
 5524 AX Steensel.
 Tel. 0497 - 517573.
 a.vanhaperen@chello.nl

Huib Oattes,
 Roerdomp 80,
 3641 TK Mijdrecht.
 Tel. 0297 - 28 11 97.
 hfoattes@wxs.nl

Stefan Boom,
 Graaf Janlaan 46,
 1412 GH Naarden.
 Tel. 035 - 694 87 42.
 s.boom@hccnet.nl

Cees Bol,
 Fazantenkamp 387,
 3607 XC Maarssenbroek.
 Tel. 0346 - 56 57 12
 cbol@worldonline.nl

Hans Moors,
 Groenewoudseweg 50,
 6524 VB Nijmegen.
 Tel. 024 - 328 14 36.
 hans.moors@hccnet.nl

Oscar Lanssen,
 medewerker en correspondent VS,
 History Department UNC
 Charlotte.

Hans Pols, secretaris,
 Van Aerssenstraat 140,
 2582 JT Den Haag.
 Tel. 070 - 3501 380.
 j.pols@penta.nl

Tineke Bogaerts,
 eindredactie,
 Omloop-West 9,
 3402 XM IJsselstein.
 Tel. 030 - 688 35 76
 Fax 030 - 688 84 59
 c.bogaerts@hccnet.nl

ISSN 0165-6449

Wilt u artikelen voor Kleio toesturen aan de secretaris van de redactie. Berichten voor de Kleiokrant, aktualiteiten, mededelingen van commissies, aankondigingen en dergelijke kunnen naar de eindredacteur. Neem voor informatie over adverteren in Kleio contact op met de eindredacteur.

In dit nummer

2 *In het zonnetje: museumedicator Arja van Veldhuizen*

De Huib de Ruyterprijs 2002

Stefan Boom

5 *Van deling via eenheid naar een nieuw tijdperk*

Hoofdpijnen van de geschiedenis van de Bondsrepubliek 1949-1998

Hein Hoebink

Van 'heile Welt' naar 'historischer Neuanfang': gesteund door een steeds krachtiger economie ontwikkelden zich in West-Duitsland een moderne democratie en een coöperatieve buitenlandse politiek, die nu als basis van de BRD opgewassen moeten zijn tegen de uitdagingen van de 21ste eeuw, zowel nationaal als internationaal.

12 *Van tempo doeloe en dingen die voorbijgaan*

Het havo-examen 2001

Stefan Boom

Hebben de examenmakers wat geleerd van de slechte ervaringen van 2000? De examenmakers doen hun best, maar van de leraren wordt ook wel wat inzet gevraagd.

18 *Het examen havo/vwo: een stukje geschiedenis*

Het eindexamen en De Rooy

Hans Boschloo

Na de invoering van de Mammoetwet is er veel veranderd. Eerst de HEG/WIEG, daarna de tweede fase en nu De Rooy; waar gaat het naartoe met het CSE en het onderwijs?

En verder

16 *Boek van de maand:*
'De bokken en de schapen' besproken door Joop Walhain

25 *Museumnieuws:*
Slaven en schepen' werd bezocht door Ger Jan Onrust

29 *Boeken*

36 *Kleiokrant*

De Huib de Ruyterprijs 2002

Op de jaarvergadering van 23 maart a.s. zal het VGN-bestuur de Huib de Ruyterprijs uitreiken aan Arja van Veldhuizen. Wie is deze educatief medewerkster van het Amsterdams Historisch Museum? En waarom krijgt een sociaal-geografe een prijs van de vereniging van geschiedenisleraren? Kleio heeft het haar gevraagd.

2

Een geografe in geschiedenis

'Vaak zijn mensen verbaasd om te horen dat ik sociaal-geograaf ben. Hoe kom je dan terecht in een museum; in een historisch museum nog wel? Het antwoord is: dat was puur toeval. Via een stage kwam ik in contact met een conservator van het Tropenmuseum. Dat leidde weer tot een stage in het museum. Omdat de conservator per ongeluk ook docent museologie werd dat seizoen, mocht ik bij zijn eerste collegegroep meedraaien. Dat was het moment waarop ik door de museumwereld gefascineerd raakte.

In die tijd (1985) was het niet waarschijnlijk dat er ook een baan te vinden was in deze sector, maar in het voorjaar van 1986 had ik binnen twee maanden twee banen: ik was ingevallen als docent museologie aan de Universiteit van Nijmegen en ik had een raar projectbaantje gekregen voor drie dagen per week voor zowel het Tropenmuseum als het Amsterdams Historisch Museum.

Met standplaats AHM: zo belandde ik in de wereld van historici en kunsthistorici. Dat rare tijdelijke baantje duurde overigens ruim twaalf jaar. Sinds drie jaar werk ik nu uitsluitend voor het AHM.'

Lokale geschiedenis

'Toch is mijn relatie tot de discipline geschiedenis in 1986 niet uit de lucht komen vallen. Al twee jaar eerder was ik begonnen met het rondleiden in Utrechtse binnenstadskerken, sinds najaar 1985 als vrijwilliger in de Domkerk. En als ik verder terugdenk, hadden mijn spreekbeurten op het gymnasium vaak historische thema's, zoals de bevrijding van Den Bosch en de geschiedenis van het Kruithuis.

Inmiddels heb ik mij op vele terreinen met geschiedenis en geschiedsonderwijs bezig gehouden. Wat opvalt is, dat het vrijwel steeds om lokale thema's gaat. De plaats WAAR iets gebeurd is, vind ik heel belangrijk – toch een geografentie? Op een plek komen heden en verleden bij elkaar: daar voel je een haast tastbare band met wat er allemaal gebeurd is. Als ik er zo over nadenk, blijf ik bij uitstek een mens van het omgevingsonderwijs te zijn, en minder van de 'grote', politieke, geschiedenis.

En de belangstelling voor het werken met kinderen zat er al vroeg in. In Den Bosch was ik al kindernevendienstjuf op zondag, om de kerk te ontvluchten.

In de Domkerk, hier in Utrecht, heb ik als vrijwilliger ook een steentje bijgedragen aan het educatief aanbod, met onder andere een goed lopend project over de Dom in de Middeleeuwen, dat naadloos aansluit bij de brugklasboeken van de meeste methodes. Verder heb ik daar diverse kleine tentoonstellingen gecoördineerd en bijvoorbeeld een blindenproject: dat geeft je weer een hele andere kijk op dingen!

In de museale wereld heb je als educatief medewerker traditioneel niet zo'n hoge status, maar als je dan ook nog sociaal-geografe bent, kijken sommige historici enigszins op je neer.

Maar voor mij heeft het als voordeel dat ik, als niet-historica, mij bewust ben van de andere aanpak die een historicus soms heeft. Ik moet mijn keuzes historisch extra goed verantwoorden.

Bijvoorbeeld bij een onderwijsproject in het AHM in het kader van de tentoonstelling over het Burgerweeshuis 'Wees geweest', hadden wij Saartje Tadema, uit een boek van Thea Beckman, als hoofdpersoon gekozen. Leerlingen konden zich zo prima inleven in een weesmeisje uit het Burger-

weeshuis. Sommige historici in het museum vonden dit maar niks; het was geen historisch figuur, Thea Beckman had dit meisje verzonnen. Toch klopten vrijwel alle details, en het werkte perfect: de leerlingen gingen aan het eind van de museumles heel serieus in op de vraag of Saartje wel echt was. Dat leverde een prima discussie op.

Maar het AHM-virus heeft me wel besmet; ik zoek alle details na, ik wil daarin geen fouten maken.'

'Een dam in de Amstel'

'Sinds ik in het AHM werk, ken ik Kleio. In 1988 publiceerde ik voor het eerst zelf in het blad. Dat betrof *'Een dam in de Amstel'*, een project waar ik toevallig nu weer tot over mijn oren in zit, omdat we het totaal reviseren en moderniseren.

'Een dam in de Amstel' is in vele opzichten een interessant project. Het was een experiment, waartoe ik gekomen was door het lezen van het boekje *Vier manieren van Museumbezoek* van Leo Dalhuisen en het zien van de bijbehorende video's (weliswaar niet van de VGN, maar van Museum in de klas, meen ik). Dat boekje was een eye-opener, omdat er twee voor mij nieuwe museumdidactische werkvormen in werden beschreven. Ik vond de werkvorm waarin leerlingen elkaar rondleiden in een museum fascinerend. Toen ik voorstelde deze werkvorm toe te passen voor wat nu vmbo heet, werd ik voor gek verklaard door mijn collega's. Maar ik geloofde in de kracht van het werken met visuele bronnen, juist voor vmbo-ers. Je moet voor hen natuurlijk wel op een andere manier informatie aandragen.

Al vanaf het begin stond in dit project het vaardigheidsleren voorop: leren kijken, leren uit bronnen, informatie zoeken in de Openbare Bibliotheek (de samenwerkingspartner, ook nu nog) en het voorbereiden en geven van een mondelinge presentatie.

Helaas konden niet alle docenten dat indertijd waarderen, omdat ze al dat vaardigheidsleren zonde van de tijd vonden. Wat had je daar nu aan? Ik zag de leerlingen in het museum bezig en wist 100% zeker dat deze manier van leren héél veel toevoegt aan het leren in de klas. Later – toen de basisvormingskerndoelen ons bereikten – begreep ik pas dat we

Arja van Veldhuizen

met *Een dam in de Amstel* een basisvormingsproject-avant-la-lettre hadden geproduceerd.'

Leren van voorwerpen

'In die tijd kreeg ik meer contact met de VGN en met de geschiedenissectie van het KPC (al gauw merkte ik dat er een overlap bestond tussen de personen die bij deze twee organisaties betrokken waren).

Voor mijn eigen ontwikkeling speelde een studiereis van de Nederlandse Museumvereniging naar Engeland in 1992 een grote rol. Ik had daar kennis gemaakt met de didactiek van *'Learning from objects'*, die wonderwel aansloot bij een aantal ervaringen van mezelf in de museumpraktijk. Ik had gezien hoe (geschiedenis)docenten vaak vragen maakten bij de bijschriften van onze objecten, in plaats van bij de voorwerpen zelf. Ik had ook gezien hoe saai dat was voor de leerlingen: bij een vraag waarvoor je echt moest kijken, zag ik hen actiever worden.

Mijn kennismaking met de didactiek van *'Werken met voorwerpen'* (zoals de later uitgegeven Nederlandse vertaling luidt van het Engelse boekje) viel samen met de aankomende onderwijsveranderingen van de basisvorming – later doorgezet in de tweede fase.

Terwijl het onderwijsveld viel over het aantal vakken en de onhaalbare kerndoelen, was ik vooral getroffen door het vaardigheidsleren en het vergroten van de toepassingsgerichtheid in het onderwijs. Niet geheel zonder idealisme wilde ik een geweldig

geschiedenisproject maken, waarin historische onderzoeksvaardigheden gekoppeld werden aan de collectie in ons museum. In die fase heb ik veel advies ingewonnen bij KPC en bij vakdidactici. Zij stimuleerden mij, omdat het onderwijs volgens hen zat te springen om concrete projecten op het gebied van vaardigheidsleren.

Zo ontstond het project *'Bekijk het!'*. Achteraf gezien, liepen zowel mijn adviseurs als ikzelf veel te hard van stapel. Het onderwijs zat helemaal niet te wachten op dit soort projecten, maar ging gewoon – hooguit 'cosmetisch' veranderd – op oude voet door. Het project heeft nooit goed gelopen.

Op een andere manier heeft het wel gelopen: ik heb diverse workshops gegeven over werken met voorwerpen en over *Bekijk het!* voor de VGN (didactiekconferentie) en KPC (nascholingsprogramma's) en heb daar geweldig leuke herinneringen aan. Ik heb minstens zoveel geleerd over geschiedenisdocenten als zij van mij. In elke workshop moest ik mijn gehoor opnieuw over een drempel trekken, maar het lukte eigenlijk steeds om hen enthousiast aan het werk te krijgen met visuele bronnen. Mijn eerste 'optreden' in Vught dateert van 1994. Ik weet niet precies hoe Ruud Soeter toen aan mijn naam kwam, maar hij vroeg me voor een workshop over (museum)didactiek voor de bovenbouwklassen, in het kader van het eindexamenthema 'De Opstand'. Daar heb ik toen ja op gezegd, maar over deze hele doelgroep was toen in de museumwereld niets bekend. Ik moest dat zelf uit gaan zoeken. Dat is inmiddels wel anders, sinds de invoering van CKV.

Eigenlijk heb ik sindsdien contact gehouden met de VGN. Bij het laatste grote project waar ik aan gewerkt heb, de website www.bronnenuitamsterdam.nl, heb ik weer veel gehad aan de adviezen van VGN-ers. Deze website is geheel in samenwerking met het Amsterdamse gemeentearchief en met medewerking van een drietal docenten ontwikkeld. Het is eigenlijk weer een project waarmee ik probeer aan te sluiten op nieuwe ontwikkelingen, want toen we met de site begonnen, was het een sprong in het diepe: over het studiehuis was nauwelijks informatie (laat staan over het gekozen domein uit

het eindexamen) en over computerdidactiek wist vrijwel niemand iets. Nu maar hopen dat docenten dit keer wel de weg naar ons lesmateriaal weten te vinden...'

Het museum en het onderwijs

'Voor een geschiedenisdocent lijkt het soms of ik mij als museumeducator uitsluitend met geschiedenis in het VO bezighoud. In werkelijkheid is dit maar een deel van mijn takenpakket. Op zich is het in de museumwereld al bijzonder dat ik mij concentreer op onderwijs. Dat loopt van een kleuterprogramma rond het vingerpoppie Abraham de boekenworm, tot 'zware' CKV2-kost over de relatie tus-

Mijn ervaringen met geschiedenisdocenten zijn heel divers. Heel opvallend vind ik de angst van veel docenten om hun programma niet af te krijgen. Als zij dan met hun klas naar het museum komen, dan zie je dat er te vaak gekozen wordt voor snelle en oppervlakkige 'kijktochten'. Om het leed van de leerlingen te verzachten maken we die dan maar zo leuk mogelijk. Zodat ze niet vragen voorgeschoteld krijgen als: hoeveel pijpen heeft het orgel in de Domkerk? (Antwoord: 3698, maar er zijn er maar zo'n 100 zichtbaar ...)

De invoering van CKV heeft wel wat veranderd in de relatie musea-onderwijsveld. CKV-docenten zijn heel

Voor mij is de ideale leraar iemand die zich via de folder van het museum en de website informeert en dan vraagt: kan dat ook, of ik wil graag dat. Bijvoorbeeld: voor een docent die bij het hoofdstuk over opvoeding uit *Sfinx* iets wilde met het museum, hebben onze museumdocenten een rondleiding op maat bij dit hoofdstuk gemaakt.

Pas als docenten hun wensen duidelijk kenbaar maken, kan dat. Op de lerarenopleidingen moet er nog meer aandacht komen voor de manier waarop het museum ingepast kan worden in de school. De studenten hoeven niet altijd zelf vragen te maken, maar moeten wel observatietechnieken leren, en leren vragen te stellen. (Toekomstige) docenten hoeven niet allemaal zelf het wiel uit te vinden. Het is veel efficiënter om gebruik te maken van de aanwezige expertise en te leren hoe je in overleg en samenwerking tot een goed product kunt komen.'

Toekomst

'De toekomst is niet zonder wolkes, maar ik zie veel mogelijkheden. Op de scholen komen de buitenschoolse activiteiten steeds vaker op het bord van de CKV-coördinatoren terecht. Geschiedenis kan daardoor in de schaduw van CKV komen te staan. CKV krijgt veel geld, plant vaak beter, dient van tevoren een begroting in, en dan kan het museumbezoek doorgaan. Andere docenten vergeten dat soms op tijd te plannen. Geschiedenisleraren mogen wat mij betreft meer voet aan de grond krijgen in CKV-teams en cultureel erfgoed commissies (in verband met omgevingsonderwijs in de basisvorming).

Sommige docenten gaan naar een museum om hun leerlingen met cultuur in aanraking te brengen, anderen gaan voor een specifiek onderwerp (de Gouden Eeuw) en voor de rest is het recreatief, een verplicht onderdeel van de werkweek (het cliché van de kijktocht onder leiding van de gymnastiekleerkracht). Het meest te bieden heeft ons museum aan de geschiedenisdocent uit de tweede groep. Als de geschiedenisdocenten hun wensen aan het museum duidelijk maken, kan daar rekening mee gehouden worden en kan er maatwerk geleverd. Maak daar dus gebruik van!'

sen kunstenaar en opdrachtgever in de burgerlijke cultuur van de zeventiende eeuw.

Binnen het museum participeer ik in een aantal tentoonstellingswerkgroepen. Ook bij tijdelijke tentoonstellingen wordt inbreng verwacht – laatst heb ik nog lesmateriaal gemaakt bij de tentoonstelling 'Dansen, dansen dansen', inclusief een swingende dansworkshop voor vmbo. Momenteel stort ik mij op het thema prostitutie door de eeuwen heen. Dus ga ik op bezoek bij het Prostitutie Informatie Centrum, de Rode Draad en natuurlijk de wallen. Daar moeten programma's uitrollen voor mbo/hbo-opleidingen op het gebied van zorg en welzijn en voor allerlei ambtenaren die met prostitutiebeleid bezig zijn.

De tentoonstelling 'Liefde te koop' staat van 9/3-1/9 in het AHM.

bewuste shoppers. Dat is een goede ontwikkeling. In de schoolplanning zijn de CKV-excursies opgenomen. Het zou mooi zijn als deze trend ook doorzet bij andere vakken.'

De ideale docent

'Al een paar jaar doen we verwonderde pogingen om meer vmbo-klassen naar het museum te krijgen, maar dat is niet eenvoudig. Vmbo-docenten hebben vaak zelf last van een drempel naar het museum. In dat opzicht lijken zij op hun leerlingen. En dat terwijl een museumomgeving – door haar concrete en visuele karakter – juist zo veel te bieden heeft aan hun leerlingen. Tijdens de didactiekconferentie over de Opstand verbaasde ik me er dan ook over dat er voor havo/vwo veel, en voor mavo nauwelijks met prenten gewerkt. Ik had dat andersom verwacht.

***Van deling via eenheid
naar een nieuw tijdperk***

Hein Hoebink

De Bondsrepubliek 1949-1998

De stichting van twee Duitse staten na het einde van de Tweede Wereldoorlog bevestigde de deling van Europa in twee verschillende ideologische blokken geleid door de Sovjet-Unie enerzijds en de USA anderzijds, die streden om wereldleiderschap.

Wat waren de belangrijkste politieke kenmerken van de Bondsrepubliek Duitsland tot 1989, toen het einde van de Duitse deling zich aftekende? Op de eerste plaats kwam de Koude Oorlog, het vaste kader waarbinnen de ontwikkelingen in West-Duitsland zich afspeelden. Men zag de BRD als de heraut van de westerse vrijheidsgedachte, die in de Koude Oorlog overeind moest blijven. Maar er was meer en niet altijd hetzelfde. De hoofdlijnen, die het profiel van de BRD kenmerken, zijn in de loop van de tijd veranderd. Daarom zal ik de centrale vraagstelling van dit artikel in drie periodes aan de orde stellen.

De eerste periode omvat de jaren veertig en vijftig, waarin de Bondsrepubliek op zoek was naar een 'heile Welt', een perfecte wereld, totaal anders dan de werkelijkheid van die dagen. De tweede periode wordt gevormd door de jaren zestig en zeventig. De politiek vernieuwde zich. De inmiddels gestabiliseerde democratische structuren werden herzien, en de groep burgers, die invloed kon uitoefenen op de politiek en kans zag te stijgen op de maatschappelijke ladder werd groter.

Na deze jaren van intellectuele vernieuwing en grote verwachtingen volgde de derde periode: de 'Wende' waar Helmut Kohl reeds als leider van de CDU/CSU-oppositie naar gestreefd had. Tijdens de jaren tachtig en negentig lukte het hem echter niet om de Bondsrepubliek op de juiste koers te krijgen. Kohl sprak wel van een 'historischer Neuanfang', maar die kreeg niet de door hem gewenste vorm. De angst voor de toekomst nam toe, het vertrouwen in de politiek werd vervangen door onbehagen en een gevoel van onzekerheid. De plannen voor de toekomst zouden wel eens te hoog gegrepen kunnen zijn.

Het artikel werd uit het Duits vertaald door Marita Bruijns-Pötschke, Monheim/Deutschland.

De eerste periode: op zoek naar een 'heile Welt' – een perfecte wereld'

Gerhard Schröder – de minister: onder Konrad Adenauer eerst van Binnenlandse en vervolgens van Buitenlandse Zaken, en onder Ludwig Erhard van Buitenlandse Zaken; geen familie van de huidige kanselier Schröder – publiceerde in 1963 het boek *Wir brauchen eine heile Welt. Politik in und für Deutschland*. Al was het geen bestseller, de titel verwoordde het intense verlangen van de West-Duitsers naar een leven in vrede, na de chaos van de oorlog en de onderdrukking door het nationaal-socialistische regime. Zij hadden geen zin meer in politiek. Menige film in de jaren vijftig liet zien wat men zich bij een ideaal leven voorstelde: harmonie tussen mens en natuur, een oprechte relatie tussen man en vrouw en een behoorlijke dosis romantiek.

Adenauer op verkiezingstour in 1957.

Gezien de dagelijkse werkelijkheid in de late veertiger en in de vijftiger jaren kon men van de *heile Welt* slechts dromen. De geallieerde bezetters legden aan de Duitse bevolking allerlei beperkingen op – zeker tot 1949, toen de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) en de Duitse Democratische Republiek (DDR) uitgeroepen werden. In het dagelijkse leven kampte men met een tekort aan levensmiddelen, met woningnood, met gebrek aan werkgelegenheid en zorgen om eigen levensonderhoud.

De sociaal-democratische partij (SPD) wilde de lasten zo eerlijk mogelijk verdelen en ze zo snel mogelijk verhelpen. Maar haar socialisme was gebaseerd op de traditie van de Duitse arbeidersbeweging en ook de communisten beriepen zich hierop. Vooral door deze verbinding met het communisme verloren de socialistische idealen in Duitsland snel hun aantrekkingskracht. Veel West-Duitsers baseerden hun opvattingen over communisme op persoonlijke ervaringen en op wat ze wisten en vermoedden over de communistische heerschappij in de DDR. Hun afwijzen van de houding tegenover de communistische dictatuur beïnvloedde hun mening over andere varianten van socialistische politiek.

In de parlementen en regeringen van de Länder tekende zich eind jaren veertig een brede anticommunistische stroming af, die door de westelijke geallieerden versterkt werd (hoewel de communisten nog wel in de verschillende Landes-parlementen en in de Landes-regeringen vertegenwoordigd waren). Vanwege hun associatie met antisocialistische elementen konden vertegenwoordigers van deze stroming door de christen-democraten (die in Bonn aan de macht waren gekomen)

gemakkelijk overgehaald worden samen te werken tegen de in de oppositie gedreven SPD.

Het anticommunisme in de BRD werd in de jaren vijftig niet alleen door het burgerlijk-conservatieve kamp gedragen. Vele sociaal-democraten waren zelf ook strikt anticomunistisch. De eerste voorzitter van de SPD na de oorlog was Kurt Schumacher. Hij bestreed de communisten, omdat hij hen de fatale samenwerking met de nationaal-socialisten in de jaren twintig en begin jaren dertig verweet. In de actuele politiek van de Bondsrepubliek zag hij een herhaling van de dictatoriale methoden van destijds. Het democratische socialisme van Kurt Schumacher ademde de vrijheidsgeachte, die door de revolutionaire ontwikkelingen van eind achttiende en begin negentiende eeuw in de westerse wereld was gevormd.

Schumacher werd electoraal niet beloond voor zijn democratisch socialisme en zijn radicaal anticommunisme. Door de stijgende levensstandaard kreeg de 'sociale markteconomie' de eer van het wonderbaarlijk economisch herstel. Het succes van deze sociale markteconomie, die door de CDU en vooral door Ludwig Erhard, minister van Economische Zaken (1949-1963), gepropageerd werd, en die een grote mate van individuele vrijheid combineerde met overheidsregulering van de economie, vond zijn neerslag in de economische statistieken van de Bondsrepubliek en in de resultaten van de verkiezingen voor de Bondsdag. In de jaren vijftig en zestig kreeg de CDU/CSU steeds meer stemmen dan de SPD. Pas in 1998 kon de SPD de christen-democraten overtreffen en 40,9% van de stemmen opstrijken (tegenover 35,2% voor CDU/CSU).

Volgens cijfers van het ministerie voor Economische Zaken steeg in de jaren vijftig het bruto nationaal product met 126 punten. De economische groei in die jaren kwam maar in enkele gevallen onder de 5 procent; vaak lag dit cijfer aanzienlijk boven. De industriële productie nam tussen 1950 en 1960 met 146 procent toe en tussen 1960 en 1970 nog eens met 175 procent. In tegenstelling daartoe namen de werkloosheidspercentages af van 8,2 in 1950 tot 0,6 in 1960 en 0,5 in 1970. De afkeer van de West-Duitsers van het communisme nam door de sociaal-economische vooruitgang nog toe.

De verhouding met het buitenland

Dat Konrad Adenauer in Parijs, Rome, Brussel of Den Haag geliefder was dan zijn tegenstander Kurt Schumacher en diens opvolger Erich Ollenhauer, lag niet alleen maar aan zijn anticomunistische houding. Dat men hem in West-Europa bijzonder hoog achtte lag ook aan de gematigde wijze waarop hij de Duitse belangen nastreefde. Zijn nationale eisen klonken meer coöperatief, in tegenstelling tot die van Schumacher. Deze riep de bondskanselier tijdens een parlementair debat eens toe dat hij 'de kanselier van de geallieerden' was. Schumacher wilde kennelijk voor geen enkele politieke groepering of persoonlijkheid onderdoen in nationaal eergevoel. Het nationalisme van de toekomst moest door de SPD bedreven worden,

en mocht in geen geval aan de rechtse politici worden overgelaten, die Duitsland destijds met hun nationale en socialistische leuzen naar de ondergang geleid hadden.

Dit botte nationalisme verdween na Schumachers vroege dood in 1952 al spoedig uit de SPD. Onder linkse intellectuelen bleef echter het concept 'natie' bestaan, omdat dit de mogelijkheid leek te bieden om op overtuigende manier een eigen positie tussen het communistische blok en het westelijke blok te definiëren.

Het begrip 'natie' moest de mogelijkheid tot zowel een antikapitalistische als een anticomunistische maatschappelijke orde open laten – en tot een derde weg, die niet alleen door Duitsland, maar ook door gelijkgezinde

Europese partners kon worden bewandeld.

De nationaal gezinde sociaal-democraten vonden zo ook gehoor bij degenen, die een ingrijpende maatschappelijke hervorming wensten en bereid waren daarvoor de neutraliteit en een West-Europees veiligheidssysteem te accepteren.

In het conservatief-liberale kamp zag men nationale gevoelens vanzelfsprekend niet als middel tot Europese herstructurering, maar als uiting van de vrijheid en het zelfbeschikkingsrecht der volkeren, zoals de Amerikaanse president Woodrow Wilson het in 1918 had geformuleerd. De politieke koers onder Adenauer hield in: het streven naar hereniging van de beide Duitse staten, misschien zelfs samen met de in 1945 door de Sovjet-Unie aan Polen overgedragen oostelijke gebieden.

Adenauer zelf wist de nationale motieven in zijn buitenlandse politiek handig te verenigen met zijn opkomen voor vrede en vrijheid. Wie kon er tenslotte ontkennen dat de inzet voor een Duitse nationale staat in het verlengde lag van de vrijheidstrijd van de westerse wereld?

Deze ingewikkelde mengeling van nationale en liberale gezindheid in de Duitse politiek had echter ook een prijs. West-Duitse nationale doelen konden alleen bereikt worden als men bereid was om zich aan het Westen te binden door middel van verdragen, en Duitse aangelegenheden onder controle van de Europese en de Atlantische partners te brengen.

Misschien behoort het tot Adenauers bijzondere verdiensten dat een brede meerderheid in West-Duitsland in de

economische, militaire en politieke band van de Bondsrepubliek met West-Europese landen en Amerika geen beïnvloeding van buitenaf zag, maar een stap op weg naar gelijke rechten in het internationale statensysteem. Het puur nationalistisch geluid kon steeds binnen de perken gehouden worden, hoewel zich in de CDU, en in haar Beierse zusterpartij CSU, in de jaren vijftig steeds verzamelplaatsen vormden van rechtsonationale krachten.

Samenvattend kan men vaststellen, dat de beginselen van de Bondsrepubliek onder Adenauer dus zowel een politiek van sociale pacificatie inhielden als een strikt anticommunisme. Daarbij viel de bereidheid op om, in het kader van de binding aan het Westen, van de Duitse kwestie een Europese kwestie te maken en zich te schikken in een internationaal controlesysteem van de westerse wereld.

Cultuur en samenleving

Hierboven werd al terloops opgemerkt, dat veel West-Duitsers na de oorlog hunkerden naar vrijheid en privacy. Men probeerde de voorheen bijna onontkoombare intrede in een door de nationaal-socialisten geëiste 'Volksgemeinschaft' van zich af te schudden en de inperkingen van het leven onder terreur en dictatuur te vergeten, alsmede de ontberingen van de gruwelijke oorlog. De klassieke werken van de Europese beschaving in het algemeen en van de Duitse in het bijzonder vormden daarvoor nieuwe oriëntatiebronnen: men stelde zich weer open voor kerkvaders en humanisten; dichters en schrijvers als

Goethe, Lessing, Schiller, Thomas Mann of Hermann Hesse; schilders als Rembrandt, Rubens, Georg Meister of H.A.B. Grieshaber; of musici als Mozart, Bach, Beethoven, Henze of Carl Orff.

Bij het ontwerpen van de grondwet van de BRD uitte zich deze vrijheidsliefde als 'vrije ontplooiing van de persoonlijkheid' (artikel 2 van de grondwet der BRD) en niet, zoals het vrij naar Lenin en Engels in een handboek in de DDR weergegeven werd als 'inzicht in de objectieve noodzakelijkheid'. De grondwet van de BRD draagt het stempel van liberalisme en spreekt van liberale grondrechten voor het individu, die opgeëist kunnen worden. In artikel 2 wordt de vrije ontplooiing van de persoonlijkheid vastgelegd voor iedereen voorzover de rechten van anderen niet aangetast worden, of de rechtsorde of de zedelijkheidswetten niet overtreden worden. Vrije ontplooiing werd een van de grondslagen van de nieuwe West-Duitse staat.

Democratie

De Bondsrepubliek was een staat die eigenlijk geen staat wilde zijn of behoorde te zijn. Een staat met een constitutie, die die naam eigenlijk niet verdiende, en daarom 'Grundgesetz' genoemd werd, en een staat, die zelfstandig was en toch een fragment bleef. Moest daarom ook de door de westerse geallieerden geplande democratie fragmentarisch en voorlopig blijven?

We weten nu dat de tweede poging om in Duitsland democratie te realiseren (na de eerste poging tijdens de Republiek van Weimar) en daarbij

zowel staat als maatschappij te betrekken, zonder meer succesvol was. Dat zou niet mogelijk geweest zijn als deze regeringsvorm niet ook aan een Duitse traditie had kunnen aanknopen; denk aan het jaar 1848. Daar kwam nog bij, dat de vooraanstaande personen uit verschillende politieke richtingen die voor de democratie opkwamen, allen hun goede naam dankten aan het feit dat zij zich tijdens het Derde Rijk niet misgedragen hadden.

Natuurlijk was er ook weerstand, zowel binnen als buiten de partijen, tegen de 'ewig Gestrigen', de mensen met een ouderwetse instelling, die er moeite mee hadden de situatie te accepteren. Niet alleen deze weerstand bracht de jonge democratie in de Bondsrepubliek in gevaar. Routine in de toepassing van democratie ontbrak nog en de ontwikkeling van een democratische gezindheid verliep met horten en stoten. Menig persoon met macht op een bepaald terrein – waar en wanneer dan ook – kon medezeggenschap van anderen niet accepteren, hoezeer ook de democratische gedachte gebaseerd is op inspraak en de mogelijkheid van tegenspraak. Toch kunnen we stellen dat de democratische constitutionele staat in de tijd van Adenauer een profiel kreeg en een zodanig erkend gezicht, dat hij alle crises zonder noemenswaardig schade heeft doorstaan en stabiel bleef.

Heel wat burgers vonden echter dat Adenauer nog meer kon doen voor de democratie als hij zijn soms autoritaire leiderschapsstijl op zou geven en nog meer bereidheid tot tolerantie en compromis had getoond.

Sommige critici vonden de democratie in de periode Adenauer nog weinig ontwikkeld, maar andere benadrukten juist, dat de democratie zich toen in ieder geval had kunnen ontwikkelen. Ook al lopen de meningen uiteen, omdat de kanselier de democratie met autoritaire machtsspelletjes probeerde te dirigeren en veel West-Duitsers het autoritaire denken afwezen, toch was men unisono positief over de economische groei, die zich in de loop van de jaren vijftig in de Bondsrepubliek manifesteerde. Meer dan wat ook heeft de economische bloei voor politieke stabiliteit gezorgd. De sociale markteconomie en de toenemende trots op de Duitse mark werden in het oog springende kenmerken van de BRD onder Adenauer.

Uit: Klaus Piekert, Politische Karikaturen 1947-1987.

Demonstratie voor een vrije pers: Frankfurt oktober 1962.

De jaren zestig en zeventig: tekenen van vernieuwing in de politiek

Begin jaren zestig lag de werkloosheid onder de 1 procent en een verdere economische groei leek zo vanzelfsprekend, dat men een grote hoeveelheid buitenlandse werkrachten begon aan te trekken. De West-Duitsers genoten van het verblindend succes. In hun droom van de *heile Welt*, die nu in de consumptiemaatschappij onverwacht meer dan gerealiseerd leek te worden, wilden zij niets weten van de nadelen en negatieve aspecten, die de ontwikkeling van staat en maatschappij met zich meebracht. Er ontstond hooguit ontevredenheid bij een kleine groep intellectuelen over de monotonie van het politieke debat. Anderen vroegen zich af wat nu eigenlijk 'heute noch links' moest betekenen of stelden de meer fundamentele vraag naar de legitimatie van de macht, omdat ze bij politieke beslissingen de brede sociale basis misten.

Aan de andere kant waren er ook bij de rechtsgeoriënteerden veel mensen ontevreden. Zij vonden de doelstellingen van de Duitslandpolitiek niet ver genoeg gaan en zij vreesden dat de deling van Duitsland wel eens definitief zou kunnen worden. Tevens weigerden zij de pijnlijke verwerking van het jongste Duitse verleden op een open en eerlijke manier aan de orde te stellen. 'Schluss mit der Vergangenheit' was hun motto. Zij wilden geen confrontatie met het Derde Rijk en zijn actors. In de loop van de jaren zestig werden hun aanvallen op het West-Duitse 'systeem' steeds scherper. Al kregen de rechtse nationalistenaar internationale maat-

staven niet al te veel bijval, toch tastten zij de goede naam van de Bondsrepubliek in binnen- en buitenland aan.

Politiek links kreeg veel meer respons; zeker ook omdat men zich graag liet inspireren door de jonge generatie met zijn frisse ideeën, nieuwe samenlevingsvormen van en andere politieke doelstellingen. De jongeren huldigden een nieuwe lifestyle en oriënteerden zich op internationaal bekende politieke strijders als Che Guevara, Ho Chi Min, Mao Tse Tung of Martin Luther King. Er werd gediscussieerd over radicale democratisering.

In de periode van de grote coalitie van CDU/CSU en SPD (1966-1969) ontstond er een militante studentenbeweging, die nauw met de *Ausserparlamentarischer Opposition* (APO) verweven was en die zich door menig docent gesteund zag met sympathiebetuigingen en politiek-filosofische concepten. Er werd gesproken van het *Jargon der Eigentlichkeit* (Theodor Adorno), van de tot inzicht leidende interesse, van repressieve tolerantie, van alternatieve structuren en van emancipatie. Er bestond grote behoefte aan voorlichting en informatie. Daaruit ontstond een kritische wetenschap, die tot cultus zou worden verheven, en die in *Gesamtschulen*, en vooral in de *Gesamthochschulen* werd aangeboden. De nu als ouderwets beschouwde rituelen van de bestaande maatschappij maakten eind jaren zestig, begin zeventig, plaats voor vrije liefde, communes en hippe modetrends met minirokken en lang haar, waar de geïnteresseerde cultuurindustrie zonder meer gretig opging.

Alles bij elkaar waren de jaren van de sit-ins, teach-ins en love-ins jaren van vernieuwing van de steeds meer geseculariseerde West-Duitse maatschappij en staat. Er vielen drempels weg - vaker dan wettelijk geoorloofd en wenselijk was volgens wat toen nog als *bon ton* gold. Maar uiteindelijk groeide in de Bondsrepubliek de erkenning van de lang gekoesterde wens: het recht op gelijke kansen voor het gehele maatschappelijke spectrum. De staat gaf blijk van meer tolerantie en trad minder autoritair op.

Een anti-autoritaire opvoeding hoorde evenzeer bij de kenmerken van deze *Aufbruch-Zeit* als beïnvloeding door de grote persmagnaten. Men kan zelfs zeggen, dat de democratie in de BRD aan het eind van de jaren zestig haar diploma had gehaald. Willy Brandt, de eerste bondskanselier van een coalitie onder leiding van de SPD, (1969-1974), drukte het in zijn regeringsverklaring als volgt uit: 'Wij hebben als ieder ander volk onze eigen regels en normen nodig. In de jaren zeventig zal er echter in ons land slechts dat aan regels en normen gehandhaafd kunnen worden, waarvoor wij een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid kunnen opbrengen. Zo'n democratische structuur vergt buitengewoon veel goede wil om te luisteren en een buitengewone inspanning om elkaar te kunnen begrijpen.'

Relatie met het buitenland

Naast de politieke heroriëntering op binnenlands gebied, werden door de sociaal-liberale regering-Brandt ook nieuwe accenten gelegd in het Duitsland-beleid en de buitenlandse politiek. In een tijd, waarin voor delen van de West-Duitse bevolking de ideologische brug tussen Oost en West meer leek te kunnen dragen dan ooit, lag het voor de hand, dat men ook op het gebied van de buitenlandse politiek zoveel mogelijk bruggen sloeg. Voor de regering betekende dit vooral: aan de wens van de Sovjet-Unie en haar partnerstaten tegemoetkomen en het bestaan van de DDR erkennen. De normalisering van de betrekkingen met de Sovjet-Unie en haar partners werd zichtbaar aan het begin van de jaren zeventig in een nieuwe *Ostpolitik*, die werd vastgelegd in de verdragen, die de Bondsregering met de Sovjet-Unie, Polen, en de DDR sloot. Daarin werd de onaantastbaarheid van de Poolse westgrens en de grens van de DDR met de Bondsrepubliek bevestigd.

De *Ostverträge* vormden een samenhangend vlechtwerk van prestaties en tegenprestaties, zoals Dietrich Thränhardt, hoogleraar te Münster, schreef. De regerende SPD en de oppositionele CDU/CSU waren het er echter niet over eens dat prestaties en tegenprestaties gelijk verdeeld waren. Uiteindelijk werd de hevige controverse, die overigens ook binnen de partijen woedde, door de kiezers beslist. In 1972 wonnen de regeringspartijen een verkiezingsstrijd met de Ostpolitik van de sociaal-liberale regering als inzet. SPD en FDP kregen samen 54,2 % van de stemmen, de CDU/CSU 44,9 %.

Angst voor de toekomst

Het politieke ontwaken in de Bondsrepubliek, begonnen in de jaren zestig, verloor aan vaart. Nog tijdens de jaren zeventig raakte men enigszins ontvonden, niet alleen omdat twee energiecrises het economische fundament aantastten, maar ook omdat men niet meer geloofde in de praktische haalbaarheid van vooruitgang voor iedereen, die door de wetenschap zo krachtig ondersteund was. Waarheen, zo vroeg men zich af, zou de weg van de BRD zonder de steun van een aanhoudende economische groei leiden? Naast de economische onzekerheid trad nu, eerst zwak en daarna steeds dringender, de ecologische onzekerheid op de voorgrond. Men kon slechts hopen, dat economie en ecologie nog met elkaar te combineren zouden zijn.

Het grootste deel van de bevolking zocht houvast bij het verleden en richtte zich op dat deel van het politieke spectrum, dat bij de economische wederopbouw van de Bondsrepubliek zo succesvol was geweest. Helmut Kohl profileerde zich als 'de andere politicus'. Hij had een hekel aan principiële debatten; debatten over democratie en socialisme, vrijheid en openbaar geweld zouden de politieke waarden van de westerse gemeenschap van nationale staten alleen maar ter discussie stellen. Maar Kohl wilde niet alleen maar zijn trouw betuigen aan het bondgenootschap; ook zijn amtsvoorgangers hadden dit gedaan. Kohl beloofde ook, de binnenlandse '*geistig-moralische Krise*' met een uitgebreide '*Politik der Erneuerung*' te bestrijden.

Economie: lusten en lasten

De hoge verwachtingen die hij bij zijn kiezers gewekt had, kon de kans-

liër in de loop van zijn zestienjarige regeringsperiode (1982-1998) niet overtuigend waarmaken. Op sociaal-economisch gebied bleef, na aanvankelijke succes, een doorslaggevende verbetering uit. Enerzijds kon de regering-Kohl aantonen, dat de economische groei met uitzondering van het jaar 1993 toegenomen was (hoewel in steeds mindere mate, van 5,7% in 1990 tot 1,4% in 1996), dat de arbeidsproductiviteit gestegen was en dat de tussen 1983 en 1995 met 36 procent gestegen productiviteit per uur hoger was dan de internationale trend. Ook bleven de prijzen relatief stabiel en verdubbelde het volume van de export, van 428 miljard DM in 1982 naar 857 miljard in 1997. Anderzijds was echter sprake van een negatieve faillissementenbalans en vooral van een constant hoog werkloosheidscijfer: gedurende de hele regeringsperiode van Kohl lag het werklozenaantal boven de 2 miljoen. In 1992/93 bedroeg het 3 miljoen en sinds 1996/97 zelfs meer dan 4 miljoen. De hoge werkloosheid bracht met zich mee dat de uitgaven voor sociale zekerheid, die op basis van steeds meer omstreden regelingen gedaan moesten worden, uitgesproken hoog bleven. Alleen al aan bijstand werd in 1982 18,2 miljard DM, in 1989 dan 32,3 miljard en 1997 zelfs 55,4 miljard uitbetaald.

De financiële lasten, die door de moeilijke sociale en economische situatie werden veroorzaakt, waren er de oorzaak van dat tijdens Kohls regeringsperiode de belastingen en de staatsuitga-

ven hoog waren. De bondsregering kreeg te kampen met steeds hogere schulden. In 1982 bedroeg schuldenlast van de BRD (de deelstaten en gemeenten buiten beschouwing gelaten) in totaal 308,5 miljard DM, in 1997 905,7 miljard.

De burgers en de politiek

De moeilijke sociale, economische en financiële situatie van de Bondsrepubliek vroeg om diepgaande herzieningen. Het ging om principiële zaken als een nieuwe formulering van de verhouding tussen individualisme en gemeenschapszin. Een zwijgende meerderheid vertrouwde erop, dat de sociale nood een kleine minderheid zou treffen waar men zelf natuurlijk niet bij hoorde. Wie moest dus de noodzakelijke aanpassingen treffen, als de regering er al duidelijk moeite mee leek te hebben? Niet de burgers. Daar was toch al een gebrek aan vertrouwen in politieke beslissingen gegroeid. Vraagstukken bleven onopgelost; de politieke besluitvorming schoot tekort. Velen wantrouwden wetenschappelijke informatie.

De mentale onzekerheid en het politieke onbehagen van de West-Duitsers leidden tot een groeiende partijmoeheid. Toch stemde men over het algemeen op de gevestigde partijen SPD, CDU/CSU, FDP en de Grünen. In de Bondsdag hadden CDU/CSU en FDP van 1982 tot 1998 de meeste zetels. Daarmee kreeg de democratie van Bonn ook in deze moeilijke tijden steun tegen menige rechts-radicalen stroming. Anderzijds kan niet ontkend worden,

dat de politieke partijen in de BRD, alle geroutineerde hectiek buiten beschouwing, tamelijk los van de realiteit opereerden. Hierdoor verloren ze aan aantrekkingskracht, vooral voor jongeren. Voorzover jonge burgers zich überhaupt politiek wilden engageren, hadden de Grünen, die in het begin jaren tachtig op het politieke toneel waren verschenen, de meeste kans op toeloop. Hun onconventioneel optreden, hun compromisloze strijd voor het milieu en tegen atoomenergie en de manier, waarop zij voor de vrede opkwamen en nieuwe samenlevingsvormen voorstonden, wogen zwaarder dan de utopische eigenaardigheden van deze partij.

Het buitenland

In de buitenlandse politiek werd de toenemende globalisering een nieuwe uitdaging. Afspraken tussen de staten konden de handel en wandel van internationale concerns en wereldwijd opererende organisaties amper nog beïnvloeden. Democratisch gekozen colleges konden de hun toevertrouwde taken steeds minder zelf vervullen, omdat supranationale organen beslisten over economische groei, milieu en, ja zelfs, over oorlog en vrede. Voor de regering Kohl was het nog moeilijker om deze problematiek op te lossen, omdat haar buitenlandse politiek nauw samenhang met de verwerking van de Duitse deling en in het bijzonder met de ontwikkeling van het transatlantisch partnerschap en de bevordering van de samenwerking in Europa.

Kohl zette het Duitsland-beleid en de oostpolitiek van zijn voorgangers voort met eigen accenten. Ook hij trachtte de tegenstellingen tussen Oost en West te verminderen en het ontspanningsproces te bevorderen. Vanwege de militaire zekerheid leek er voor de BRD geen alternatief te bestaan ook al demonstreerden de Verenigde Staten van tijd tot tijd hun superioriteit tegenover het communisme. Een belangrijk thema van Kohls buitenlandse politiek was de voortgang van de West-Europese integratie – tenminste, zolang de Duitse hereniging er nog niet in zat. In de stijl van een geëngageerde bouwheer zette Kohl zich daarom ook steeds constructief in voor het ontstaan van de Europese Acte (1986) en de Verdragen van Maastricht (1992) en Amsterdam (1997). Hij onderhield goede betrekkingen met de lidstaten

van de Europese Unie: met Frankrijk, omdat hij de Duits-Franse samenwerking als hoeksteen van de Duitse Europapolitiek zag, maar bijvoorbeeld ook met Nederland, dat hij in de loop van zijn ambtsperiode in totaal viermaal officieel bezocht. Op diplomatiek gebied kon Kohl vanaf 1995 een verbetering van de Duits-Nederlandse betrekkingen bereiken. 'Historisch gezien in zekere zin ironisch', schreef Friso Wielenga in zijn commentaar op de Nederlands-Duitse betrekkingen na de oorlog. Want Kohl werd in 1979 door een links Nederlands publiek nog tamelijk bars over het Duitse onheil in heden en verleden ondervraagd.

Een nieuwe eeuw

De ontwikkeling van de Duits-Nederlandse verhouding leert ons, dat het Europese gemeenschapsidee een belangrijke rol heeft gespeeld in de West-Duitse aanpak van de internationale betrekkingen. Het leert ons ook dat het mogelijk is, met het nodige wederzijdse respect en vertrouwen, dat mensen elkaar politiek en cultureel goed genoeg leren kennen om de verbindende kracht van de Europese gemeenschappelijke kenmerken een kans te kunnen geven. Ook na de opheffing van de Duitse deling is Duitsland op betrouwbare bondgenoten en goede politieke banden aangewezen. De ervaringen van de voorbije decennia hebben laten zien, dat er alleen onder deze voorwaarden partners en vrienden te vinden zijn, en dat men zich alleen op deze manier verantwoordelijk zal voelen voor vrede en vrijheid; een verantwoordelijkheid die na de bereikte eenheid in het nieuwe millennium duidelijk nog groter geworden is. Dat is de taak die de Bondsrepubliek in de toekomst moet vervullen.

Binnen Duitsland ligt er een bijzonder zware taak voor de overheden, omdat de oude Bondslanden als Beieren en Noordrijn-Westfalen de nieuwe als Thüringen en Brandenburg ook in de toekomst aanzienlijke opbouw hulp zullen moeten verstrekken, om de economische en sociale levensomstandigheden wat meer op gelijk plan te brengen, de heersende werkloosheid te verminderen, de ontwikkelingsperspectieven te verbeteren en iedere vorm van politiek extremisme effectief te bestrijden.

Literatuur

ULRICH VON ALEMANN, *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen 2000

ARNULF BARING, *Es lebe die Republik, es lebe Deutschland! Stationen demokratischer Erneuerung 1949 – 1999*, Stuttgart 1999

ADOLF M. BIRKE, *Nation ohne Haus. Deutschland 1945 – 1961*, Berlin 1989

FRITS BOTERMAN, WILLEM MELCHING, *De Duitse Phoenix. De geschiedenis van Duitsland in de twintigste eeuw*, Amsterdam 1996

ECKART CONZE, GABRIELE METZLER (Hrsg.), *Deutschland nach 1945. Ein Lesebuch zur deutschen Geschichte von 1945 bis zur Gegenwart*, München 1997

KARL DIETRICH BRACHER U. A. (Hrsg.), *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, hrsg. v., 5 Bde (Band 5: 2 Teilbände!), Wiesbaden 1981 – 1987

HERMANN GLASER, *Deutsche Kultur 1945 – 2000*, München, Wien 1997

ALFRED GROSSER, *Deutschland in Europa*, Reinbek bei Hamburg 2000

PETER GRAF KIELMANNSEGG, *Nach der Katastrophe. Eine Geschichte des geteilten Deutschland*, Berlin 2000

CHRISTOPH KLEBMAN, *Die doppelte Staatsgründung. Deutsche Geschichte 1945 – 1955*, Bonn 1982

CHRISTOPH KLEBMAN, *Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955 – 1970*, Bonn 1988

KARL – RUDOLF KORTE, *Wahlen in der Bundesrepublik Deutschland*, 3. Auflage Bonn 2000

RALF SCHNELL, *Geschichte der deutschsprachigen Literatur seit 1945*, Stuttgart, Weimar 1993 bis zur Gegenwart, München 1999

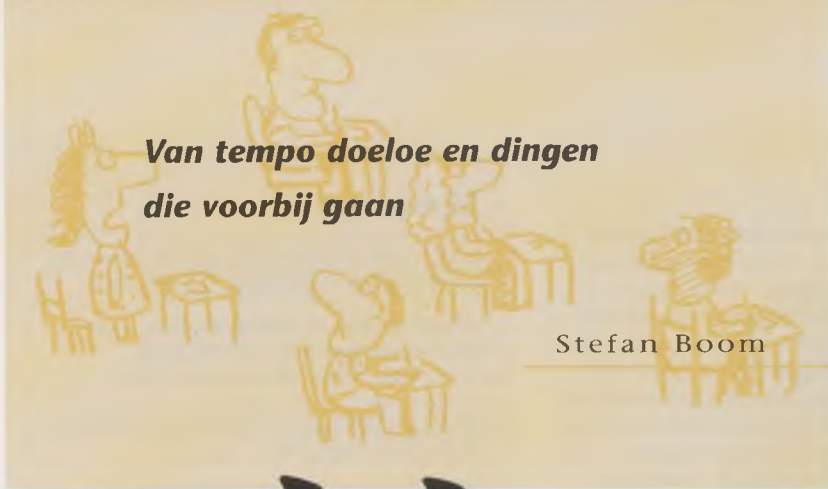
DIETRICH THRÄNHARDT, *Geschichte der Bundesrepublik Deutschland*, Frankfurt a. M. 1986

WERNER WEIDENFELD, KARL-RUDOLF KORTE (Hrsg.), *Handbuch zur deutschen Einheit*, Bonn 1999 (Neuausgabe)

GÖTTRIK WEWER (Hrsg.), *Bilanz der Ära Kohl*, Opladen 1998

FRISO WIELENGA, *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945*, Amsterdam 1999

HEINRICH A. WINKLER, *Der lange Weg nach Westen*, 2. Bd.: *Deutsche Geschichte vom 'Dritten Reich' bis zur Wiedervereinigung*, München 2000

***Van tempo doeloe en dingen
die voorbij gaan***

Stefan Boom

Het havo-examen 2001

Het examen van het vorig jaar, 2000, werd zeer slecht ontvangen. De kop van het Kleio-artikel (januari 2001) waarin dit examen werd geëvalueerd, was veelzeggend: Het havo-examen: 'oneerlijk' en 'gemeen'? Hoe is het dit jaar, in 2001, gegaan? Hebben de examenmakers wat geleerd van de ervaringen van 2000?

Dat is de vraag die in dit artikel besproken wordt. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de reacties op de VGN-site, de toets- en itemanalyse van het Cito en de conclusies uit een bijeenkomst van Cevo, Cito, VGN-bestuur, Commissie Havo/Vwo en de voorzitters van de regionale besprekingen.

Naar aanleiding van de kritiek op het examen van 2000 heeft de Cevo direct een aantal maatregelen genomen. De lengte van het examen is teruggebracht, daarmee samenhangend is de scoreschaal van 90 verkort naar 83 punten, de omvang van de bronteksten en het taalgebruik in vragen en bronnen is kritisch bekeken. Dubbele instructies in vragen zijn beperkt tot noem ... en leg uit... (of varianten daarop).

Hoe vertaalt zich dat in de analyse aan de hand van de versnelde correctie? Hebben deze maatregelen effect gehad? Om dat na te gaan leggen we de examens van 2000 en 2001 naast elkaar.¹

Vergeleken met vorig jaar zijn de eindresultaten van het examen duidelijk verbeterd. De frequentieverdeling in de tabel laat dat in één oogopslag zien. De grootste groep vragen is verschoven van de categorie p' tussen 31 en 40, naar p' tussen 41 en 50. Als we kijken naar de streefwaarden van p' ($40 < p' < 70$), dan lagen in 2000 vijftien vragen buiten deze bandbreedte (twee te makkelijk, dertien te moeilijk). Nu is dat voor negen vragen het geval (twee te makkelijk, zeven te moeilijk).

Het Duitsland-deel is in beide jaren moeilijker geweest dan het Nederland/Indonesië-deel. De p'-waarde laat zien dat het verschil tussen de twee onderwerpen minder groot is geworden. De stelopdracht (in het Duitsland onderwerp) heeft daartoe bijgedragen.

Klachten over tijdgebrek en de bewerkelijkheid van het examen hebben we dit jaar aanzienlijk minder gehoord.

Kunnen in deze gegevens de 'probleemvragen' worden teruggevonden? Dat lukt maar ten dele. Vraag vier werd moeilijk gevonden door het taalgebruik van de bron (de rede van Kennedy), maar de p'-waarde is 43, en dat valt (net) binnen de bandbreedte. De vragen met de laagste p'-waarde in het Duitsland onderwerp zijn zeven ($p'=27$), acht ($p'=18$) en negen ($p'=21$). Vraag zeven is een redeneervraag waarbij de tabel met vluchtelingen uit de DDR van een verklaring moet worden voorzien (die niet rechtstreeks uit de bron viel af te lezen, maar waarvoor wel op de aard van de getallen moest worden ingegaan), een reproductieve vraag over Schmidt (niet geleerd?) en een redeneervraag over Mitterrand (hier maar wel met dubbel r). De laatste vraag was een zogenaamde 'overlapvraag' met vwo (vraag tien), waar het ook een wat te moeilijke vraag was met een p'-waarde van 38. In het Indonesië-deel waren vraag 22 en 23 moeilijke vragen met p'-waarden

Stefan Boom is werkzaam bij de afdeling Examens van de Citogroep.

HAVO 2001-1, vergeleken met havo 2000-1**p' waarde tussen****vraag (nieuwe stijl) 2000****vraag 2001**

10-20	20, 22	8
21-30	5, 13, 24, 25	7, 9, 13,
31-40	4, 10, 14, 15, 16, 18, 19	5, 22, 23
41-50	2, 6, 9, 17, 21	2, 3, 4, 12, 14, 15, 16, 18, 19
51-60	7, 12, 23	10, 17, 21
61-70	1, 3	1, 6
71-80	8, 11	11, 20
gemiddelde p'-waarde		
totaal:	42,1	46,9
Nederland/Indonesië:	46,3	48,8
Duitsland:	37,6	45,0

van 31 en 35. In vraag 22 vinden we de beroemde 'grievens', – met een moeilijke bron, vraag 23 is een leer-vraag uit het einde van de stofomschrijving. Vragen waarover veel is geklaagd (vraag 18 met de onduidelijke *tempo doelo* foto en 21 met de andere foto) zaten beide binnen de bandbreedte: vraag 18 had een p'-waarde van 45, vraag 21 had een p'-waarde van 58.

De N-term

Hoewel er een aanzienlijke verbetering in de resultaten is geweest in vergelijking met het vorige jaar, is toch besloten tot het hanteren van een andere N-term dan 1. Als er van een N-term =1 zou zijn uitgegaan, dan werd het gemiddelde cijfer een 5,2 – met een onvoldoende voor 58% van de leerlingen. Dat vindt de Cevo onaanvaardbaar; het streven is een onvoldoendepercentage van maximaal één derde van het aantal kandidaten. Bij een N-term van 1,8 waren er 31% onvoldoendes, dat is acceptabel.

Het latere commentaar van sommige docenten was, dat door toepassing van deze N-term wel erg veel leerlingen op hoge eindresultaten kwamen. Dat kan te maken hebben met de dubbelwerking van een aantal processen. De versnelde correctie geeft een wat te somber beeld. In de haast waarmee dit gepaard gaat, worden de correctievoorschriften waarschijnlijk door de meeste leerkrachten streng geïnterpreteerd. De regionale examenbesprekingen zijn nog niet geweest, steun van collega's bij het vinden van alternatieve juiste antwoorden hebben de meeste leerkrachten nog niet gehad. De aard van ons vak laat nu eenmaal meer interpretaties en antwoordmogelijkheden toe dan in het correctievoorschrift aangegeven kunnen worden. Dit komt tot uiting in de formulering *voorbeeld van een juist antwoord*. Voorbeeld van een juist antwoord is daarom een

goede formule voor docenten om, mits er zorgvuldig mee wordt omgegaan, meerdere antwoordmogelijkheden dan het antwoordmodel noemt, te belonen.²

Veel leraren kijken na de regionale examenbesprekingen het werk nog een keer na. Na die tweede ronde krijgen veel leerlingen er punten bij. Kortom: de basis onder de normering is (hoeveel weten we niet) eerder pessimistisch dan optimistisch gekleurd.

De commentaren van geschiedenisdocenten

Opmerkelijk in de kritiek op de VGN-site was, dat veel docenten zagen dat de examenmakers geluisterd hadden naar de opmerkingen uit 2000. Maar na die aanvankelijke tevredenheid ontstond de twijfel bij het nakijken. Hoe kwam dat? Volgens sommigen waren de vragen onduidelijk en het correctievoorschrift te vaag. De foto bij vraag 18 (*tempo doelo*) bleek onduidelijk en nog meer multi-interpretabel dan de vragenmakers hadden beoogd. Het taalgebruik bleek voor havisten moeilijk, zij kenden het woord grievens bijvoorbeeld niet. Maar vervolgens kwamen er in de commentaren veel opmerkingen voor, die meer op de veranderingen van de tweede fase ingingen dan op het examen zelf.

Misverstanden

Uit de reacties vallen een aantal misverstanden over het examen te destilleren. Om maar direct een eind te maken aan één zo'n misverstand: ook in de tweede fase dient de stof 'gewoon geleerd' te worden. De Cevo vraagt in haar opdracht om een havo-examen waarvan circa 40% van de punten behaald moet worden met reproductieve vragen. Het zou dan moeten gaan om ongeveer 32 punten.³

Er blijkt echter (naar schatting – want het is afhankelijk van wat in het gebruikte katern staat wat de leerling heeft geleerd) bij ongeveer zes à zeven vragen rechtstreeks naar het weergeven van de stofomschrijving gevraagd. In het examen is bij elke vraag voortdurend sprake van het toepassen van het geleerde op de bron die wordt aangeboden, of van het in een nieuw verband beschrijven van de geleerde stof. Dat verklaart misschien waarom een aantal leerkrachten opmerkt dat bij hen 'een mavo-instroom leerlinge', 'die het vooral van hard werken en uit het hoofd leren moet hebben' het hoogste scoort. Dat zij dat jammer vinden laat ik geheel voor hun rekening. Tegelijkertijd echter wordt door sommigen aangegeven dat hun 'twee-afzakkers', 'leerlingen die dan niet zoveel schoolwerk hadden', maar wel over meer dan voldoende inzicht voor de havo beschikken, ook hoog scoren. Dat ook deze leerkrachten dat erg vinden laat ik wederom voor hun rekening. Blijkbaar toetst dit examen zowel kennis als inzicht. Ontbreekt het ene, dan is dat te compenseren met het andere.

Een tweede misverstand is de aandacht die aan casussen moet worden besteed. De invoering van casussen (de eerste in 1999 bij het 'Fin de Siècle') verdient geen schoonheidsprijs. Zonder dat duidelijk werd wat er precies mee werd bedoeld, werden examenmakers opgezadeld met de opdracht casussen te toetsen. Bestonden de casussen bij het examenonderwerp van 1999 nog uit een verdieping van de stof, bij het onderwerp van 2000 ging het om uitstapjes buiten de stof (vooral over de DDR) en bij Indonesië in 2001 over nogal onduidelijk geformuleerde vraagstukken.

De drie stofomschrijvingscommissies van deze onderwerpen hebben elk een andere omschrijving van het begrip casus en de bedoeling ervan geformuleerd.

leerd (zie de desbetreffende stofomschrijvingen).

Wel duidelijk was, dat een casus omvangrijk en met gebruik van bronnen diende te zijn. Toetstechnisch levert dat het volgende bezwaar op: als in één en hetzelfde onderwerp zowel een casus (van zo'n 6 tot 8 punten) als een stelopdracht (van zo'n 12 tot 15 punten) zit, dan is er geen sprake meer van voldoende spreiding van de vragen over de stof. Daardoor zou het examen niet voldoende inhoudsvalide meer zijn. Om dit gevaar te ondervangen is besloten dat in het onderwerp waarin de stelopdracht valt (meestal het onderwerp dat voor het tweede jaar getoetst wordt) geen casus wordt afgevraagd ('septembermededeling van de Cevo'). Als docenten dit hadden geweten vóór dit examen, dan had hen dat wellicht een hoop tijd gescheeld.

Een derde misverstand is de aanwijzing: *Gebruik bron ...* Dat betekent geenszins dat de kandidaat de eigen kennis van het onderwerp even totaal moet vergeeten en alle aspecten van een antwoord uit de bron moet kunnen halen. Voor alle vragen bij bronnen heb je kennis nodig. Brongerelateerde vragen stellen we niet, maar in sommige gevallen dwalen we toch wat verder van de bron af, meestal met het doel de leerling beter op weg te helpen.⁴ Bijvoorbeeld in vraag 16 (over de Lombokexpeditie) waar (in de A-vraag, bedoeld als 'opstap' naar de volgende vragen) expliciet vermeld wordt dat hiervoor de bron niet gebruikt hoeft te worden. Criterium daarbij is: kan de vraag helemaal zonder de bron beantwoord worden? Als we dit criterium toepassen bij vraag 7 (over de DDR-vluchtelingen) dan heeft de kandidaat hier de bron wel nodig, om te zien dat deze slechts kwantitatieve gegevens bevat. Dat is ongetwijfeld voor een havist een moeilijke exercitie geweest. Maar mogen dit soort vragen dan helemaal niet meer gesteld in het examen?

Een laatste misverstand zit rondom de stelopdrachten. Gaat het daarbij op de havo altijd om inleving in een historisch figuur? Of om een briefopdracht? Nee dus. Examenmakers worstelen met het zoeken naar een goede vorm voor de stelopdrachten. Aanvankelijk is ervan uitgegaan dat de verschillen tussen havo- en vwo stelopdrachten zouden moeten liggen in de mate van inleving in een historisch figuur. Zo hebben de afgelopen generaties havisten zich

moeten inleven in de doopsgezinde patriot Menno Nauta, de middeleeuwse broeder Pierre, de negentiende eeuwse veenarbeider Jarich Nooitgedacht en de orthodox-protestant Gerrit Gerritse. Dat stuitte op steeds grotere bezwaren. Wat was de functie van die inleving? Is inleving niet veel moeilijker (en daarom meer op vwo-niveau) dan een 'straight' betoog?⁵

De examenmakers proberen aan deze bezwaren tegemoet te komen door het aantal lagen wat voor die inleving in een stelopdracht moet zitten, zoveel mogelijk te beperken. De havist moet snel aan het schrijven kunnen, zonder zich eerst door een ellenlange inleiding te worstelen, waar telkens naar teruggekeken moet worden. Om dat te bereiken wordt de inleving verplaatst van een persoon naar een concrete situatie. In havo 2001-1 is de vorm van een debat in de klas gekozen. In havo 2001-2 moest de kandidaat zich inleven in een fotoredacteur die zijn keuze voor bepaalde foto's in een boek over bondskanseliers verdedigt.⁶

Oorzaken

Een flink aantal reacties op de VGN-site ging in op de structurele verandering in de leerling-populatie van ons vak. Geschiedenis als keuzevak in de oude stijl kende weliswaar geen honderd procent enthousiaste en bewuste kiezers, maar toch relatief veel werkelijk geïnteresseerde leerlingen.

Aan die goede oude tijd is door de profielen abrupt een einde gekomen. De geschiedenisdocenten hebben nu te maken met grotere groepen leerlingen, die minder vrij voor hun vak gekozen hebben. Voeg daarbij de enorme terugloop in het aantal contacturen en het veel strakker voorgeschreven programma, en de frictie wordt duidelijk.

Examenmakers hebben de opdracht de stofomschrijving en de eindtermen uit domein A te toetsen. De stofomschrijving gaat uit van ongeveer 27 sluis per onderwerp, het niveau van de examens mag door de tweede fase niet achteruitgaan. Voor de spelers op dit veld is het een hele kunst al deze ballen in de lucht te houden. Dat we daar in één jaar niet in slagen ligt voor de hand. Dat we daaraan moeten blijven werken is duidelijk.

Wat te doen?

Hoe de omstandigheden ook zijn veranderd, er moet toch gewerkt wor-

den aan een goede voorbereiding op het centrale eindexamen.

In het PTA kan iedere school al aanpassen opnamen. Maak daarvoor gebruik van de Adelmund-maatregel die de mogelijkheid biedt een historisch overzicht als vervanging van drie domeinen op te voeren. In dit historisch overzicht kan aangesloten worden bij de examenonderwerpen, waardoor de leerlingen wat meer achtergrondkennis kunnen opdoen. Voor het komend examen (Indonesië en de Sovjet-Unie) zal dat overigens niet eenvoudig zijn; deze onderwerpen liggen wel erg ver uit elkaar in tijd en plaats. Probeer in het PTA mogelijkheden voor toetsing van de examenstof op te nemen. Via bijvoorbeeld het voorschrijven van de onderwerpen van de praktische opdrachten of in het oefenen met stelopdrachten zijn mogelijkheden te creëren. Houd minimaal twee maal twintig lessen vrij voor de examenonderwerpen; het is werkelijk van belang dat de leerlingen de stof van de onderwerpen goed beheersen.

Het bekendmaken van de interne afspraak rondom de casus in de septembermededeling van de Cevo verschaft enige ruimte. Het oefenen met stelopdrachten kan in die ruimte gebeuren, en dat blijkt vruchten af te werpen. Het laten maken van oude examenopgaven (zeker als het dezelfde onderwerpen betreft) ook. Hulp daarbij kan gevonden worden in de oude 'Wieg-brief' met gehanteerde vraagformuleringen.⁷ Op grond van deze afspraken formuleren examenmakers hun vragen. Het verdient aanbeveling als docenten in hun eigen toetsen ook gebruik maken van deze formuleringen. Leerlingen weten daardoor beter wat er van hen verwacht wordt.

De meest gebruikte vormen in de examens zijn *Noem ...* en *Geef ...* (met een kort antwoord) en *Leg uit ...* (wat een langer antwoord inhoudt). Voor het havo-examen maken we zeer spaarsaam gebruik van formuleringen als *Ontleen ...*, *Vergelijk ...*, *Beredeneer ...* of *Hypothese*. Als het wel gebruikt wordt in het havo-examen is de vraag ingebed in meer ingevulde instructies in intro of vraag.

Overigens wil dit niet zeggen dat uitsluitend deze vraagformuleringen worden gebruikt. In de stelopdracht past bijvoorbeeld de instructie *Beschrijf*, meestal gevolgd door een nadere precisering in de vorm van *Doe dat door ...*

Een vraag als: *Wanneer vond dit plaats?* of iets dergelijks blijft uiteraard mogelijk.

Tenslotte

De examens worden gemaakt door de Citogroep in opdracht van de Cevo (waarvan de vaksectie de examens vaststelt). Het Cito maakt daarbij gebruik van een constructiegroep, docenten die werkzaam zijn in de eind-examenklassen van het voortgezet onderwijs. De *'knappe koppen van de Cevo'* maken dus niet gebruik van *'negentiende-eeuwse onderwijzers met hoofddact'* waarvan afgevraagd moet worden of zij *'ooit een havo-leerling in het echt gezien, gesproken, onderwezen, getoetst'* hebben om een examen in elkaar te zetten, om her en der wat (tendentieus) te citeren uit de VGN-site.

Uitgangspunt van de spreiding van de vragen over de stof is de stofomschrijving; die bepaalt wat de inhoud van de antwoorden moet zijn en waar de accenten moeten worden gelegd. De hoofdvraag van de stofomschrijving bepaalt de thematiek van het examen, de hoeveelheid regels die besteed worden aan een aspect, bepaalt de zwaarte van dit aspect. De inhoudsvaliditeit van het examen wordt op deze manier gewaarborgd.

Nog één keer terug naar de VGN-site en de reacties van de geschiedenisdocenten. *'Vorig jaar was ik ziedend van woede. Dit jaar is het echter al berusting'.* *'Een examen als het havo-examen 2001 vermoordt ons geschiedenisonderwijs', 'prutswork', 'druk de leerlingen op het hart zoveel mogelijk van buiten te leren'.*

Dit soort opmerkingen laten de betrokkenheid van geschiedenisdocenten bij hun leerlingen en hun vak zien. Die betrokkenheid is er ook bij Cevo, Cito en de constructiegroep. Het is een zware opgave in de snel veranderende dynamiek van het voortgezet onderwijs een voor iedereen aanvaardbaar centraal examen te maken, passend in de stringente eisen van stofomschrijving en eindtermen. In het verbeteren van de communicatie tussen leerkrachten en examenmakers kan nog veel winst geboekt worden. Meer transparantie in de oplossingen die examenmakers kiezen voor de problemen die de eisen van het examenprogramma bij de toetsconstructie opleveren, meer uitleg van de overwegingen van de examenmakers daarbij, meer discussie in bij-

Geef, noem, noteer:
Leg uit, toon aan:

kort-antwoord vragen
lang-antwoord vragen

Afweging

De verschillende aspecten van een (complex) historisch probleem worden vergeleken waarna op basis van argumenten beredeneerd gewicht moet worden toegekend aan die aspecten of argumenten. Bij dit type vraag moeten in het antwoord de stappen van een redenering zichtbaar zijn. Hierbij moet een bepaalde bewering met argumenten ondersteund worden. Het aantal te vermelden argumenten wordt aangegeven.

Beredeneer

Beargumenteer

Bewering of Stelling

Een in vrijwel ieder examen toegepaste vraagvorm waarbij de in de intro opgeworpen (soms aanvechtbare) historische uitspraak door de kandidaat met argumenten moet worden bevestigd, genuanceerd of ontkracht.

Hypothese

De kandidaat wordt geacht een historisch aanvaardbare hypothese op te stellen die ondubbelzinnig voortvloeit uit de aangereikte informatie (en eventueel toegevoegde eigen kennis).

Verandering

In het antwoord moet de situatie voor en de situatie na de verandering aangegeven worden.

Vergelijking

Ook hier dienen (meerdere) aspecten naast elkaar in het antwoord te worden opgenomen.

Maak aannemelijk

Bij deze vraagvorm moet de kandidaat met één of meerdere argument(en) aangeven dat sprake is van een hoge mate van historische waarschijnlijkheid.

Vraagformuleringen

voorbeeld *Kleio*, kan daartoe bijdragen. Dit artikel gaat daarmee verder op de vorig jaar ingeslagen weg.

Eventueel kunnen we allemaal terugval-len op tip nummer 7 van reactie 28 op de VGN-site: *Geef nu uiteindelijk maar toe dat u het ook allemaal niet meer weet maar dat er gelukkig mensen zijn die dat nog wel doen. Laat die nou toevallig net allemaal bij het Cito werken.* En zo is het maar net ... of toch niet?

Noten

- 1 Voor uitleg van dit begrip: zie www.citogroep.nl, kenniscentrum, toetstechnische begrippenlijst. Voor het gemak: de p-waarde is de gemiddelde score op een vraag gedeeld door de maximaal haalbare score op die vraag. Een p-waarde van 10 betekent een (zeer) makkelijke, een p-waarde van 90 een (erg) moeilijke vraag. Gestreefd wordt naar een p'-waarde waarbij $40 < p' < 70$. De notatie dient eigenlijk te zijn .10, maar dat is minder leesbaar.
- 2 Uiteraard is het niet juist als docenten op grond van kritiek op bepaalde vraag- en antwoorden 'alles' van hun leerlingen goed rekenen. Daarmee zouden hun leerlingen dubbel worden beloond, zowel door hun docent als door de normstelling.
- 3 De docent die opmerkte dat er maar liefst 14 vragen zijn waar pure kennis voor nodig

is, heeft op twee manieren geen juiste analyse gemaakt: het gaat om veel minder reproductieve vragen en er worden in de door hem als reproductief bestempelde vragen ook vaardigheden getoetst.

- 4 Een brongerelateerde vraag is hier een vraag naar *aanleiding* van een bron. Een voorbeeld: een tekst over de revolutie in 1848 in Wenen en daarbij de vraag: wat gebeurde er nog meer in dat jaar? Het gaat bij dit soort vragen meer om associaties op dan om een directe analyse van de bron.
- 5 Leerkrachten met zowel havo- als vwo-examengroepen merkten de afgelopen jaren herhaaldelijk op: "Ik wou dat mijn havisten het vwo-betoog hadden gehad, dan was het veel beter gegaan!"
- 6 Moelijk, maar niet per se onmogelijk, is beantwoorden aan de 'roep uit het veld' om meer 'eigen mening' of standpuntvragen in het examen op te nemen. De stelopdracht biedt daarvoor weliswaar de ruimte, maar vooral het ontwikkelen van werkbare correctievoorschriften is daarbij geen sinecure.
- 7 Deze formuleringen zijn afkomstig uit de brief van de WIEG van 1 februari 1997 en de "oude" WIEG-brief van februari 1994; de formulering 'In hoeverre' is daaruit –na kritiek in onder ander Kleio- geschrapt.

Joop Walhain

**DE BOKKEN EN
DE SCHAPEN**
PATRICK VAN DEN HANENBERG & HILDE SCHOLTEN

Een gezongen geschiedenis

*Docenten met gitaar of
accordeon gaan gouden
tijden tegemoet.*

*Samenwerking met CKV,
profielwerkstukken met
muziek of Nederlands,
optredens tijdens licht-
klassiek schooltheater;
dit boek opent vele
mogelijkheden.*

*Kortom: een verrijking
van ieders lesrepertoire.*

**Patrick van den Hanenberg
& Hilde Scholten,**
**'De bokken en de schapen –
gezongen geschiedenis van de
twintigste eeuw'**
(Nijgh & van Ditmar, Amsterdam
2001) 511 blz., € 22,75.

*'Je moet maar niet geloven wat de
mensen je vertellen
Over een goeie ouwe tijd die is
voorbijgegaan
Waar in het leven sudderde op
peteroliestellen
En iedereen godvrezend was,
tevreden en voldaan
De tijd dat alle wangen net zo blonken
als de stoepen
Van louter melk en honing en des
zondags krentenmik
Die heeft misschien gegolden voor
geselecteerde groepen
Maar nooit voor doodgewone mensen
zoals jij en ik.'*
(Jan Boerstoel, 'De goeie ouwe tijd
heeft nooit bestaan' (1977) 366.

Veel geschiedenisdocenten verzamelen potentieel lesmateriaal over uiteenlopende onderwerpen. Wie *De bokken en de schapen*, een gezongen geschiedenis van Nederland in de afgelopen eeuw, aanschafte, verrijkt zijn lesrepertoire met 240 chansons, smartlappen, hatelijkheden, mijmeringen en getuigenissen. Een docent, wiens leerlingen een stevige kennisbasis hebben van een periode of thema uit de Nederlandse geschiedenis, kan met de liedjes de kennis operationaliseren en het verleden tot leven wekken. De teksten bieden ruime mogelijkheden tot het stellen van vragen, ordenen, inleven en verklaren.

Wat suggesties

Vier jaar geleden waren de eindexameneerlingen specialisten in Nederlands Fin de Siècle. Ze hadden kennis van de politieke en maatschappelijke problemen uit de periode 1880-1919 en kenden het palet van politieke

ideeën, van antirevolutionair tot anarchistisch. De liedjes uit het eerste hoofdstuk '1900-1910 Vrijheid en gelijkheid gaan niet samen' blijken verbeeldingen van die stofomschrijving 'Een nieuwe eeuw. Nieuwe verhoudingen'. Koos Speenhoff doet een boosaardige uitval naar de Vrije Vrouwen (1904). Eduard Jacobs bezingt de teloorgang van een Werkmanskind (1905). Nico de Haas zet een kneuterige burgergezin, tevergeefs wachtend op de trein naar Artis, tegenover de heroïek van de Spoorwegstaking (1903) en van 'Hij die niet slaapt ... de ruige proleet, daar voor op de locomotief'. En natuurlijk worden Abraham Kuyper en zijn zedelijkheidswetgeving (1911) op de hak genomen.

Nast de benadering per lied of thema biedt het boek de mogelijkheid om de leerlingen te vragen chansonniers als Speenhoff of Jacobs een plaats te geven in het politieke of levensbeschouwelijke spectrum van hun tijd. Bij Youp van 't Hek zal dat geen probleem opleveren maar de leerlingen zullen goed moeten lezen en redeneren om Eduard Jacobs politiek te plaatsen. Hoewel sociaal zeer bewogen, is hij waarschijnlijk geen SDAP-er geweest vanwege zijn spot met de zedelijkheidswetgeving. Waarschijnlijk heeft hij een links-liberale voorkeur gehad. Zo kan een leerling redeneren. Luisterend naar Koos Speenhoff kunnen leerlingen tot de ontdekking komen dat diens hilarische kwaadaardigheden hem buiten de gegeven indelingen houden. Hij hoort nergens thuis. Hij is tegenover al zijn onderwerpen hatelijk of larmoyant. Het zou interessant zijn

de leerlingen te vragen of zij een mogelijk verband zien met het feit dat Speenhoff in de Tweede Wereldoorlog de verkeerde vrienden koos.

Aan de liedjes van Jacques van Tol kunnen leerlingen dezelfde vragen stellen. Wie is hij? Waar staat hij? In de jaren dertig schrijft hij 'De kleine man' voor Louis Davids. Tijdens de oorlog is hij op de radio als Paulus de Ruiter en schrijft het anti-Britse NSB-hatelijkheidsliedje 'Er is nog nooit een Engelsman gestorven'. Maar uit dezelfde jaar (1944) stamt ook 'Als op het Leidseplein de lichtjes weer eens branden gaan' geschreven voor Snip en Snap.

Van Jacques van Tol staan geen liedjes van na de oorlog in het boek maar de leerlingen kunnen elders vinden dat hij onder andere 'Mijn ideaal' voor Corrie Brokken schreef en 'Jans Pommerans' voor Ria Valk. De raadselachtige Jacques van Tol is onvoorspelbaar, verwarrend en een discussie (of praktische opdracht) waard.

Weer een andere benaderingswijze is mogelijk aan de hand van de vraag: continuïteit of niet?

Uit 'De vrije vrouwen' van Koos Speenhoff (1904):

'Nacht en dag vergaderingen

Houdt de vrije vrouwenklek

Over slappe zuigelingen

Over wereldpolitiek.

Hoor ze kletsen, hoor ze lallen

Over liefde en geluk.

Moet zo'n schepsel ooit bevallen

Is 't van een ingezonden stuk.

En uit 'Vrouwencafé' van Guus Vleugel en Frans Halsema (1981);

'In het vrouwencafé voelt geen mens zich bekocht

Want daar soppen de dijen in 't hitsige vocht

Daar zwabberen de borsten, niet langer bekeld

Daar is Anja de God, daar is

Anja de belt...

In het vrouwencafé, bij het raam op de grond

Daar harkt de praatgroep van Pijkel in 't rond

Daar gaan de verhalen van 't grimmige lot

Dat de vrouwen een prooi maakt van mannengenot.'

(De woordspeling Anja de belt, het verschijnsel vrouwencafé, de afschaffing van de beha's en wie Pijkel Schröder was, worden in voetnoten uitgelegd.)

Deze teksten noodzaken de docent om de grinnikende klas ook het enigszins weemoedige 'Er is een land waar vrouwen willen wonen' van Joke Smit (1981) voor te leggen en 'continuïteit of niet?' aan de orde te stellen.

De didactische mogelijkheden, die het boek bergt, dienen zich in nog dichter getal aan in '1950-1960 Minder saai dan het lijkt', '1960-1970 Relderelder!' en '1970-1980 Over olie en jus d'orange', de periode van de eindexamenstof van 2003 en 2004.

Eli Asser ('Bijlmermeer'), Jaap van de Merwe ('Geen interesse, meneer Kerk') en Guus Vleugel ('Arme Ouwé') kunnen met een lach en een traan ook deze stofomschrijving tot leven wekken.

Mogelijke vragen waarmee leerlingen de muzikale en poëtische bronnen kunnen onderzoeken zijn:

- Probeer eerst in één of twee zinnen te formuleren waar het lied over gaat.

- Welke vragen roept de tekst bij je op?

- Welke historisch interessante informatie bevat het lied?

- Met welk doel zal het lied geschreven zijn?

- Geef een of meer tekstfragmenten waaruit de visie van de zanger blijkt.

- Hoe representatief is het lied voor de groep waaruit de zanger afkomstig is?

- Hoe betrouwbaar is het lied als historische bron?

- Heeft het lied in onze tijd dezelfde betekenis als destijds? Licht je antwoord toe.

Is dit wel verantwoord?

Didactisch is het bijzonder wat een leerling van bij voorbeeld 3 Havo in 2002 doet, wanneer hij 'Over de Muur' van Harrie Jekkers uit 1984 of 'Arm Den Haag' van Willem Wilmink uit 1975 begrijpt en misschien zelfs mooi vindt. De leerling selecteert aanvankelijk de historische kennis, die hij (vermoedelijk) nodig heeft om het liedje te begrijpen, legt daarna verbanden tussen de kennisfragmenten en reconstrueert het verleden. Niet hét verleden, maar een verbeelding van het verleden door iemand die vermoedelijk begin jaren tachtig heeft meegelopen in de grote vredesdemonstraties tegen de kruisraketten of een Indische Nederlander die in het gure Den Haag sterft van heimwee naar hibiscus en Tempo Doeloe.

Een leerling maakt zo hoogwaardige capriolen en de voor de inleving noodzakelijke feitenkennis zal er eerder door beklijven.

Opbouw van het boek

Hilde Scholten, jarenlang in dienst van het Theater Instituut Nederland, nu werkzaam bij de AVRO en Patrick van den Hanenberg, geschiedenisdocent en theaterjournalist, hebben de liedjes in tien decennia, chronologisch, geordend. Dat wil zeggen dat de geschiedenisdocent geen ordening op thema's aantreft. Liedjes over Nederland en Indonesië staan bij voorbeeld verspreid over de eerste zes hoofdstukken van het boek.

In '1910-1920 Bij de Buren is er brand' kan men naast de liedjes over 'Nederland is er gelukkig niet bij' en 'Moeten we neutraal zijn?' ook liedjes over de zedelijkheidswetgeving van 1911 vinden. Dat zal voor geschiedenisdocenten geen probleem zijn.

Er is een personenregister, waarin Mussert met zeven treffers wint van Wilhelmina met vijf treffers. Er is een titelregister en in het zakenregister levert Nederlandsch-Indië 38 hits op, provo 10 en gatarbeid(ers) 14. Ieder hoofdstuk is voorzien van een korte inleiding, geschikt voor wie de jaartallen van het decennium niet onmiddellijk een historisch panorama oproepen. In bijna ieder liedje – het minst uiteraard in het laatste decennium – worden onbekende of vergeten woorden, woordspelingen of dubbelzinnigheden verklaard. 'Glück auf': mijnwerkersgroet, 'misjpoeg': (jiddisch) familie, 'pettycoats': wijd uitstaande onderrokken, maar ook NSB-er, devaluatie, kabouter, Willem Duys, Little Rock, perestrojka en Diana, worden toegelicht. Het boek is door Patrick van den Hanenberg op die manier toegankelijk gemaakt voor leerlingen. Ongeveer 65 illustraties, meest spotprenten, geven de gelegenheid om tekst, muziek en beeld geïntegreerd aan te bieden.

De cd

Bij het lezen zal menigeen denken 'Jammer dat ik de liedjes niet in de klas ten gehore kan brengen. Dat zou de vreugde verdubbelen.'

Daar is gelukkig rekening mee gehouden. Quintessence Entertainment brengt onder het label Nikkelen Nelis drie cd's uit met zestig liedjes uit het boek. De cd's zijn te koop in de gewone platenzaak.

Catalogusnummer 500.304.2.

Titel: *De bokken en de schapen.*

Het examen havo/vwo: een stukje geschiedenis

Hans Boschloo

Het eindexamen en De Rooy

In de eerste maanden van 2001, toen het rapport van de commissie-De Rooy verschenen was, werd er door veel VGN-leden op gereageerd, tijdens de jaarvergadering en op de website. Vanaf mei is daar ook de reactie van Jan Sniekers en Arie Wilschut, secretarissen van de commissie, te lezen. Dat er toch voor de bovenbouw havo/vwo nog een groot probleem blijft liggen, wordt hier uiteen gezet. Zijn ze wel goed, al die veranderingen? Kan er niet beter wat gerepareerd worden aan het bestaande examen?

18

Het belangrijkste verschil van mening in de discussie over het geschiedenis-onderwijs naar aanleiding van het rapport van de commissie-De Rooy betreft de centrale examinering. Dat is niet verbazingwekkend, want examinering raakt de kern van het schoolvak geschiedenis. De vraag "Wat moet je toetsen?" valt voor een groot deel samen met de vragen "Wat moet de inhoud zijn van het vak geschiedenis?" en "Wat is geschiedenis?".

Toetsing voor 1978

Vóór 1978 vormde toetsing nauwelijks een punt van discussie, want het vak kende geen centraal schriftelijk examen en daarom hoefden er geen voor iedereen geldende toetsen ontworpen te worden. Op de scholen leverde het toetsen bij het vak geschiedenis geen grote problemen op. De meeste proefwerken bestonden uit een aantal open vragen over de behandelde stof, meest-

al gesplitst in meer feitelijke vragen om na te gaan of de stof geleerd was en vragen met meer diepgang. Bij de laatste soort kregen de leerlingen die meer kennis en inzicht ten toon spreidden, vaak een hoger punt dan degenen die een minimaal antwoord gaven.

Deze manier van toetsen, waarbij men niet uitgaat van moeilijker en makkelijker vragen, maar van betere en slechtere antwoorden, noemt men 'testing by outcome' (toetsen op grond van de antwoorden). Bij deze toetsen stelt men tamelijk open vragen en verdeelt de antwoorden in betere en slechtere, ofwel antwoorden van hoger niveau en van lager niveau. In veel gevallen is er van tevoren geen uitputtend modelantwoord gemaakt.

Zolang iedere docent zijn eigen proefwerken maakt, levert dat geen grote problemen op, omdat de vragen aansluiten op wat in de les behandeld is. De leerlingen, die goed hebben opgelet, weten welk antwoord van hen verwacht wordt. Anders gezegd: een ervaren leerling weet welk antwoord 'sociaal gewenst' is.

In deze situatie had men geen behoefte

aan het vaststellen en voorschrijven van vaardigheden of het nadenken over de beste manier van toetsen. Tegelijkertijd bestond er in deze tijd een soort stilzwijgende overeenstemming over de te behandelen leerstof, zoals blijkt wanneer verschillende schoolboeken naast elkaar worden gelegd.

De invloed van de techniek

Ging het in het geschiedenisonderwijs meer om kennis dan om inzicht? Dat is nog maar de vraag. Niet veel geschiedenisdocenten beschouwden het bijbrengen van historische feitenkennis als het hoofddoel van het vak. De meeste docenten wilden meer. De mogelijkheden om te toetsen of die andere doelen ook bereikt werden, waren echter beperkt en de behoefte eraan was ook niet groot. Dit veranderde in de jaren tachtig, toen men ging proberen het extra, de meerwaarde die het schoolvak onderscheidt van een vak dat men beter 'kennis van de encyclopedie van de geschiedenis' zou kunnen noemen, expliciet en toetsbaar te maken.

Deze ontwikkeling werd mogelijk gemaakt door nieuwe druktechnieken

Dr Hans Boschloo is docent geschiedenis en staatsinrichting aan de Joke Smit SG in Amsterdam.

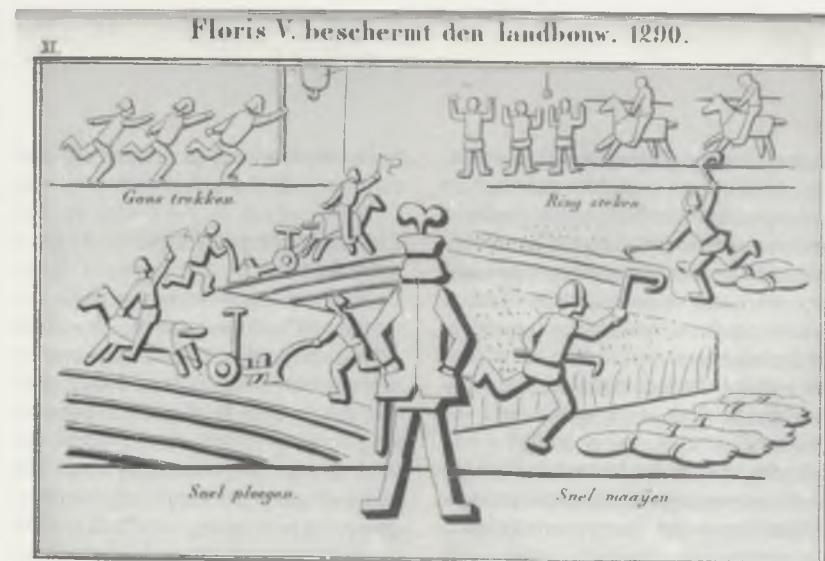
en op scholen door stencilmachines, kopieerapparaten en tekstverwerkers. Werd vroeger in leerboeken meestal een inleidend hoofdstuk gewijd aan de vraag wat geschiedenis is en aan het belang van bronnen, nu kon daar voortdurend aandacht aan besteed worden. Door gebruik te maken van reproduceerbare bronnen kon men de leerlingen laten ervaren dat dezelfde gebeurtenis door verschillende groepen en in verschillende tijden anders wordt uitgelegd, dat geschiedenis altijd een interpretatie is, dat 'de' geschiedenis niet te schrijven is en dat de eigen opvattingen altijd samenhangen met de omgeving en de tijd waarin iemand leeft en de positie die hij inneemt. Kortom de 'vaardigheden en structuurbegrippen' deden hun intrede, en, wat vroeger eigenlijk niet mogelijk was, met behulp van bronnen kon ook getoetst worden of leerlingen zich deze inzichten eigen hadden gemaakt.

Door deze nieuwe ontwikkelingen werd het mogelijk te gaan denken aan centrale toetsing. Na twee experimenteerjaren werd in 1978 het centraal schriftelijk eindexamen geschiedenis ingevoerd. Vanaf die tijd is het werken met bronnen een vast onderdeel van het schoolvak geschiedenis. Met vallen en opstaan worden nieuwe vraagvormen ontwikkeld. Een ontwikkeling die nog niet ten einde is.

De gevolgen van de invoering van domeinen

Maar er kwam kritiek.

Tegenstanders van het aanleren van 'historische vaardigheden' voerden aan dat leerlingen niet moeten worden opgeleid tot kleine historici. Ze zouden door al die aandacht voor vaardigheden, veel te weinig historische feitenkennis hebben. Uit een vergelijking van verschillende methoden, die in het huidige onderwijs gebruikt worden, blijkt inderdaad dat er geen sprake meer is van een samenhangend historisch overzicht en dat tal van begrippen en gebeurtenissen ontbreken, die vroeger, zonder dat daar afspraken over waren, in elke methode aan de orde kwamen. Maar dit verloren gaan van het door traditie gegroeide chronologische kader en begrippenapparaat heeft andere oorzaken dan een te eenzijdige aandacht voor vaardigheden. De belangrijkste daarvan is de invoering van verplichte 'themavelden', later 'domeinen' genoemd en nu door de Commissie de Rooy 'diachronische thematieken' (iedere

commissie kent zijn eigen nieuwe jargon). Dit zijn aspecten of thema's als "levensonderhoud en sociale verhoudingen", "primaire samenlevingsverbanden en opvoeding", "totalitaire staten en systemen", "migratie en culturele opvoeding", "oorlog en vrede". Al deze thema's moeten behandeld worden, maar er is vrije keuze wat betreft de plaats en de tijd waarin elk thema behandeld wordt.

In de praktijk maken de uitgevers deze keuze. Meestal kiezen zij voor uitdunnen, herschikken en aanvullen van bestaande methoden. De ene uitgever behandelt bijvoorbeeld huwelijk, gezin en samenleving in de tijd van de Grieken, de Romeinen, de Germanen en de Franken, de ander behandelt hetzelfde onderwerp tijdens de industriële revolutie en een derde doet dit aan de hand van de stad Haarlem in de achttiende eeuw.

Zo gaat men bij elk domein te werk. De chronologie is daardoor geheel uit de geschiedenismethoden verdwenen en leerlingen hebben geen enkel besef van tijd meer. Bovendien wordt bij elk domein steeds in hoofdzaak het verplichte aspect behandeld. De tijd en samenleving waarvoor gekozen is, komen slechts terloops aan de orde.

De auteurs gebruiken bij het schrijven nog wel veel van het traditionele begrippenapparaat. Kennelijk kunnen zij zich niet voorstellen dat iemand dergelijke zaken niet zou weten. Toch is dat wel zo: bij de leerlingen ontbreekt de vooronderstelde kennis, omdat de methode die niet meer systematisch behandelt. De leraar kan natuurlijk proberen om zelf, in de 'contacttijd', al deze terloops genoemde personen en gebeurtenissen van een uitleg te voorzien en in een kader te plaatsen, maar daarmee worden de domeinen aan-

zienlijk verzwaaard. Een zinvolle opbouw of samenhang in het programma wordt hierdoor niet bereikt, al was het alleen maar omdat de tijd hiervoor ontbreekt.

Het ontstaan van twee scholen in het geschiedenis-onderwijs

Het historisch overzicht heeft dus erg te lijden van de domeinbenadering. Er worden nog wel jaartallen, gebeurtenissen en personen genoemd, maar het verband is weg.

Deze gang van zaken heeft ook voor de toetsing grote gevolgen. Domeinen worden vaak zo thematisch behandeld dat je er nauwelijks nog goede toetsvragen bij kunt maken. Het is soms moeilijk om twee proefwerken – één is nodig voor de herkansing – van niveau te maken bij een tijdvak uit de geschiedenis dat zo tot één thema beperkt is en waarbij zoveel andere ontwikkelingen in het tijdvak slechts terloops worden aangestipt. Wanneer een tijdvak meer algemeen behandeld wordt met meer data (feiten en gebeurtenissen) in een logisch verband, dan zijn meerdere benaderingen mogelijk en kunnen er meer kritische vragen gesteld worden. Door de grote nadruk op het thema (het themaveld, het domein of, bij De Rooy, de diachronische thematiek) wordt een benaderingswijze teveel gepresenteerd als een historisch werkelijkheid, die de leerling uit het hoofd moet leren en met voorbeelden moet kunnen illustreren. Door het gebrek aan data kan de docent niet meer laten zien dat een onderwerp ook vanuit een ander gezichtspunt bekeken kan worden.

Door deze gang van zaken zijn we getuige van het ontstaan van een nieuwe historische vaardigheid, de beeldvorming. De traditionele historische bena-

dering, waarbij geschiedenis in de eerste plaats een reconstructie achteraf is op grond van bronnen, maakt plaats voor een benadering waarbij de interpretatie als werkelijkheid gepresenteerd wordt en waarbij de historische data enkel nog dienen om deze interpretatie te ondersteunen.

De toetsing verandert hierdoor van karakter. Er vindt een verschuiving plaats van kritisch naar cognitief. Kritische vragen zijn bij veel domeinen nog maar moeilijk te maken, want dergelijke vragen zijn alleen mogelijk als de leerling meer algemene kennis rond het onderwerp heeft. Alleen dan kan de leerling inzicht tonen. Kennis en inzicht zijn immers onlosmakelijk verbonden.

Hier blijkt dus duidelijk dat de vraag 'Wat moet je toetsen?' voor een groot deel samenvalt met de vragen 'Wat moet de inhoud zijn van het vak geschiedenis?' en 'Wat is geschiedenis?'. De vraag immers of je kennis gebruikt om iets aan te tonen (de traditionele benadering in onderwijs en wetenschap) of om iets te herkennen (beeldvorming) hangt nauw samen met de opvatting die je hebt van het vak geschiedenis, zowel in de wetenschap als in het onderwijs.

De verschuiving naar beeldvorming is geen gelukkige ontwikkeling. De historicus P.W. Klein zegt in een breder verband over deze mode (*Historisch Nieuwsblad* 10 (2001), nr 2, p.38-39): "Het beeld heeft zich meester gemaakt van de mond van de schoolmeester. Wee degene die naar hem en zijn zekerheden luistert. Nu is het beeld ook doorgedrongen in de wetenschap, waar het ooit aankwam op redeneren en argumenteren. Nu leggen onderwijs en onderzoek zich toe op het smoren van kritisch denken in een stortvloed van prenten en plaatjes. De audiovisuele media klikken, snorren, klakken, zoemen. Moeiteloos glijdt de rotzooi de hersentjes in. Kijk maar, zeg het beeld. Zo is het, snap je wel."

Er bestaan dus twee scholen in het geschiedenisonderwijs. De oudere die de nadruk legt op het feit dat geschiedschrijving altijd op een interpretatie van bronnen berust en die een kritische benadering voorstaat waarbij kennis een grote rol speelt, en de nieuwere die de nadruk legt op beeldvorming. Bij deze stroming dient kennis vooral ter illustratie.

Deze tegenstelling speelt een hoofdrol in de discussie over de verandering van

het centraal schriftelijk examen die de commissie-De Rooy voorstelt.

De huidige praktijk van het CSE

Bij het huidige centraal examen worden elk jaar twee van de verplichte domeinen getoetst. Elk aangewezen domein blijft twee jaar onderwerp en één van de twee heeft meestal betrekking op de geschiedenis van Nederland. Omdat het 'veld' moet weten aan de hand van welke kennis een domein getoetst gaat worden, wordt voor elk nieuw onderwerp een stofomschrijvingscommissie benoemd. De vragen voor de examens worden opgesteld door teams van docenten onder leiding van het Cito. Een medewerker van het Cito legt de ontwerpexamens voor aan de vaksectie van de Cevo, een commissie van docenten en andere historici die door verschillende maatschappelijke organisaties worden benoemd. De Cevo draagt de eindverantwoordelijkheid voor de examens. Dit systeem bestaat sinds 1978 en functioneert toetstechnisch gezien goed. Na afloop wordt elk examen door toetsdeskundigen van het Cito onderzocht. De resultaten van dit onderzoek worden gepubliceerd, samen met die van de andere vakken.

De examens functioneren als een landelijke maatstaf voor het niveau van het onderwijs, want aan de toetsing van de andere domeinen in de schoolonderzoeken worden in principe dezelfde eisen gesteld. Vergelijking van het eindcijfer van de schoolonderzoeken met die van het centraal schriftelijk levert een indicatie voor het peil van het onderwijs op een school op. Bovendien is het systeem niet star. Na de examens worden per regio besprekingen gehouden en de Cevo, die de verantwoordelijkheid draagt voor de examens, kan op grond van de opmerkingen van deze vergaderingen en van het Cito veranderingen aanbrengen. Dergelijke aanwijzingen voor het nieuwe examen worden ruim vóór het examen schriftelijk aan de scholen toegezonden om uit te reiken aan de sectie geschiedenis.

Deze manier van examineren wordt in de voorstellen van de commissie-De Rooy afgeschaft. Argumenten voor de afschaffing geeft de commissie niet. Het kan zijn dat het ministerie er na tweeëntwintig jaar genoeg van heeft om elk jaar een nieuwe stofomschrij-

vingscommissie te benoemen. Het kan ook zijn dat leden van de commissie eigen plannen hebben. Hoe het ook zij, de commissie heeft niet de moeite genomen om de praktijk van jaren centraal examen te evalueren of haar eigen plannen met argumenten te onderbouwen. In plaats van te gissen naar de beweegredenen van de commissie is het zinvoller nader in te gaan op enkele sterke en zwakke punten van het huidige systeem.

Sterke punten van het huidige examen

Een sterk punt is dat er een landelijk examen is ontwikkeld dat toetstechnisch niet onderdoet voor de examens van andere vakken. Dit is gunstig geweest voor de positie van het vak geschiedenis binnen het voortgezet onderwijs.

Een ander gunstig gevolg is dat er door de centrale toetsing van steeds twee van de domeinen een soort landelijke maatstaf is ontstaan voor het niveau van het gehele geschiedenisonderwijs, want voor de domeinen, die op school getoetst worden, gelden dezelfde eisen als voor het centraal examen. Iedere docent kijkt bij het bekend worden van de uitslagen of het eindcijfer van de schoolonderzoeken hoger of lager is dan het cijfer van het centraal schriftelijk examen en vergelijkt de score van zijn klassen met die van zijn collega's en met de score van andere examen-vakken op school.

Ook de inspectie let hierop. Dit heeft de status van het vak geschiedenis als serieus examenvak zeker verhoogd en het heeft de samenhang bevorderd tussen het onderwijs op school en de centrale schriftelijke toetsing.

Een derde gunstig gevolg is de hernieuwde aandacht voor de geschiedenis van Nederland. Eén van twee examenonderwerpen betreft altijd de geschiedenis van Nederland. Zo kwamen bijvoorbeeld de Nederlandse Opstand (het begin van de tachtigjarige oorlog), de Patriottentijd, de 'Belgische opstand', Nederland rond 1900 en enkele perioden uit de twintigste eeuw aan de orde. Deze perioden werden met meer diepgang behandeld dan doorgaans in de themagerichte domeinen van de schoolboeken gebeurt.

Voor de docenten betekent het landelijk examen een bijna ongemerkte bijscholing waar zij allemaal aan deelnemen.

Het belangrijkste voordeel van het huidige examen is echter dat er een examen ontwikkeld is, waarin kennis en inzicht een hoofdrol spelen. Je kunt van mening verschillen in hoeverre elk examen geslaagd is te noemen, maar zeker is dat er in de afgelopen tweeëntwintig jaar door de vele docenten, die eraan meewerkten, veel goede vragen ontwikkeld zijn en dat er nog steeds ontwikkeling is op dit gebied.

Helaas is er in deze jaren niet veel geschreven over de vraag wat goede vragen zijn en hoe je die maakt. Want het maken van vragen blijft moeilijk. Bij de schoolboeken vormen de vragen en opdrachten vaak het zwakste punt. Er wordt weinig tijd en geld uitgetrokken om goede vragen te ontwikkelen. De vragen in werkboeken zijn meestal weinig inspirerend en de aangeboden toetsen bijna altijd totaal onbruikbaar. Dat is jammer, want bij het maken van vragen (en het kernachtig formuleren van de antwoorden) kan een auteur bemerken welke leemten er in zijn werk zitten.

Zwakke punten en voorstellen tot verbetering

Bij de examens gaat het bij vrijwel alle vakken om twee zaken. Men wil toetsen of de leerlingen kennis bezitten, maar ook of zij inzicht hebben en begrijpen wat zij hebben geleerd en dat kunnen toepassen. Dat geldt voor vakken als wiskunde en natuurkunde, maar ook voor de talen. Bij wiskunde en natuurkunde zal men nooit alleen maar formules overhoren en bij talen nooit alleen maar woordjes. Het gaat dus altijd om kennis en inzicht. Bij het geschiedenisexamen is dat niet anders. Maar hier doet zich een moeilijkheid voor. Men heeft het idee dat de leerlingen van school komen met slechts kennis van twee beperkte onderwerpen. Dit wordt onder meer geweten aan de eindexamens.

Voor een deel is dat juist, want de twee verplichte thema's (domeinen) worden soms behandeld aan de hand van zeer beperkte onderwerpen, bijvoorbeeld 'Met de loep op Lancashire, Katoen en samenleving 1750 - 1780', één van de twee onderwerpen voor 2003 en 2004. Maar er zijn ook ruime onderwerpen, zoals 'Nederland en Indonesië, Vier eeuwen contact en beïnvloeding' (examen 2001 en 2002). Bij de examens doet zich dus hetzelfde voor als bij de schoolboeken, namelijk dat bij het invullen van de verplichte domeinen (thema's, themavelden, the-

matieken) willekeurige onderwerpen gekozen worden. Bij de uitgevers is daar misschien weinig aan te doen, maar bij de aanwijzing en uitwerking van de onderwerpen voor de examens wel. Daar kan gezorgd worden voor een keuze van onderwerpen die meer recht doet aan het streven naar minder detail en meer historisch overzicht. Een omschrijving van de te leren stof blijft echter nodig zolang men kennis en inzicht wil toetsen.

Andere klachten zijn dat er op de examens te weinig algemene kennis getoetst wordt en dat voor de hand liggende vragen niet gesteld worden en vragen naar een detail wel. Deze klachten zijn eveneens voor een deel terug te voeren op de stofomschrijving. Net als bij de domeinen in de leerboeken wordt veel bekend verondersteld, waarover leerlingen in werkelijk geen les gekregen hebben. De opstellers van de stofomschrijving kunnen zich kennelijk niet voorstellen dat leerlingen geen weet meer hebben van dingen, die voor hen vanzelf spreken.

Bij elk examenonderwerp kun je een hele lijst maken van dergelijke impliciete kennis.

Een goed voorbeeld hiervan is het onderwerp Nederland tussen 1880 en 1919. Dit was beslist geen te beperkt onderwerp. Het handelde over vijf ontwikkelingen in deze periode, de veranderingen op het gebied van het gezin, de arbeidersemancipatie, emancipatie van de vrouw, de emancipatie van de confessionelen en de rol van de overheid bij dit alles. Leidende figuren als Domela Nieuwenhuis, Pieter Jelles Troelsta, Abraham Kuypers, Aletta Jacobs, kwamen aan de orde en de vijf ontwikkelingen hadden met elkaar te maken.

Toch was het moeilijk om vragen te stellen, omdat de tegenstellingen binnen het socialisme, bij de confessionelen, binnen de vrouwenbeweging en bij het denken over de overheid in de stofomschrijving wel behandeld werden, maar zonder dat aangegeven werd dat de leerlingen op de hoogte moesten zijn (passief) van de kenmerken van socialisme, marxisme en liberalisme, van de verschillen tussen katholieken en protestanten en bij de protestanten onderling. De doorsnee leerling weet niet wat het verschil is tussen gereformeerd en katholiek, tussen een dominee en een pastoor, tussen een sociaal-democraat en marxistisch communist.

Dezelfde moeilijkheid deed zich voor bij het hoofdstuk over de rol van de overheid. De leerlingen moesten weten dat er een ontwikkeling was van omhouding naar meer overheidsbemoeienis. Dit werd geïllustreerd aan de hand van wetsontwerpen waarover toentertijd discussie was, bijvoorbeeld de zedelijkheidswet van 1911. Maar er werd niet aangegeven dat de leerlingen hoofdzaken van de staatsinrichting (passief) moesten kennen, bijvoorbeeld wat een motie is, een wet, een wetsontwerp, het verschil tussen parlement en regering.

De meeste docenten hebben deze dingen ongetwijfeld behandeld, maar in de examenvragen mocht daar niet van uitgegaan worden. Daardoor konden voor de hand liggende vragen niet gesteld worden of was een ingewikkelde formulering nodig. Leraren, die de stof goed behandeld hebben, zijn dan vanzelfsprekend teleurgesteld over de vragen in het examen. Aan de andere kant worstelen de examenmakers met de vraag 'Wat mogen we dan nog wel vragen?'. Zo ontstaat bij hen de neiging om een kennisvraag te stellen over een detail. Het ergste is dat daardoor het thema met recht eenzijdig genoemd kan worden, want leerlingen hebben hun vooropleiding niet nodig om het examen te maken.

Deze moeilijkheid is gemakkelijk te ondervangen door bij elke stofomschrijving aan te geven welke algemene kennis bekend wordt verondersteld. Naar deze kennis wordt niet rechtstreeks gevraagd, maar bij het opstellen van de vragen wordt er wel van uitgegaan dat leerlingen deze kennis (passief) bezitten.

Een laatste opmerking is dat er gezorgd moet worden voor meer continuïteit in de stofomschrijvingscommissies en een betere omschrijving van hun opdracht. Want nu lijkt het wel of de commissies denken dat het hun eerste taak is om een leuk onderwerp uit te werken, terwijl de hoofdreden van hun bestaan de centrale toetsing is. Docenten en uitgevers moeten weten welke stof geleerd moet worden en de examenmakers moeten weten wat zij kunnen en mogen vragen.

Veel commissies lijken zich er niet van bewust dat bij elk onderwerp twaalf examens gemaakt moeten worden, namelijk voor elk examenjaar drie voor havo en drie voor vwo. Dit betekent dat dezelfde leerstof twaalf maal

bevraagd moet worden, steeds met materiaal dat voor de leerlingen nieuw is, en zonder in herhalingen te vervallen. Maar wel zo dat op elk examen telkens min of meer de gehele leerstof aan de orde komt. In de opdracht van de commissie zou dus ook moeten staan dat zij het onderwerp zo moeten kiezen en uitwerken dat er twaalf gelijkwaardige en toch verschillende examens gemaakt kunnen worden.

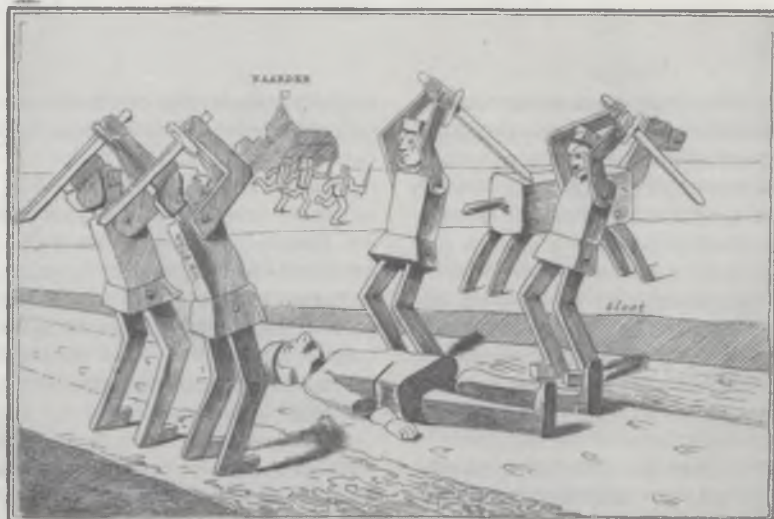
Het is dus wenselijk dat er ruime onderwerpen gekozen worden, die breed uitgewerkt worden en een goede toetsing mogelijk maken. Verder moet aangegeven worden welke algemene kennis bekend wordt verondersteld en moet er gestreefd worden naar minder detail, meer historisch overzicht en algemene kennis. Wanneer dat gebeurt is het ook mogelijk om een onderwerp langer dan twee jaar te gebruiken en van tijd tot tijd, enigszins aangepast, terug te laten keren. Dat zou voor het ministerie goedkoper zijn en voor de leraren een stuk prettiger. Zij raken meer thuis in de onderwerpen en kunnen over goede vragen beschikken voor hun schoolonderzoeken en de leerlingen goed voorbereiden op de manier van vragen op het examen. De onderwerpen zouden aan diepgang en breedte winnen en steeds kunnen worden aangepast op grond van ervaring en kritiek.

De onderwijsvernieuwing van de commissie-De Rooy

Voor de commissie-De Rooy zijn dergelijke verbeteringen niet nodig. De commissie neemt niet de moeite om de goede en slechte kanten van het huidige examen in kaart te brengen, maar stort zich in een totale vernieuwing. Het centraal examen in de huidige vorm wordt afgeschaft en vervangen door een nog niet beproefde methode van toetsing.

Is het huidige examen werkelijk zo slecht? Valt er helemaal niets te leren van tweeëntwintig jaar ervaring met dit examen? Zou de commissie zich misschien hebben laten leiden door vooroordeel in plaats van door onderzoek en analyse? In 1998 bracht de commissie-De Wit het advies uit om voor het geschiedenisonderwijs een *canon* samen te stellen, 'een minimumpakket van historische overzichtskennis en vaardigheden'. De commissie-De Rooy werd met de uitvoering belast en heeft, naar eigen zeggen, getracht een dergelijke canon vast te stellen. Maar zij verwierp

Floris V. vermoord . 1296 .

*Uit: Tafereelen uit de Geschiedenis des Vaderlands, tot nut van groot en klein...
Mr. J. van Lennep en Compagnie (Amsterdam 1899).*

uiteindelijk het idee van een canon, 'omdat voor elke gekozen gebeurtenis, persoon, etcetera ... met evenveel recht een andere keuze verdedigd zou kunnen worden'.

De onderwijsvrijheid zou in gevaar komen bij het stringent voorschrijven van dergelijke overzichtskennis (22,23). Daarom bedacht de commissie een andere oplossing. Zij ontwierp een tijdbalk van tien periodes, die je zou kunnen visualiseren als een smalle, hoge kast met tien vakken. Elk vak kreeg een etiket met een naam en een *logo*. Het bovenste vak bevat de geschiedenis tot 3000 v. C. en draagt de naam 'de tijd van jagers en boeren'. Het vak daaronder loopt van 3000 v. C. tot 500 n.C. en heet 'de tijd van Grieken en Romeinen'. Dan volgen twee kleinere vakken van vijfhonderd jaar voor de Middel-eeuwen, vier vakken van honderd jaar voor de tijd tot 1900 en twee vakken van vijftig jaar voor de twintigste eeuw.

Vervolgens heeft de commissie de vakken gevuld met wat ze noemt *oriëntatiekennis* ofwel *algemene karakteristieken van de tijdvakken*. Om een voorbeeld te geven, in het eerste vak, de 'tijd van jagers en boeren', staat als oriëntatiekennis voor het basisonderwijs 'de levenswijze van jagers en verzamelaars' en 'het ontstaan van landbouw en landbouwsamenlevingen'. Voor havo en vwo komen daar nog bij 'het ontstaan van stedelijke gemeenschappen'. Op deze wijze wordt voor alle tijdvakken een invulling gegeven.

Door deze aanpak slaagt de commissie erin om weer een chronologisch kader in het geschiedenisonderwijs aan te brengen. Dit aspect van de vernieu-

wing is dan ook met veel waardering ontvangen. Wel vinden velen het programma te overladen voor de beschikbare tijd. Daardoor kunnen de onderwerpen slechts summier behandeld worden en bestaat er weinig mogelijkheid om in te gaan op de actualiteit of op wat de leerlingen bezig houdt. Het steeds weer herhalen van dezelfde stof wordt weinig inspirerend gevonden. Maar kritiek van deze aard is niet fundamenteel, omdat de aanpak van de commissie niet ter discussie wordt gesteld.

Bezwaren

Naast de waarderende kritiek worden er echter ook meer fundamentele bezwaren naar voren gebracht, zoals bijvoorbeeld te lezen is op de website van de VGN. Die kritiek hangt er bijna altijd mee samen dat *kennis* in de zin van *data* (feiten en gebeurtenissen) niet meer centraal staat in de plannen van de commissie. De commissie heeft zich geheel bekeerd tot de school die *data* en de interpretatie daarvan niet meer tot basis van onderwijs en onderzoek neemt, maar in plaats daarvan *beeldvorming*. Er wordt wel steeds beweerd dat de commissie-De Rooy kennis weer terugbrengt in het geschiedenisonderwijs, maar dat is niet juist. Het gaat in de plannen van de commissie om *oriëntatiekennis*, en dat is geen kennis, maar een omschrijving van de thema's en onderwerpen waarover de leerling kennis moet hebben.

De commissie heeft met behulp van haar tijdbalk en de oriëntatiekennis een verdienstelijke omschrijving van de leerstof gemaakt, maar de kennis zelf, de *data*, laat zij de leerlingen uitslui-

tend gebruiken ter illustratie van de beeldvorming. Zij benadrukt dat het bij oriëntatiekennis *niet* gaat om 'kennis van concrete gebeurtenissen, personen etcetera' (23,24).

De commissie vindt zulke concrete kennis nog wel van belang, maar alleen in didactisch opzicht, omdat de leerlingen zich met behulp daarvan *beelden* kunnen vormen.

De commissie maakt *beeldvorming* tot de centrale vaardigheid:

'Daarom wordt in de kerndoelen van basisonderwijs en basisvorming, alsmede de eindtermen voor vmbo ook steeds gesproken van herkennen in concrete historische of hedendaagse situatiebeschrijvingen, afbeeldingen of verhalen. Voor de tweede fase van havo en vwo geldt dat kandidaten met behulp van een concreet voorbeeld van een gebeurtenis, een ontwikkeling, een verschijnsel, of een handeling dan wel gedachtegang van een persoon de algemene karakteristieken van de tijdvakken moeten kunnen verduidelijken' (23,24).

De commissie wil voorkomen dat de overheid bepaalt welke feiten en gebeurtenissen de leerlingen moeten kennen, maar het middel dat zij gebruikt is erger dan de kwaal. Het is beter dat de overheid een canon voorschrijft, dan dat zij interpretaties voorschrijft en deze in het hoofd laat prenten met als einddoel dat leerlingen deze interpretaties kunnen herkennen. Want dat is het resultaat van de voorstellen van de commissie.

Het is voor de geschiedenisdocent altijd een laveren tussen de scylla van de beeldvorming en de charybdis van de relativisering door kritische benadering. Enerzijds werk je als docent altijd aan beeldvorming, anderzijds is het de bedoeling dat de leerlingen zich daarvan bewust zijn. Deze twee facetten bepalen het *historisch besef*, maar de commissie is volledig de koers kwijt en vaart rechtstreeks in de armen van het monster beeldvorming. Dit blijkt als je de uitwerking van de plannen van de commissie nader bekijkt, bijvoorbeeld de tijdbalk en de voorstellen voor het centraal examen voor havo en vwo. Hieruit blijkt dat de commissie het *historisch besef*, dat zij centraal stelt, eenzijdig beperkt tot de *vaardigheid van de beeldvorming*.

De tijdbalk van De Rooy

De tijdbalk van de commissie-De Rooy is, naar reeds bleek, heel geschikt om aan te geven welke leerstof behandeld moet worden, maar zij is geen goed hulpmiddel om de leerlingen historisch besef bij te brengen. Zij bestaat uit willekeurig gekozen tijdvakken van 3000, 500, 100 en 50 jaar. Zo geconstrueerde tijdvakken kunnen wel gevuld worden met thema's en historische onderwerpen, maar zij hebben geen eigen kenmerken en het is daarom niet zinvol om er een logo op te plakken of om deze constructie uit het hoofd te leren.

De traditionele tijdvakken daarentegen gaan uit van data, die keerpunten vormen die tijdvakken begrenzen. Daardoor kun je andere feiten en gebeurtenissen vóór of na die keerpunten plaatsen. De leerling is bij het gebruik van zo'n tijdbalk steeds bezig concrete kennis een plaats te geven op grond van interpretatie. Zo wordt historisch besef ontwikkeld.

De traditionele tijdbalk is gebonden aan tijd (*wanneer* gebeurde het), aan plaats (*waar* gebeurde het) en zij berust op een (aanvechtbare) *visie*. Daardoor hebben bij deze tijdbalken de tijdvakken *wel* kenmerken. Je zou ze ook van een logo kunnen voorzien, maar dat is juist niet gewenst, omdat te sterke beeldvorming een kritische benadering in de weg staat.

Veel kritiek op de voorstellen van de commissie hangt samen met de ondeugdelijkheid van de tijdbalk van De Rooy als didactisch hulpmiddel. De commissie vindt bijvoorbeeld de tijdbalk van tien perioden met name geschikt voor het basisonderwijs, waar de nadruk ligt op de geschiedenis van Nederland. Maar het eerste tijdvak dat de leerlingen moeten kennen, de tijd van jagers en boeren, eindigt in Nederland helemaal niet in 3000 voor Christus. Hoeveel beter zijn docent en leerling dan af met de traditionele benadering (tijd, plaats en interpretatie), waarin begonnen wordt met jagers en verzamelaars! Waarom zou je kinderen de onjuiste informatie bijbrengen dat het tijdperk van jagers en boeren omstreeks 3000 eindigt?

Dit voorbeeld is niet het enige. In de kritiek zijn nog veel meer voorbeelden te vinden van onjuiste of onhanteerbare beeldvorming in de tijdbalk. Een andere klacht is dat de tijdbalk van de commissie gebaseerd is op een

blank, mannelijk en Europees wereldbeeld, maar het gaat er niet om of die opvatting juist is of onjuist. Het grootste bezwaar is dat docent en leerlingen gedwongen worden door voortdurende herhaling zo'n traditionele visie te internaliseren.

Het is niet onoverkomelijk dat een bepaald wereldbeeld in de geschiedschrijving overheerst, als daarnaast kritische interpretatie de nadruk krijgt. Dat laatste wordt moeilijk gemaakt door een benadering waarin data enkel nog dienen om de beeldvorming te illustreren. De tijdbalk van de commissie kan gehandhaafd worden om de stof te omschrijven, maar het is beter in het onderwijs vast te houden aan de traditionele tijdbalken. Vooral in het basisonderwijs en de basisvorming, waar de meeste leerlingen zijn. Juist daar is het ongewenst om leerlingen op te zadelen met kennis van een tijdbalk die nergens in literatuur of naslagwerk gebruikt wordt. Dat maakt de kloof tussen mensen met weinig onderwijs en mensen met een betere opleiding alleen maar groter.

De voorstellen van de commissie voor een nieuw eindexamen

In de voorschriften voor het centraal examen legt de commissie eveneens de nadruk op de nieuwe vaardigheid *beeldvorming* (94 en 97-100). De leerling krijgt een uur voor aanvang van het examen twee *casussen* voorgelegd die met historisch bronnenmateriaal zijn gedocumenteerd. Daarvan moet de leerling er één kiezen om op de examenzitting te behandelen. De casus bepaald 70% van het eindcijfer. De resterende 30% is beschikbaar voor één of twee kleine opdrachten bij bronnen. Elke casus heeft betrekking op een hedendaags probleem met een historische achtergrond en de leerling moet met behulp van een *historisch verantwoord interpretatie* van de bronnen een *beredeneerd standpunt* over het voorgelegde probleem innemen. Bij die interpretatie moet de leerling de *tijdbalk* en de daarbij behorende *oriëntatiekennis* als *referentiekader* gebruiken. Bij de oriëntatiekennis gaat het voornamelijk om de vaardigheid *beeldvorming*. Andere historische vaardigheden moet de kandidaat nog wel beheersen, maar hij moet daarvan zelf blijk geven in het essay. Er wordt niet meer gericht naar gevraagd, zoals in de huidige examens.

Zo gaat de commissie dus terug naar de situatie vóór de invoering van het centraal examen en voert een systeem van 'testing bij outcome' in. Dit maakt landelijke toetsing erg moeilijk. In landen waar iets dergelijks beproefd werd leidde het tot tijdrovende bezwaarschriften tegen de beoordeling en tot hoge kosten.

Maar veel ernstiger is dat dit systeem leerlingen bevoordeelt die van huis uit goed kunnen lezen en formuleren. De opgave bij de casus zal een traditionele gymnasiumleerling weinig moeite kosten, want het gaat voornamelijk om het innemen van een sociaal gewenst standpunt en het ondersteunen hiervan met historische voorbeelden naar keuze. Voor de doorsnee leerling in het voorgezet onderwijs is deze toetsing echter niet valide, want je toetst veel meer het vermogen tot goed en behendig formuleren dan historische kennis en inzicht. Hier doet zich het verschijnsel voor dat leerlingen, die niet uit het juiste milieu komen, op een achterstand gezet worden, in plaats van dat zij vooruit worden geholpen en leren om kritisch om te gaan met hun kennis.

Een derde bezwaar tegen de invoering van een examen dat zo eenzijdig op de vaardigheid beeldvorming is gericht, is de invloed die het centraal examen heeft op het geschiedenisonderwijs als geheel. Bij het lesgeven neemt de docent de exameneisen tot richtsnoer. Dit houdt in dat overal de vaardigheid beeldvorming centraal zal komen te staan. Ten aanzien van de schoolonderzoeken stelt de commissie al '*dat nooit bepaalde specifieke feiten, data of personen kunnen worden gevraagd*', dat het '*niet gaat om het reproduceren van bepaalde feitelijke gegevens (data, gebeurtenissen, personen), maar om toetsing van algemene oriëntatiekennis ingebed in historisch materiaal*' (112, 113).

Het centraal examen maakt het de docent, die zich niet tot de nieuwe school van de beeldvorming bekeert, wel erg moeilijk om nog onderwijs te geven waarbij kennis en inzicht een rol spelen. En de vraag wordt nergens gesteld, laat staan beantwoord, of leerlingen in een achterstandsituatie niet beter af zijn met concrete kennis en een kritische instelling. Juist die twee dingen stellen hen in staat om maatschappelijke barrières te overwinnen.

Om al deze redenen is het beter het examen van de commissie niet in te voeren, maar de bestaande praktijk van examineren te verbeteren, want die is erop gericht kennis en inzicht te verbinden. Maar daarvoor is het wel noodzakelijk dat er weer een goed chronologische kader in het onderwijs wordt ingevoerd. Daarover is vrijwel iedereen het eens en dat was ook de opdracht van de commissie.

Hoe moet het verder?

De invoering van de tweede fase is nog nauwelijks voltooid of er komt weer een grote verandering, nu voor één groep leraren.

Die staan daar niet bij te juichen. In het onderwijs bestaat weinig enthousiasme voor nieuwe totaalplannen die van bovenaf worden opgelegd. Zeker als die slecht onderbouwd zijn en er weinig rekening wordt gehouden met de kritiek. De commissie heeft de kritiek genegeerd, maar er is nog hoop. Er kunnen nog wijzigingen worden aangebracht en in het vervolgtraject kan nog veel worden gerepareerd.

De meeste kritiek betreft het eindexamen, maar de oplossing daarvoor ligt voor de hand. De bestaande examinering kan worden verbeterd, daarvoor zijn hier genoeg ideeën naar voren gebracht.

Een ander punt van kritiek is dat de commissie geen canon voorschrijft, maar in plaats daarvan een tijdbalk met oriëntatiekennis. Bij die kennis gaat het niet om kennis van data (feiten en gebeurtenissen), maar om het voorschrijven van onderwerpen en thema's. In feite is dit een thematische aanpak, zoals bij de domeinen, maar nu per tijdvak. De commissie is er daardoor in geslaagd om, zonder een canon voor te schrijven, een chronologische ordening in het onderwijs aan te brengen, maar de prijs is hoog. De nadruk komt eenzijdig te liggen op beeldvorming. Een kritische benadering is bijna onmogelijk geworden. Je vraagt je af of dit nog wel geschiedenis is en of het nog wel de moeite waard is om les te geven, als het op die manier moet.

Om naast beeldvorming ook een kritische benadering mogelijk te maken is het voorschrijven van concrete kennis noodzakelijk. Kennis en inzicht zijn onlosmakelijk verbonden. Maar dit houdt niet in dat er een tot in detail voorgeschreven canon moet komen. Er is ook een geleidelijke weg, die voort-

durende aanpassing en verbetering toelaat.

In de eerste plaats moet de tijdbalk van de commissie-De Rooy alleen gebruikt worden voor verdeling van de leerstof en niet om in te voeren in de klas. Verder moet een eventuele implementatiecommissie de opdracht krijgen om bij de vaststelling van wat leerlingen moeten weten en bij het uitwerken van de examinering, rekening te houden met de kritiek die is uitgebracht en de beredeneerde adviezen die van verschillende zijde zijn gegeven.

De canon, die in de praktijk al door de schrijvers gehanteerd wordt, zou men expliciet kunnen maken door verplicht te stellen dat bij de uitwerking van onderwerpen en thema's beschreven wordt welke historische kennis nodig is om het onderwerp goed te kunnen begrijpen en te kunnen toetsen. De laatste tijd is men bij de examenonderwerpen daarmee al begonnen door de invoering van een zogenaamd 'historisch kader', maar dat is nog erg vrijblijvend. Het is nodig dat de leerlingen de kennis in dat kader in ieder geval passief beheersen, zodat kritische behandeling en bevraging mogelijk zijn. Men kan een voorbeeld nemen aan de meer concrete uitwerking van de domeinbeschrijvingen bij het basisonderwijs die op dit moment gemaakt worden in het PPON onderzoek.

Ten slotte

Er wordt in het onderwijs door veel mensen gewerkt aan oplossingen voor de problemen. Het zou onjuist zijn al die initiatieven te negeren. Welke oplossing er ook komt, in ieder geval moet vermeden worden dat de door de commissie-De Rooy voorgestelde ondeugdelijke tijdbalk en de bijbehorende examinering en beeldvorming de inhoud van het onderwijs gaan bepalen.

In dit artikel is geciteerd uit het rapport van de commissie-De Rooy, 'Verleden, Heden, Toekomst. Advies van de commissie historische en maatschappelijke vorming' (SLO, Enschede 2001).

Slaven en schepen

Met een monument in het verschiet, een conferentie in Durban, een geruchtmakend boek en zelfs een zomernummer van *Kleio* in het teken van het slavernijverleden, mag het geen verwondering wekken dat de Nederlandse musea zich op dit onderwerp storten. Het Nederlands Scheepvaartmuseum in Amsterdam beet de spits af met Slaven en schepen. Enkele reis, bestemming onbekend; een fraaie expositie, echter met nogal wat haken en ogen.

Het Amsterdamse Tropenmuseum, het Rotterdamse Wereldmuseum, de Artotheek Zuidoost in Amsterdam, het Zeeuws Museum in Middelburg en het Afrikamuseum in Berg en Dal, allen zullen dit jaar of binnen een aantal jaren speciale aandacht aan het Nederlandse slavernijverleden geven. Nog even en we weten er alles van ...

Maar zover is het nu nog niet. Wie de recente Nederlandse uitingen over het vaderlandse aandeel in de slavenhandel en de slavernij op een rijtje zet, leest nogal eens de mededeling dat het onderwerp 'onderbelicht', 'ongekend', soms zelfs 'ongenuanceerd' is. De discussie over het slavernijmonument, de wenselijkheid van excuses door Rogier van Boxtel in Durban en de typische blanke geschiedschrijving van P.C. Emmer (*De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*) maakten het ook voor het Scheepvaartmuseum opportuun een

tijdelijke expositie – tot eind september 2002 – aan dit onderwerp te wijden. En het moet gezegd, met deze expositie, de tentoonstelling *Pinedo in het Scheepvaartmuseum*, lesmateriaal voor basis- en voortgezet onderwijs, een symposium met onder meer bigshots als Piet Emmer en Johannes Postma en een volwassen publicatie, pakt men stevig uit.

Willem Bosman.

De opzet van de tentoonstelling

Bij het betreden van de op de eerste verdieping geplaatste expositie vallen een paar zaken vrijwel direct op. De trap opgaand loop je als het ware de bekende afbeelding van het slavenschip de *Brooks* in. Deze prent, bedoeld om de slavenhandel aan de kaak te stellen, duikt in de knik van de tentoonstelling nogmaals prominent op. Logisch, want als je slaven en schepen wilt laten zien, is dit toch wel de afbeelding waar je iets mee kunt. Ook de kleur van de expositie is

Ger Jan Onrust is docent geschiedenis en gaf enkele jaren les in Curaçao aan het Peter Stuyvesant College.

voor de hand liggend: zwart. Niet origineel (Gert Oostindie liet zelf een rouwrand in zijn bundel *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij* opnemen), maar wel effectief.

Het meest fraaie onderdeel van *Slaven en schepen* vormen echter de negen doorschijnende gordijnen die om de zoveel meter zijn opgehangen. Hierop is een portret geprint van een persoon met een slavernij-verleden en een korte bijpassende tekst. Door de manier van ophangen kan je ook 'binnen' het gordijn staan en middels een ruk aan een koord een geluidsbandje in werking stellen, zodat de betreffende historische figuur tot je spreekt. Een vondst met een probleem: de eerste maanden van de expositie zag vrijwel niemand het koord en bleven Ibn Battuta, Willem Bosman, Jacobus Capitein, Oulaudah Equiano, Esther de Friderici, Maria ter Metelen, Broos, Wolter baron van Hoëvell en Gisela Sumter hierdoor wat in het luchtledige hangen. Sinds kort leiden minder fraaie, maar wel beter zichtbare rode

koorden tot meer actie van de bezoekers.

Ibn Battuta? Esther de Friderici? Maria ter Metelen? Wolter baron van Hoëvell? Wat moeten die daar nu? Zijn dit slaven geweest? Ja, Maria ter Metelen wel. Zij is door Barbarijse zeerovers gevangen genomen en verbleef twaalf jaar in slavernij. Battuta reisde onder meer naar N'Djenne en becommentarieerde de slavernij. De Friderici woonde in het tweede kwart van de negentiende eeuw in Suriname en beschreef onder meer de levensomstandigheden van de slaven. Baron van Hoëvell was voorvechter voor de afschaffing van de slavernij. Niet echt 'klassieke slaven' dus. Dat geldt evenmin voor nog twee anderen: opperkoopman Bosman – van wie het prachtige portret op fort Elmina aan het begin van de expositie hangt – en de vrijgemaakte en tot dominee opgeleide slavernijverdediger Capitein, die je moeilijk als exemplarisch voor slavenhandel en slavernij kunt aanmerken. De enige voor

wie dat echt geldt is Broos, leider van de marrongemeenschap 'Brooskamp'.

De ontbrekende 500.000 mensen

Als je, zoals het Scheepvaartmuseum stelt, slavenhandel en slavernij onderbelicht vindt, waarom geef je dan niet meer prominentie aan de personen om wie het gaat: de slaven. Waarom geen Boni of Tula? Waarom geen anonieme vrouw geplukt uit de lijsten van de Middelburgse Commercie Compagnie? Waarom aandacht voor slavernij in Oostindië en de voor losgeld ontvoerde blanke slaven door 'den Turk'?

Het antwoord ligt voor de hand: van Capitein, die zich niets herinnerde van zijn leven als slaaf, Broos, Equiano en de andere zes zijn portretten voorhanden. Equiano – die naar Amerika werd getransporteerd – heeft zelfs de reis, de beruchte middle passage (midentocht) beschreven, hetgeen van geen van de ruim 500.000 op Nederlandse schepen naar de Amerika's getransporteerde Afrikaanse personen gezegd kan worden.

Daarmee is direct een volgend probleem genoemd. Ondanks dat het een belangrijke handelstak is geweest waar honderdduizenden bij betrokken waren, zijn weinig materiële herinneringen bewaard gebleven. Geen enkel Nederlands museum, noch musea in Suriname en op de

Het fregat Boreas voor Elmina, circa 1780. Aquarel van F. Jägerschöld.

Nederlandse Antillen en Aruba, bezit een representatieve collectie slavernijmemorabilia. Veel is vernietigd, nooit waard geacht om bewaart te blijven en wordt vaak ook nu nog als aanstootgevend ervaren.

Het sterke van de op de benedenverdieping gehuisveste tentoonstelling van werk van de Antilliaanse kunstenaar Geraldo Pinedo is de confrontatie die dit werk met het slavernijtaboe aangaat.

Wat toont *Slaven en schepen* wel? Een aantal schilderijen van blanken (inclusief de bekende Rembrandt-ets) waarop deze met hun zwarte bedienden zijn afgebeeld, kaarten, boeken, spullen van de WIC, een diorama van een Surinaamse plantage, de bekende Stedman prenten, manumissiepapieren, wat Afrikaans materiaal uit Leiden, schepen natuurlijk, boeien, een slavenblok en een knots van een slavendrijver. De laatste drie voorwerpen brengen je dichterbij dan ooit bij slaven. Ze komen uit het Afrika Museum, hetgeen benieuwd maakt naar de plannen van deze instelling.

Met schepen is de tweede poot van de expositie genoemd. Jammer genoeg heeft het Scheepvaartmuseum hier een kans laten liggen. Een opengewerkt model van een slavenhaler, met daarin op schaal de slaven in de ruimen, was een verrijking geweest voor de permanente collec-

tie van het museum. Het zal er ooit van moeten komen, dus waarom nu niet?

Toch is een poging gedaan om de ruimte voor te stellen. In een hoek van de expositie is de afbeelding van de Brooks op menselijke grootte weergegeven. Hierin is een uitsparing gemaakt, waarin de ruimte voor de slaven ervaren kan worden. Een vondst.

Een andere vondst is op het einde: een wand vol (gesproken) getuigenissen van nazaten van slaven. Het maakt pregnant duidelijk dat Nederland nog niet af is van het slavernijverleden.

Ten slotte

Slaven en schepen is een interessante expositie, die alleen al om de fraaie staaltjes van moderne tentoonstellingstechniek de moeite waard is om te bezoeken. De nadruk ligt op de plaatsing van het verschijnsel slavernij in de tijd en het Nederlandse aandeel daarin. Te weinig wordt ingegaan op de personen waarom het toch eigenlijk gaat: de zwarte slaven. Over de manier van leven en over allerlei gebruiken en gewoonten is toch veel meer over te vertellen. Die namen de Afrikanen immers mee in slavernij en hebben hun invloed uitgeoefend op wat zij daar werden. Ook het dagelijks leven in slavernij komt niet uit de verf.

Ondanks de persoonlijke invalshoek komen de mensen waarom het gaat dus vrijwel niet voor het voetlicht. Als je luistert naar de sprekers die, aan het einde van de tentoonstelling, vertellen over dichtbij voorouders, die nog slaaf waren, ga je weg met het idee dat je eigenlijk veel meer had willen weten.

De expositie is niet groot en je moet willen luisteren, dus niet geschikt voor bezoek met veel leerlingen tegelijk. Als een deel van de groep de VOC-replica de Amsterdam bezoekt en eventueel de reguliere expositie, gaat het beter.

Misschien is het een idee om al van te voren met de leerlingen af te spreken dat ze in ieder geval extra goed luisteren naar het verhaal van een van de historische sprekende figuren, om het later na te vertellen of om een verslag mee te maken.

**Nederlands Scheepvaartmuseum,
Amsterdam.
Tot 29 september 2002.**

**Er zijn speciale groepstarieven.
Werkbladen voor tijdens het
rondwandelen op aanvraag
beschikbaar.**

**Informatie en reserveringen:
020-5232238.**

CATALOGUS

Remmelt Daalder, Andrea Kieskamp, Dirk J. Tang (redactie), *Slaven en schepen. Enkele reis, bestemming onbekend* (Primavera Pers, Leiden 2001) €14,75.

Het zal niet lang duren eer de geschiedenismethoden een hoofdstuk gaan wijden aan de Nederlandse slavenhandel en slavernij. De hausse aan publicaties over de VOC zal het wellicht nog enige tijd uitstellen, maar daarna is het waarschijnlijk dat de wetenschap maar ook het publiek ons wel zal dwingen meer aandacht aan het Nederlandse aandeel in de transatlantische schande te geven. Voor wie nu enigszins op de hoogte wil raken van de stand van zaken, is het boek (met dezelfde naam) bij de expositie *Slaven en schepen. Enkele reis, bestemming onbekend*, verhelderend. Hoewel niet wetenschappelijk van opzet – een notenapparaat ontbreekt – is in de bundel een aantal oorspronkelijke artikelen opgenomen, die zowel voor kenners als leerlingen lezenswaard zijn.

Wie nu de collectie van de schoolbibliotheek wil uitbreiden met wat publicaties over het Nederlandse aandeel in slavenhandel en slavernij, zal snel merken dat er niet veel voorhanden is. Het boek van Emmer (zie *Kleio* 7, 2000) is te polemisch, de boeken van Den Heijer gaat te veel over de WIC, Gert Oostindie's publicaties gaan steeds minder over dit onderwerp en de pil van Postma (*The Dutch in the Atlantic slave trade 1600-1815*) is wellicht de rijkste bron, maar te technisch en in het Engels. *Slaven en schepen* moet dan welhaast als eerste op de plank van de mediatheek terechtkomen.

Dat is deels bij een gebrek aan beter. Deels, want verreweg de meeste van de elf bijdragen zijn interessant, informatief en het boek is fraai geïllustreerd (inclusief een aantal afbeeldingen die men kennelijk niet voor de tentoonstelling kon krijgen). De redacteurs van de publicatie, Remmelt Daalder, Andrea Kieskamp en Dirk J. Tang, hebben – net als bij de tentoonstelling – het hele spectrum van de Nederlandse slavernij willen behandelen. Dus zijn er ook korte artikelen over (blanke) slavernij in Noord-Afrika (Piet Boon), in Zuid-Afrika (Andrea Kieskamp), Oost-Indië (Boudewijn Sirks) en Nieuw Nederland (Jaap Jacobs). Vooral Jacobs zet in een paar bladzijden het verhaal goed op papier. Een artikel over slavernij in de Akan-samenleving licht een tipje van de sluier van het in voorbereiding zijnde proefschrift van Natalie Everts. Peggy Plet laat goed zien op welke creatieve wijze je met bronnen om moet gaan, wil je de slavin – in dit geval in verzet – voor het voetlicht krijgen. De Surinaamse vrije zwarten rond 1800 worden belicht in een verhaal van Jean Jacques Vrij.

De m.i. belangrijkste artikelen zijn echter die van redacteur Tang, zeehistoricus Victor Enthoven en Antillen-kenner Han Jordaen. Hoewel de redactie uitdrukkelijk stelt dat het boek geen volledige beschrijving van alle aspecten van het Nederlandse slavernijverleden geeft, heeft Dirk J. Tang toch getracht een zo volledig mogelijke inleiding te geven. Jammer is dat er zoveel verschillende aspecten worden genoemd dat het een verbrokkeld geheel wordt. Verder is zijn instap wel heel zakelijk bij een onderwerp als dit. Neem zijn openingszin bijvoorbeeld: 'Op de wereldkaart

zijn, met uitzondering van de Poolgebieden en Groenland, geen plekken te vinden die niet op enig moment te maken hebben gehad met slavernij of slavenhandel.' Helemaal waar, maar zo begin je toch niet met een boek dat 'recht moet doen aan de slachtoffers van slavernij en slavenhandel', zoals op het einde van het woord vooraf wordt geschreven. En de tweede zin: 'Slavernij was een algemeen geaccepteerd verschijnsel dat zich op verschillende manieren en in verschillende vormen manifesteerde', lees ik ook liever niet gelijk al in het begin van een boek dat recht moet doen 'aan nazaten' van slaven. Zo moffel je een artikel over blanke slaven in Noord-Afrika liever ergens achter in het boek weg en plaats je dat niet als derde verhaal. Ook laat je Henri van der Zee niet egotrippend vertellen over zijn 'zoektocht' naar Ghanees archiefmateriaal over Jacobus Capitein, over wie hij eerder een boekje publiceerde waarin al pregnant duidelijk werd dat bronnenselectie niet zijn beste kant is. Beter is dan het prettig geschreven artikel van Jordaen, over de Curaçaose slavenhandel in het begin van de achttiende eeuw, naar voren te halen.

Bij Jordaen lees je dat hij boven de materie staat, weet wat er in het Caribisch gebied aan publicaties te koop is en krijg je in negen bladzijden meer in je handen dan in de vierendertig pagina's van Tang. Ook Victor Enthoven is beknopt. Terecht is zijn verhaal over de schepen die gebruikt zijn in de transatlantische slavenhandel na dat van Tang geplaatst. Het gaat immers over slaven én schepen. Enthoven heeft – naast literatuurstudie – uitgebreid archiefonderzoek moeten doen waardoor compleet nieuwe kennis beschikbaar is gekomen. Zijn artikel, *Pinassen, jachten en fregatten. Schepen in de Nederlandse Atlantische slavenhandel*, is daardoor wat technisch, maar zeker lezenswaard.

Slaven en schepen. Enkele reis bestemming onbekend is op dit moment de beste inleiding over de Nederlandse betrokkenheid met slavenhandel en slavernij. Het maakt benieuwd naar wat de andere musea aan materiaal over dit onderwerp gaan publiceren.

Boeken

ZOJUIST VERSCHENEN

Van de hand van Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwer, *Eeuwen des ondersheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*. Een handboek dat het lange millennium tussen 300 en 1550 in al zijn veelvormigheid probeert te beschrijven. Verschenen bij Prometheus, 476 blz.

Op basis van hun gelijktijdig verschenen 1600 bladzijden tellende studie *Knellende Koninkrijksbanden* schreven Gert Oostindie en Inge Klinkers *Het Koninkrijk in de Caraïben. Een korte geschiedenis van het Nederlandse dekolonisatiebeleid, 1949-2000*. De Nederlandse politiek ten aanzien van 'de West', toch niet het minst boeiende onderdeel van de vaderlandse naoorlogse geschiedenis. Uitgegeven door Amsterdam University Press, 288 blz.

In *De ongrijpbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden* onder redactie van Maria Grever en Harry Jansen, wordt geprobeerd het tijdsbegrip voor de geschiedenis op toegankelijke wijze uiteen te zetten. Over subjectieve en objectieve tijd. Bij Verloren, 200 blz.

Willem Willems, die al meer publiceerde over de het verlies van Indie en de gevolgen ervan, schreef *De Uittocht uit Indie 1945-1995*. Over de jaren na de koloniale tijd, waarin in tegenstelling tot de periode ervoor weinig geschreven en veel gezwezen is. Het verhaal van een halve eeuw moedwil en misverstand. Bert Bakker, 398 blz.

De laatste tijd verschijnen steeds meer publicaties over wat Brandt ooit noemde 'de blinde vlek in het historisch bewustzijn van Nederland'. Waarschijnlijk is Nederland en WOI nu aardig bijgelicht. In december 2000 werd op de Erasmus Universiteit een studiedag over dit onderwerp gehouden. In *Leven naast de catastrofe. Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog* zijn de bewerkte teksten van de lezingen van die studiedag gebundeld. Onder redactie van Hans Binneveld, Martin Kraaijestein e.a. Bij Verloren 180 blz.

In de onvolprezen reeks Verloren Verleden twee nieuwe deeltjes: een van Hans Gramberg over de barre tocht van Van Heemskerck en Barentsz *De Overwintering op Nova Zembla*, en een van de hand van Els Kloek, over de moeder van alle strijdbare vrouwen, Kenau Simonsdochter Hasselaer, *Kenau en het beleg van Haarlem*; allebei 93 blz.

Voor als het dooit en de schaatsen dus niet even ondergebonden kunnen worden: *Van Glis tot klapschaats, Schaatsen en schaatsenmakers in Nederland, 1200 tot heden*. Een totaal overzicht van alle schaatsenmakers in Nederland. Van huisvlijt tot fabrieksmatige productie.

Wiebe Blauw schreef dit naslagwerk over het schaatsen. Uitgegeven bij Van Wijnen, 354 blz.

Over de kleinste naoorlogse premier verscheen bij de Arbeiderspers van de hand van J.W. Brouwer en J. Merrenboer *Van Buitengaats naar Binnenhof*, de biografie over oud-premier De Jong. Uitgeverij Arbeiderspers.

Van A. Lammers, emeritus hoogleraar amerikanistiek in Leiden, verscheen *Adieu Amerika*. Lammers blikt terug op zijn jaren in Leiden en op de ontmoetingen die hij met vele (historische) personen gehad heeft. Uitgegeven bij Balans, 176 blz.

Elbert Toonen, een oud-collega die jaren voor de klas heeft gestaan, schreef over de periode van de grote stagnatie in de Sovjet-Unie, *De Glorietijd van de Russen onder L.I. Brezjnev*; 314 compacte bladzijden met veel feiten. Uitgegeven bij Personalia.

In de late Middeleeuwen speelde de ridderschap nog een belangrijke rol in Holland. Op basis van biografische gegevens van een groot aantal edelen schetst Antheun Janse een boeiend groepsportret van de Hollandse ridderschap tussen circa 1275 en 1475. *Ridderschap in Holland. Een portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, Verloren, 514 blz, (geb).

Het standaardwerk van Jonathan I. Israel over de geschiedenis van ons land van de middeleeuwen tot aan het begin van de negentiende eeuw, *De Republiek 1477-1806*, is herdrukt. Overal lovend ontvangen. Uitgegeven bij Van Wijnen, 1368 blz.

Bij Van Wijnen tenslotte verschenen ook twee werkjes met oorlogsherinneringen. Van Ant. P. de Graaf, *Op patrouille in blessuretijd*, en van Johan van der Wal 'Ze zijn niet waarlijk dood...' *Terschellinger zeelieden in de Tweede Wereldoorlog*: 157 en 256 blz.

Hans Pols

PROEFSCHRIFT

D. Bos, *Waarachtige volksvrienden. De vroege socialistische beweging in Amsterdam 1848-1894* (Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam 2001) 444 blz., prijs ca. 18 Euro.

De radiointerviews bij het verschijnen van het proefschrift van de historicus Dennis Bos gingen steeds weer over het 'zootje ongeregeld' dat de socialistische beweging in de tweede helft van de negentiende eeuw was geweest. Kennelijk verbaasde dat de journalisten. Of woei er al een romantische vleug van prepaars verlangen? In elk geval heeft Bos de Amsterdamse voorgeschiedenis van de socialistische partijvorming op meeslepende wijze verteld! Hij stelde zich simpele vragen, maar lastig en alleen na heel consciencius bronnenonderzoek te beantwoorden. Hoe sociale cohesie in socialistische kring ontstond en functioneerde staat niet klip en klaar in brochures met een erbarmelijke papier- en drukkwaliteit. Dat moet je erin willen én kunnen vinden. En de vraag of de geografische kenmerken van Amsterdam van betekenis waren voor de aard en ontwikkeling van de socialistische beweging is een puzzel voor gevorderden. De kracht van *Waarachtige volksvrienden* is dat uit de beleefde werkelijkheid van bierhuishouders, petroleumventers, schoenlappers en straatvegers een aantrekkelijk realistisch beeld van de organisatorische en ideologische 'Werdegang' van het Amsterdamse socialisme is gedestilleerd.

Maar hier gaat nog een geschiedenis aan vooraf, hoewel de vroegste socialisten nauwelijks sporen nalieten in Amsterdam. De zogenaamde utopische socialisten (liever hanteer ik de germaniserende term 'vroegsocialisten', maar dat zou hier verwarring wekken) waren in Nederland niet talrijk, en welkom evenmin! Hun organisatiegraad en -verlangen was beperkt, al vormden zij kleine groepen gedurende de jaren dertig en veertig in Rotterdam en Den Haag. Deze groepjes, bevolkt door autodidacte intellectuelen, verspreidden hun ideeëngoed via de import van het werk van de Franstalige utopische socialisten, de radicale pers en brochures. Hun publiek was klein en pas vanaf de tweede helft van de jaren vijftig vond het utopisch-socialistische ideeëngoed in Amsterdam gehoor bij de vrijdenkende 'verkenners' van het positivisme (zoals de Leuvense historicus Kaat Wils in haar recente proefschrift laat zien) en – vaker dan is verondersteld – bij broodschrijvers en krantenredacteurs.

Gezien de opzet van zijn boek is het begrijpelijk, dat Bos de Nederlandse saint-simonisten en fourieristen uit de jaren dertig en veertig terzijde laat. Maar het is jammer dat hij helemaal voorbijgaat aan de sporen die het utopisch socialisme in de Nederlandse pers heeft getrokken. Zodoende mist hij bijvoorbeeld de mooie analyse van de radicaal Gerrit de Clercq in *De Gids* (1846), die meer dan de vertaling van Etienne Cabet's *Credo communiste* door Hartog J. Berlin '*de voornaamste Nederlandstalige bron van kennis over het socialisme*' is geweest.

Bos veronachtzaamt de betekenis van het utopisch socialistische ideeëngoed voor het radicale, anarchistische en socialistische denken van de tweede helft van de negentiende eeuw. Zijn behandeling van de periode 1848-1868 – ook hij heeft het met een teveel aan retrospectief over 'stille jaren' – maakt het eerste kwart van zijn boek (temeer tegen de achtergrond van wat daarna nog aan moois volgt) wat ongebalanceerd. De bronnen die hij gebruikt zijn bekend (al voegt Bos

interessante geografische inzichten toe), maar er is meer: zowel andere primaire informatie, als secundaire literatuur. Hij doet suggesties die niet onderbouwd, in een enkel geval onjuist zijn. Zo is, ter verklaring van de belangstelling voor Cabet van de niet onbemiddelde intellectueel Berlin, niet 'aannemelijk', dat die rond 1848 in contact was gekomen met de kring rond de in Amsterdam woonachtige Duitse communist Christian Gödecke (bekend vanwege zijn aandeel in het damoproer van 1848). Berlin kwam namelijk via zijn Belgische contacten (die overigens van lang vóór 1868 dateerden) in aanraking met Cabet (én Auguste Comte trouwens, die het onder Duitse communisten helemaal niet goed deed!). Berlin las Frans, net als veel 'volksmannen' en 'socialistische voortrekkers' uit de tweede helft van de eeuw. De meeste mannen (en vrouwen) die zich in de Amsterdamse vroege socialistische beweging manifesteerden vermoedelijk niet. Bos concentreert zich op die 'beweging'. Maar zijn vraag '*of de vroege socialisten, tussen het zingen en musiceren door, niet ook probeerden iets van de hen omringende wereld te begrijpen*' had meer reliëf gekregen als hij concreter aandacht had besteed aan (de werking van) het internationale verkeer van (utopisch) socialistisch ideeëngoed gedurende de negentiende eeuw.

Bos heeft echter een veelbetekend boek geschreven. Het levert een fundamentele bijdrage aan de (dikwijls impliciet finalistische) manier waarop historici aankijken tegen de ontwikkeling van het partijpolitieke stelsel in Nederland. De politieke partij, of een al te vaak eenzijdig partijpolitiek geïnterpreteerd fenomeen als de verzuiling, geldt als uitgangspunt en de geschiedenis van de 'voorlopers' wordt dan een soort van retrospectief. De auteur laat evenwel zien hoe gedeeld misnoegen en sociaal engagement mensen samenbindt in een partijloos politiek landschap. Anders gezegd, zijn historisch-anthropologische analyse legt de voorwaarden voor het ontstaan van (socialistische) partijvorming bloot. Zodoende corrigeert hij de in het sociaal-democratische kamp gangbare opvatting, dat de 'dageraad der volksbevrijding' pas aanbrak toen de 'parlementaire richting' eind negentiende eeuw de 'oude beweging' had overwonnen. En op die 'schreeuwers' en 'bon-vivants' kon de SDAP met goed fatsoen niet terugvallen. Dat kostte de vroege socialisten een nochtans verdiende plek in de geschiedenisboeken. In het feit dat Bos hen die plek teruggeeft, ligt de waarde van zijn boek!

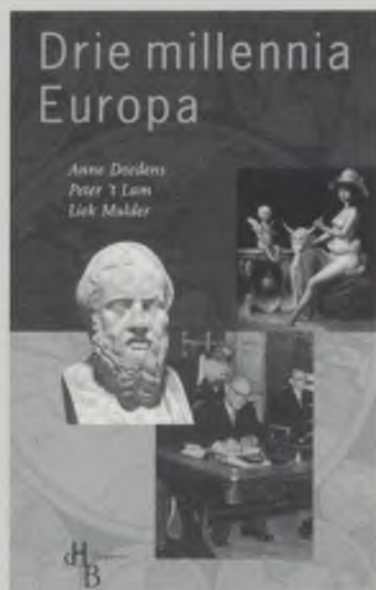
De conclusies waartoe zijn onderzoek naar de 'geografie' en het 'moeizame geïdeologiseer' van de vroege socialistische beweging aanleiding geeft, vormen een interessant lattenwerk achter zijn verhaal. Soms gaat de dramaturg met de onderzoeker aan de haal. Maar een spannender dissertatie heb ik eigenlijk nooit gelezen. Een jongensboek – voor gevorderden!

Hans Moors

UITSPRAKEN OVER EUROPA

Anne Doedens, Peter 't Lam en Liek Mulder, *Drie millennia Europa. Europese identiteit in verleden en toekomst* (HB Uitgevers, Baarn 2001) 128 blz., prijs € 12,-.

Met de veelbelovende titel *Drie Millennia Europa* tooit zich een boekwerkje dat in beknopte vorm drie dingen biedt. Allereerst is er een korte verhandeling waarin wordt gepoogd het begrip Europese cultuur te definiëren. Dat is altijd een

hachelijke zaak, omdat ons continent nu eenmaal uitermate pluriform is in talen, gewoonten, geloven en opvattingen. In de tweede plaats biedt het boekje een tijdreis door de geschiedenis in de vorm van een aantal grepen uit wat er gedurende vijftieng- twintig eeuwen (vanaf Herodotus) is gezegd en geschreven over de aard van

Europa. Na de Griekse filosofen volgen de christelijke denkers van de Middeleeuwen, en daarna komen de auteurs uit Renaissance, Verlichting, Revolutie, negentiende en twintigste eeuw aan bod, plus een aantal historici.

Misschien dat het begrip Europa als cultureel-mentale eenheid nog het meest aantoonbaar was gedurende de eeuwen dat het continent min of meer samenviel met de 'christianitas', dus rond het jaar 1000. Het Oosters Schisma van 1054 bracht een diepe culturele kloof teweeg. Het uiteenvallen van het Heilige Roomse Rijk viel vervolgens samen met de opkomst van natiestaten als Frankrijk, Engeland en Spanje. Later zorgde het virus van het nationalisme voor fataal antagonisme tussen de volkeren van Europa, uitmondend in twee wereldoorlogen.

De selectie van zegslieden is bij een bronnenverzameling over een diffuus thema als Europa uiteraard volkomen willekeurig. Een stoet van schrijvers en filosofen passeert de revue, te veel om op te noemen. Helaas ontbreekt achterin een precieze opgave van de herkomst van de vele citaten, evenals een verantwoording van de keuze. Deze zijn voor de gelegenheid vrij bewerkt. Ook een literatuurverwijzing ontbreekt. Het is niet aan te bevelen de tientallen citaten in een keer achter elkaar te lezen, want dan duizelt het. Af en toe een citaatje opzoeken uit een bepaalde periode is raadzamer. Dit citatengedeelte vult het grootste deel van het boekje. Deze bladzijden worden gelardeerd met afbeeldingen, onder meer uit de geschiedenis van de cartografie die een idee geven van hoe men zich in de loop der eeuwen ons werelddeel geografisch heeft voorgesteld. Jammer genoeg zijn ze veel te klein afgedrukt, en de kwaliteit laat te wensen over.

Het derde gedeelte van het boekje is uitbesteed aan een drietal parlementariërs, Bartho Pronk en Lousewies van der Laan van het Europees Parlement en het Kamerlid Frans Timmermans. Helaas zijn het gelegenhedspraatjes zonder al te veel prikkelende uitspraken.

De gebruikswaarde van het boekje voor de geschiedenisdocent lijkt me beperkt. Wie willekeurig een aantal uitspraken over Europa zoekt, vindt hier een (allerminst verantwoorde) selectie. Wie serieus studie wil maken van het idee Europa kan zich beter oriënteren aan de hand van Pim den Boer, *Europa, de geschiedenis van een idee* uit 1997 (zie *Kleio* jrg 38 no.5, blz. 37-38), aangezien daarin tenminste nog een lijn te bespeuren viel. Het boekje van Doedens, 't Lam en Mulder maakt de bedoeling van de auteurs net zo min duidelijk als het antwoord geeft op de vraag voor wie het eigenlijk geschreven is.

Jan van Oudheusden

CULTUURHISTORISCHE WAARDENKAART NOORD-HOLLAND

Astrid Bexkens, Adriaan Haartsen, Corrie ten Oever-van Dijk, De cultuurhistorie van Waterland en Zaanstreek (inclusief Beemster en Schermer. (Provincie Noord-Holland, Haarlem 2001) 76 blz., met CD-Rom.

'De Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Holland biedt uitgebreide informatie die in de planvorming en de afweging van ruimtelijke ontwikkelingen gebruikt kan worden. En die een bron van inspiratie kan zijn bij de vormgeving van het landschap van de toekomst'. Deze tekst komt uit het boekje, maar staat – in iets andere bewoordingen – ook in de aanbiedingsbrief van de provincie Noord-Holland en op de cd-rom. Is dit ook iets voor gebruik op school?

De Waardenkaart bestaat in zijn totaal uit zes boekjes met bijbehorende CD-Roms. Dit deel over Waterland en de Zaanstreek is een mooi boekje. Mooi vorm gegeven, fraaie illustraties, heldere tekst. Voor wie het gebied niet kent, geeft het een aardige verklaring van hoe het komt wat er nu in het landschap te zien en soms niet te zien (want in de bodem) is. Dat de tekst daarbij een enkele keer wat springerig is, heeft te maken met de gekozen structuur: eerst worden landschappen van nationale of internationale betekenis beschreven, waarna de cultuurhistorische waarden die van regionale waarde zijn (eerst Waterland en daarna de Zaanstreek) volgen. Het resultaat is een redelijk succesvolle aan elkaar schrijverij van zaken waarin één thema vrijwel iedere keer terug komt: water.

Wie in Waterland of de Zaanstreek woont, weet dat zelfs daar waar geen water te zien is, het water zeer nabij is. Er hoeft maar zwaar verkeer door de straat te gaan en je bent aan het meedeinen. Dit is de werking van het veen, waarvan tot in de late Middeleeuwen een metersdik pakket boven het huidige maaiveld groeide. Vanuit de hoge randen werd het gebied vanaf de dertiende eeuw ontgonnen en ontstonden veenstromen. De Zaan is waarschijnlijk ook zo ontstaan. In dit drassige gebied was akkerbouw alleen mogelijk op de uit de sloten gebaggerde prut en was visserij het belangrijkste middel van bestaan. Totdat Cornelis van Uijtgeest de houtzaagmolen uitvond en dit idee door een Zaankanter werd gekocht. Tegen de 1100 molens hebben na 1594 hun wieken laten draaien en de Zaanstreek mede een verlate, maar wel langdurige Gouden Eeuw gegeven. Mede, want walvisvaart (ook vanuit Graft en De Rijk), houthandel en scheepsbouw (ook Edam) waren andere trekkers in deze gildenvrije streek.

Waterland leefde van visserij, handel (de drie steden: Edam, Monnickendam, Purmerend) en landbouw (de droogmakerijen). Edam had zelfs de kans om echt groot te worden, maar door verzanding van de haven waren het Amsterdam en Zaandam die profiteerden.

Na een economisch minder bedeelde eeuw, kregen beide streken een nieuw kans: Waterland met de aanleg van het Noordhollands-kanaal (1819-1825) en de Zaanstreek met het graven van het Noordzee Kanaal (1876). Aan de Zaan zijn restanten van de industriële revolutie nog zichtbaar: de Verkade fabrieken in Zaandam en de zogenaamde Zaanwand tegenover Wormerveer. Deze wand stond ooit op de nominatie om op de Wereld Erfgoed Lijst van de Unesco geplaatst te worden, maar dat is om onduidelijke redenen nooit doorgezet.

De cultuurhistorie van West-Friesland

De Stelling van Amsterdam – waarvan de noordelijke zijde in het beschreven gebied ligt – en de Beemster staan wel op deze lijst. (Voor de echte leek: 'tourist trap' De Zaanse Schans zal nooit in aanmerking komen, aangezien de daar aanwezige gebouwen vanaf de jaren zestig daarheen zijn overgeplaatst).

De genoemde gebieden hebben op de cd-rom fraaie kleurtjes gekregen. Op de overzichtskaart van het hele gebied kan worden aangegeven op wat voor manier naar een kaart van een gemeente gekeken wil worden: archeologisch, historisch geografisch of historisch (stede)bouwkundig. Naar deze kaart (met kleurtjes, wanneer er iets van waarde wordt geacht) kan worden ingezoomd en zodra de code van dit waardeveld wordt ingetikt, verschijnt links een kolom met wat informatie. Pas dan komen namen tevoorschijn, dus je moet een streek goed kennen wil je je kunnen oriënteren. Dit geldt temeer als je de cursor naar de randen beweegt; voordat je het weet heb je een totaal ander kaartbeeld en is het alleen aan de echte kenner om de weg terug te vinden.

Doordat ook nog een zoekmogelijkheid ontbreekt en de rijksmonumenten ook al niet terugkomen (RMDZ was er nog niet klaar voor), zou ik niet weten hoe ik leerlingen hier ooit iets mee kan laten doen.

De CHW-kaart NH (a ha, toch nog ambtenarentaal) is dan ook niet voor leerlingen bedoeld. De zes boekjes, zes cd-roms en de site (www.noord-holland.nl), van de Gooi- en Vechtstreek, Kennemerland, de Meerlanden en Amsterdam, Waterland en Zaanstreek, West-Friesland en Noordkop en Texel zijn bedoeld voor het voeren van 'ruimtelijk kwaliteitsbeleid'. Misschien, heel misschien, kan uw collega aardrijkskunde er iets mee.

De publicaties zijn te bestellen bij de provincie, tel. 023-51 44 300. Prijs rond de € 14,-. De kaarten zijn ook op internet te raadplegen: www.noord-holland.nl/chw

Ger Jan Onrust

BEELDEN

Theo Vijgen. *Amerika! Een reis door het land van Donald Duck en Coca-Cola* (Sun, Nijmegen 2000) 207 blz.

Theo Vijgen maakte een tocht langs de beelden van de Verenigde Staten. Het gaat hier om de meest bekende associaties bij Amerika. De inhoudsopgave van het boek ligt dan ook voor de hand. Zo komen je als lezer het vrijheidsbeeld, route 66, motels, drive-inbioscopen, de Pony Express, cow-boys, Hollywood, hamburgers, the fourth of july, halloween,

Marilyn Monroe, Las Vegas en Beverly Hills tegen. De besproken beelden zijn georganiseerd in vijf centrale thema's: Op weg, het Wilde Westen, Uncle Sam, De Amerikaanse droom en Hollywood. Het boek is rijk geïllustreerd met foto's en met aanvullende teksten. De informatie die gegeven wordt is redelijk volledig en wordt in heldere bewoordingen gepresenteerd, maar graaft helaas niet erg diep. Ook al staan de beelden van Amerika centraal, Theo Vijgen gaat nauwelijks in op de vraag hoe dergelijke beelden tot stand zijn gekomen, hoe betrouwbaar ze zijn en welke invloed bepaalde beelden hebben.

Een docent die een beetje thuis is in de Amerikaanse geschiedenis en de belangrijkste Amerikaanse 'monumenten' kent, komt in het boek waarschijnlijk weinig nieuws tegen. Bij een bezoek aan de Verenigde Staten is het boek echter aardig leesvoer voor in het vliegtuig of voor onderweg. Op school kan het boek goed bruikbaar zijn. Bijvoorbeeld bij een werkstuk over het Wilde Westen of over de beeldvorming over Amerika. De korte en eenvoudig geformuleerde zinnen van Theo Vijgen zullen voor leerlingen geen probleem zijn.

Carla van Boxtel

DOORBRAAK-SOCIALIST

Annemieke Klijn, *Onze man uit Maastricht - Sjeng Tans* (SUN, Nijmegen 2001) prijs f49,50.

De huidige voorzitter van de PvdA, Ruud Koole, ontbreekt het zeker niet aan historisch besef. Kort na zijn verrassende overwinning tijdens het PvdA-congres op Sharon Dijksma zei hij wat een partij tegenwoordig tot een 'linkse' partij maakt: het creëren van gelijke startposities voor mensen, zodat er gelijke ontplooiingsmogelijkheden ontstaan. De politicoloog beriep zich daarbij op de bekende leuze uit de jaren zeventig, 'spreiding van kennis, macht en inkomen', en op het personalisme, een bijna vergeten denkrichting uit de jaren vijftig.

Zou Koole zich hebben laten inspireren door de biografie van Annemieke Klijn over Sjeng Tans? De woorden van Koole hadden zo uit de mond kunnen komen van Tans, PvdA-voorzitter in de jaren zestig. Tans was een groot aanhanger van het personalisme, dat ervan uitging dat een persoon pas volledig tot ontplooiing kon komen in gemeenschappen. Daarom moesten er hoge eisen worden gesteld aan gemeenschappelijke voorzieningen. Om het wat concreter te zeggen: de staat moest garant staan voor een goede culturele, ethische en onderwijskundige ontwikkeling.

Sjeng Tans (1912-1993) was een typische doorbraak-socialist. Geboren en opgegroeid in Maastricht leek de politiek geïnteresseerde Tans als vanzelf terecht te komen bij de RKSP. Maar net als veel andere jonge katholieken ergerde hij zich voor de oorlog aan een gebrek aan idealisme in de partij. De RKSP miste volgens hem jeugdig elan en ging ten onder in de slappe compromissenpolitiek van een achterhaalde, slecht functionerende parlementaire democratie. Tans was ervan overtuigd dat de 'wereldschokkende omwenteling' die de oorlog teweegbracht een nieuw tijdperk zou inluiden. Het Nederlandse volk zou geestelijk herboren de maatschappelijke reconstructie 'op revolutionaire wijze' ter hand nemen. Vanuit die gedachte werd hij lid van de PvdA, die hij als verzamelpaats van hervormingsgezinden zag.

Het lidmaatschap van de PvdA bleef niet onopgemerkt. Zoals Annemieke Klijn goed laat zien waren de gevolgen voor een katholiek in Limburg groot wanneer hij 'overliep' naar de andere kant. Vernederende gesprekken met de kerkelijke autoriteiten, dreigementen om zijn baan als leraar aan een katholieke school te verliezen, sociale uitsluiting voor Tans en zijn gezin, enzovoort. Tans raakte er danig door van slag, maar hield vast aan zijn principes en klom steeds verder op in de hiërarchie binnen de PvdA. Sterker nog, hij werd in de partij als een vooruitgeschoven post gezien, die een begin kon maken met de verovering van het katholieke zuiden. Het verzet daartegen van de katholieke kerk, met als hoogtepunt het mandement van de bisschoppen in 1954, kon niet voorkomen dat de PvdA inderdaad successen boekte. Maar van een regelrechte doorbraak was geen sprake, tot grote teleurstelling van Tans.

Het mandement betekende niet alleen een hoogtepunt in het verzet van de katholieke kerk. Het verbod om lid te worden van socialistische maatschappelijke organisaties, op straffe van weigering van de heilige sacramenten, was ook het begin van het einde van dit fanatieke gevecht. Na de heftige verkiezingsstrijd in 1956 (Drees contra Romme) werd het rustiger. "Ondanks of misschien juist mede dankzij het bisschoppelijk mandement uit 1954 was onder katholieken steeds meer onvrede ontstaan over een van boven af opgelegd catholicisme", concludeert Klijn.

Tans was inmiddels lid van de Tweede Kamer geworden en hield zich (hoe kan het ook anders als personalist) bezig met het onderwijs. Een ministerspost leek in het verschiet te liggen, maar uiteindelijk hadden de confessionele partijen te veel moeite met een katholieke PvdA-minister op Onderwijs. In 1965 werd Tans naar voren geschoven als voorzitter van de PvdA, een op het oog rustige functie die naast zijn Kamerwerk niet al te veel extra activiteiten leek op te leveren. Maar dat zou geheel anders uitpakken. Tans kreeg eerst te maken met het verzet binnen de PvdA tegen het huwelijk van prinses Beatrix en Claus von Amsberg. En vervolgens legde de beweging Nieuw Links een bom onder de partij. De voorzitter werd zwaar op de proef gesteld. Jongeren als Jan Nagel en André van der Louw wilden, nee, ze schreeuwden om meer macht in de partij. En de 'ouderen', onder aanvoering van Joop den Uyl en Anne Vondeling, eisten dat Nieuw Links de mond werd gesnoerd. Tans zat tussen de twee vuren in. Hoewel hij Nieuw Links wel erg ongenueanceerd en revolutionair vond, wilde hij dat de PvdA een open partij was waarin iedereen zichzelf kon laten horen. Zijn eigen positie werd er door zijn bemiddelingspogingen bepaald niet sterker op. Wat de jongeren betreft ging hij niet ver genoeg in de hervormingen, wat de ouderen betreft was hij veel te lankmoedig. Uiteindelijk werd de kritiek Tans te veel. Waarschijnlijk door overbelasting trad hij uiterst onzeker op tijdens een belangrijke partijraad ("onhandig geschutter" schreef de pers), en korte tijd later maakte hij bekend zich niet herkiesbaar te stellen. Toch was zijn periode als voorzitter geen totale mislukking. Hij slaagde erin Nieuw Links binnen boord te houden en kanaliseerde de overgang van de PvdA van een 'brave' regeringspartij in een soort actiepartij.

Na zijn voorzitterschap speelde Tans nog een vooraanstaande rol in Limburg. Hij was de stuwende kracht achter de oprichting van een universiteit in Maastricht. Ook hier was hij weer de personalist, die het volk wilde verheffen door het verbeteren van de maatschappelijke instellingen. In 1993 overleed Tans op 81-jarige leeftijd, na een leven waarin hij

veel tijd aan de politiek had besteed en te weinig, zo concludeerde hij ook zelf, aan zijn familie. In de rouwadvertentie schreven zijn kinderen: "De laatste jaren waren van ons".

Annemieke Klijn heeft een degelijke biografie geschreven. Het politieke leven van Tans wordt helder geschetst, evenals de tijd waarin hij leefde. De beste passages in het boek zijn de beschrijvingen van de beginperiode van zijn politieke loopbaan in Limburg en zijn voorzitterschap van de PvdA. Jammer genoeg komt Tans als mens niet of nauwelijks tot leven. De auteur kan daar weinig aan doen. Het persoonlijke archief van Tans is bij het oud papier terechtgekomen. Bovendien had Tans een nogal gesloten karakter, waar je als biograaf ook niet vrolijk van wordt. Ondanks deze tekortkomingen is *Onze man uit Maastricht* een geslaagde biografie geworden: niet flitsend, wel verhelderend.

Ruud Slotboom

István Bejczy, *Een kennismaking met de middeleeuwse wereld*, (Coutinho, Bussum 2001) € 27,00.

Er is een nieuw Nederlandstalig handboek voor de algemene middeleeuwse geschiedenis verschenen.

Opvallend is de beperkte omvang: 224 blz. Als je de bijna 100 goed gekozen illustraties en de 28 (!) kaarten plus de bijlagen eraf trekt, houd je zo'n 130 blz. over. Dat is dus heel wat minder tekst dan de veel gebruikte handboeken van H.P.H. Jansen, *Geschiedenis van de middeleeuwen* en D.E.H. de Boer e.a., *Middeleeuwen*, bevatten. De bedoeling is

dan ook een 'kennismaking'. Uitgeverij Coutinho heeft al meer van zulke inleidingen op de markt gebracht, bijv. betreffende de Oudheid en de Nieuwe Tijd.

Het boek is geschreven voor beginnende studenten van universiteit en hogeschool, die een cursus van beperkte duur moeten volgen. Gezien de indeling in vijf qua lengte ongeveer gelijke hoofdstukken, zal wel aan vijf of eventueel tien weken gedacht zijn.

Het uitgangspunt was dus: het moet beknopt en handzaam zijn. Vandaar dat het boek zich beperkt tot de kerngebieden van de Latijnse christenheid. De nadruk valt op Frankrijk, Engeland, Duitsland en Italië, waar het vooral de paus betreft. De Nederlanden komen in het boek niet voor, behalve in een paar 'intermezzi'. Dat zijn tien stukjes van elk een bladzijde, geschreven door specialisten, die de moderne mediëvistiek, met zijn nieuwe aanpak en vragen, aan de orde stellen. De bedoeling ervan is de studenten gevoelig te maken voor historisch onderzoek. Maar er is vervolgens geen enkele verwijzing naar literatuur betreffende deze onderwerpen. Dus de eerste vraag van een student, als hij zich gegrepen voelt door het onderwerp, zal zijn: welk artikel of welk boek moet

ik hiervoor in elk geval lezen? Het boek vat samen wat nú als historische basiskennis geldt, vanuit een nú geldende consensus (voor zover deze bestaat) (4).

De vijf hoofdstukken hebben elk circa 35 pagina's. Dat zal het noodzakelijk hebben gemaakt de volgende periodisering aan te houden: Vroege Middeleeuwen-I en -II (ca. 400-ca.750 en ca.750-ca.1000), Hoge Middeleeuwen (ca.1000-ca.1200), Late Middeleeuwen-I en -II (ca.1200-ca.1350 en ca.1350-ca.1500). De scheiding in 1200 zal wel vooral zijn bepaald door het streven naar die gelijke omvang. Ieder hoofdstuk heeft dezelfde opzet. Eerst de politieke geschiedenis, daarna de religieuze, de sociaal-economische en de culturele ontwikkelingen. Helaas hebben de paragrafen geen nummer, zodat niet snel verwezen kan worden naar hfst. 1-4-3.

Waar heeft dit nu allemaal toe geleid? In elk geval tot een knap boek. Zeer bekwaam zijn de belangrijkste onderwerpen eruit gelicht en er is weinig sprake van niet zo dringende zaken. Gezien de beknoptheid, lijkt het inderdaad mogelijk de beginnende student de tekst te laten bestuderen in een beperkte tijd. Hij zal in de begrippenlijst van ruim vijf blz., een lijst van pausen en koningen en het register steun kunnen vinden.

Toch is er wel enige kritiek mogelijk. M.i. had de begrippenlijst veel uitgebreider mogen zijn, want nu komen in de tekst woorden voor, die niet worden uitgelegd, of, als ze één keer zijn uitgelegd, het verder zonder toelichting moeten doen en ook niet in het register voorkomen. De hedendaagse eerste-jaars zal niet direct een adequate en voor de middeleeuwen toepasselijke omschrijving kunnen geven van - we doen een greep - concilie (19), halfvrije (29), standen (29), eedhelpers (30), neo-platonisme (65), hulde (90), schepenen (111), regalia (128), sacramentsprocessie (174), wintergraan (32) - dat volgens de meeste studenten in het voorjaar wordt geoogst - en zomergraan (32) - dat dan in de herfst wordt geoogst. Gelukkig blijft er zo ook wat over voor de docent om uit te leggen.

In de Inleiding (11-12) is de auteur wel erg kort over de achterhaalde opvattingen betreffende de als achterlijk beschouwde duizend jaar die de middeleeuwen vormen. Een aantal oudere en modernere meningen over het 'begin' zou niet misstaan hebben. Het 'einde' wordt voornamelijk bepaald door de traditie van de Renaissance, terwijl de schrijver eigenlijk alleen de Reformatie als iets nieuws wil zien (191). Op het gebied van de moderne geschiedschrijving zou overigens het noemen van auteurs, plus literatuur-opgave, geen overbodige luxe zijn geweest. Er wordt namelijk nogal eens gewag gemaakt van 'vroeger dacht men ... maar tegenwoordig ...' Op welke nieuwste literatuur baseert Bejczy zich dan? De onderwerpen waar dit het meest opvalt, zijn de feodaliteit en de economie.

De gevestigde mening betreffende de feodaliteit was, in navolging van bijv. F.L. Ganshof, dat vazal en leenman ongeveer gelijk te stellen waren. Nu is er sinds 1994 de studie van Susan Reynolds, *Fiefs and vassals. The medieval evidence reinterpreted*, waarin die gelijkstelling ter discussie wordt gesteld. In de tekst en in de begrippenlijst van Bejczy wordt dan ook krampachtig een verschil gemaakt. Een 'vazal' is "*vanaf de Karolingische tijd een getrouwe van een koning, hoge edele of geestelijke, vaak met land beleend en dan leenman, in de regel verplicht tot krijgsdienst. In de latere middeleeuwen werden met name*

in Frankrijk hoge edelen als vazallen van de koning beschouwd." Bij 'leenman' (in het Frans "homme lige", maar dat 'lige' zal wel weggelaten kunnen worden): "*in de feodaliteit degene die van de leenheer een leen ontvangt*". In de tekst wordt erg benadrukt, dat men vazal is of leenman.

De nuances zullen de beginnende student ongetwijfeld ontgaan. Het is aan te bevelen in een nieuwe druk een intermezzo van twee bladzijden aan de feodaliteit te besteden, waarin dan ook aandacht gegeven kan worden aan de overeenkomsten of verschillen tussen de ceremoniële kanten van het vazal of het leenman worden.

Betreffende de economie is het niet goed mogelijk je een beeld te vormen van de ontwikkeling tussen de 5e en de 13e eeuw. In hoofdstuk I wordt benadrukt dat de continuïteit met het Romeinse verleden tamelijk groot was (13), maar verderop staat dat de villae uit de laat-Romeinse tijd waarschijnlijk niet de grondslag waren van het Karolingische hofstelsel (31). In de 7e eeuw was er al bevolkingstoename (32) en er lijken al jaarmarkten in Champagne te zijn in de 8e eeuw (33). Ook de Karolingische tijd geldt als een periode van economische groei, met een belangrijke uitbreiding van de internationale handel (55). Je gaat je afvragen of er ooit wel een instorting van de economie is geweest. In het 'intermezzo' van E. Thoen (56) wordt eveneens uitgegaan van vooruitgang in de vroeg-middeleeuwse landbouw, door een stijgende inzet van menselijke arbeid en door bevolkingstoename. Een tabel van de opbrengsten van tienden tussen 1360 (!) en 1789 moet dat illustreren. Ook in dit geval zou het duidelijker zijn geweest, als uiteengezet was: 'vroeger' dacht men dat technische en organisatorische verbeteringen (ijzer, paard, keerploeg, drieslagstelsel) sinds de 10e-11e eeuw tot een sprong voorwaarts hadden geleid, maar 'tegenwoordig' ziet men het anders, namelijk ..?

De auteur is in de bovengenoemde gevallen een gevangene van de nuancering. Het schematische beeld blijkt niet te kloppen. Nou ja, op deelgebieden niet, in bepaalde regionen niet. Maar wat moet de arme student nu?

Kan er behalve wat ingevoegd ook wat weggelaten worden? Ja. Zoals gewoonlijk blinken historische overzichten met een culturele component uit door het slechts noemen van namen op cultureel gebied. Er is geen ruimte voor verdere uitleg. Zo kunnen beginnende studenten o.a. missen: Johannes Teutonicus (115), Marbodius van Rennes (117), Hildebert van Lavardin (117), Petrus Comestor (119), Etienne Tempier (147), Hostiensis (147), Johannes Andreae (147).

Tot slot: voldoet dit boek aan de minimum-eisen van de commissie-de Rooy? Ja, maar dan moet er wel nog een boek Nederlandse geschiedenis naast worden gebruikt. Kan de beginnende docent zich weer snel op de hoogte stellen? Ja. Kan een scholier er wat mee? M.i. blijft dan Jansen als naslagwerk met zijn uitstekende register praktischer. Is het boek geschikt als kennismaking met de middeleeuwse wereld voor de eerste-jaars student geschiedenis? Zeer zeker, maar er zal wel een docent nodig zijn om sommige dingen te verduidelijken.

Wim Lenselink

BRONNEN

Ena Jansen en Wilfried Jonckheere (red.), *Boer en Brit. Ooggetuigen schrijvers over de Anglo-Boerenoorlog in Zuid-Afrika* (Amsterdam University Press 2001) 360 blz., prijs Euro 25,-

Op de omslag van *Boer en Brit*, een bundel van contemporaine gedichten, roman- en dagboekfragmenten en memoires, is de doos van een gezelschapsspel afgebeeld. Het 'Boeren Rooinekspel', een variatie op het aloude ganzenbord. Doel was, net als een eeuw geleden, het bereiken van de hoofdstad van Oranje-Vrijstaat, Pretoria, langs allerlei obstakels, zoals Ladysmith en de Modderivier. De firma Gebroeders Koster uit Amsterdam had het spel uitgegeven en het is niet moeilijk om te zien naar wie de sympathie van de makers uitgaat. Een grijnzende Boer – natuurlijk met hoed, baard en banderol met patronen om de schouder, zoals we hem kennen van de historische foto's – kijkt naar een angstige Rooinek.

Voor degenen die minder zijn ingevoerd in de strijd van de Boerenrepublieken Oranje-Vrijstaat en Transvaal tegen het Britse imperialisme, een 'Rooinek' is de naam die de Boeren gaven aan de Engelse officieren, die met hun felrode uniformkragen een niet te missen doelwit vormden voor de scherpschutters.

Om van deze bundel naar behoren te kunnen genieten is een gedegen kennis van het conflict overigens onontbeerlijk. De samenstellers hebben een beknopte chronologie afgedrukt van de Boerenoorlog, die tussen 1899, toen de Boeren begonnen met het beleg van Mafeking, en 1902, het sluiten van de Vrede van Vereeniging, door heel Europa met ademloze spanning werd gevolgd. En daarbij was er maar heel weinig sympathie voor de Britten! Ik heb naast de bundel gebruik gemaakt van een uitstekende, Britse maar objectieve studie van de strijd *Th. Pakenham, The Boer War, Londen 1996*. Alleen dan worden begrippen als Uitlanders, Hensoppers en Bittereinders voldoende duidelijk.

Het gebruik van bronnen, naast een monografie, om het inlevingsvermogen in een bepaalde gebeurtenis nog te verhogen, is een beproefde methode. De samenstellers hebben met de grootste zorg Afrikaanse en Nederlandse bronnen gezocht, die natuurlijk bijna uitsluitend pro-Boer zijn. Genuanceerd werd er hier toen eigenlijk niet. De Boeren waren vechters voor een rechtvaardige zaak; de Britten probeerden op gewetenloze wijze een dapper volk van hun vrijheid te beroven.

De redactieleden Ena Jansen, voorheen docerend aan de Universiteit van Witwatersrand en thans aan de V.U., en Wilfried Jonckheere, emeritus hoogleraar Afrikaans en Nederlands aan de universiteit van Natal, zijn beiden taalkundigen. Hun overigens uitstekende inleidingen houden zich voornamelijk bezig met de literaire oorsprong van de gekozen teksten, die allen zijn genomen uit Afrikaanse en Nederlandse bronnen, en de invloed ervan op Nederlandse en Vlaamse schrijvers. Het economische en militaire verhaal komt nauwelijks aan bod.

De prozateksten zijn allemaal omgezet in modern Nederlands, om het leesgemak te bevorderen. Maar gelukkig is de Afrikaner poëzie onvertaald gebleven. Mij treft de schoonheid van deze taal steeds weer als ik een gedicht lees, zoals fragment van Van Wyk Smith, geschreven in 1901 in het kamp te Potchefstroom.

*Die Suidpool blaas en skep 'n winterlug
Waarvoor die trekvoël, bang, vroegtijdig vlug.
Sy koue asem swaai om elke hoek
Om al wat lowergroen is op te soek
En hulle met de dood te tart
Totdat hulle aanschyn is in swart.*

De Boeren waren in 1900 populair. Hoeveel steden in Nederland bezitten geen woonwijk waarin de heroïsche namen van de leiders van de 'stamverwante' Boeren terugkeren in de straatnamen? Paul Kruger, Louis Botha en Jan Smuts en van hun overwinningen zoals Spionkop en Vaalkrans.

De teksten in de bundel *Boer en Brit* getuigen van het lijden van de Boeren in hun strijd met een van de modernste legers van die tijd. Maar ook van de verbazing dat dit Britse leger, dat toch al gehard was in talloze imperialistische operaties overal op de wereldbol, het niet zomaar kon winnen van de bewoners van Transvaal en Oranje-Vrijstaat.

Want ook de Britten waren thuis in Zuid-Afrika, al sedert 1795 toen zij de Kaapkolonie innamen, en zij kenden het terrein. De Boeren grepen het initiatief en hielden een tijdlang hun vijanden op afstand, totdat de hele macht van Albion – het 'perfide' zoals men er toen aan toevoegde – tegen hen werd gericht en zij terug werden gedreven naar uithoeken van hun republieken.

Daar in 'de Veld' hielden ze hun strijd vol; een guerilla die met grote verbeterheid werd gevoerd en die de Boerencommando's militaire successen opleverden. Maar ook het tragische antwoord van de Britten, waarvan de dagboekfragmenten getuigen, om vrouwen en kinderen van de mannen die doorgingen met de strijd te internen in concentratiekampen. De sterfte was er groot en met iedere dode in de kampen groeide de afschuw voor deze oorlog, niet alleen in Nederland en het vasteland van Europa, ook in Engeland zelf.

In 1902, nu een eeuw geleden, was de strijd voorbij. Bij de Vrede van Vereeniging werden de overwonnenen uiterst clement behandeld door de Britten, alsof zij zich schaamden dat zij zich door plaatselijke vertegenwoordigers van de Britse suprematie en imperialistische denken in een kostbare oorlog hadden laten meeslepen. Een oorlog om het goud en de diamanten uit de mijnen van Johannesburg. De ballingen konden terugkeren naar hun verwoeste boerderijen. Jan Celliers schrijft erover in het afgedrukte gedicht:

Dis Al

*Dis die blond,
dis die blou;
dis die veld, dis die lug;
en 'n voël draai bowe in
eensame vlug –
dis al.*

*Dis 'n balling gekom
oor die oseaan,
dis 'n graf in die gras,
dis een vallende traan –
dis al.*

Kees van Kemenade

Kleiookrant

Nieuws van het

VGN

bestuur

Actualiteiten

In december en januari zijn de volgende zaken aan de orde geweest:

- We hebben reacties geschreven op de herijkingsnota van staatssecretaris Adelmund en op haar beleidsnotitie ten aanzien van het rapport-De Rooy. Beide stukken vindt u hier in de Kleiookrant.
- De situatie in het vmbo voor ons vak blijft zorgelijk en met name de invulling van de examens verdient aandacht. Herry Groothuis neemt contact op met Huub Kurstjens. Staatssecretaris Adelmund heeft een beleidsplan gestuurd over de basisvorming. Daar moeten we wel op reageren. Herry overlegt met de commissie basisvorming/vmbo over een tekst.
- Eind januari vond overleg plaats over de nieuwe veldaanvragen bij de SLO.

Centraal examen

Wat betreft de procedure rond de stofomschrijvingen heeft Peter Wester een aantal zaken helder op een rijtje gezet. De taken en verantwoordelijkheden van het bestuur, van de commissie havo/vwo en van de stofomschrijvingscoördinator liggen nu vast. Met deze omschrijving wordt ook een brug geslagen tussen de diverse betrokkenen bij de stofomschrijving en is duidelijk

waar de verantwoordelijkheden liggen. Peter wil na overleg met de commissie Vrouwen- en Gendergeschiedenis bekijken of het domein Primaire Samenlevingsverbanden, met specifiek aandacht voor de vrouw, een optie is voor 2006 en 2007. Daarna kan ons voorstel naar het ministerie.

Overigens was de bijeenkomst over de centrale examens in Utrecht op 9 januari uitstekend bezocht. We komen daar later nog op terug.

Contacten

We hebben een aantal gesprekken gevoerd met leden van de vereniging:

1. Gesprek met (een delegatie van) de commissie Vrouwen- en Gendergeschiedenis:

Loek Janssen heeft een bijzonder prettig gesprek gehad met de scheidende en de komende voorzitter van deze commissie. De commissie is redelijk op sterkte, maar zoekt zeker ook nog versterking. De commissie heeft behoefte aan een onderzoek om te achterhalen wat de leden van de VGN van haar verwachten.

Er wordt van bestuurswege gevraagd nader aandacht te besteden aan het geschiedenisonderwijs aan andere groepen in de Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld allochtonen. Eigenlijk vormen zij geen expliciete doelgroep van enige VGN-commissie.

2. Gesprek met Hélène Budé-Janssens, onze ambassadrice buitenland:

We willen wel weer wat meer

met het buitenland en dan met name het ons omringende buitenland, dat toch steeds minder het werkte-rein lijkt te worden van Euroclio. Maar wanneer we echt iets op poten willen zetten, dan moet gezocht worden naar financiering (Europees Platform?), naar een ondersteunende organisatie (een Atlantische Onderwijscommissie?) en moet onze ambassadrice - ook met het oog op opvolging - ondersteund worden. Graag zouden wij in (het najaar van) 2002 een activiteit georganiseerd willen zien.

3. Gesprek met Jan van der Dussen en Kees Bogaerts van de Intercommissie:

Het onderwerp van gesprek is het feit dat het KNHG, bij monde van haar voorzitter Hans Blom, te kennen heeft gegeven haar deelname aan de Intercommissie te willen beëindigen, dit tot grote spijt en ook enig onbegrip van Jan van der Dussen. Het bestuur van het KNHG wil de contacten met het onderwijs zelf rechtstreeks onderhouden en niet meer laten verlopen via haar vertegenwoordigers in de Intercommissie.

Je kunt je dan wel afvragen of juist hierdoor de kloof tussen wetenschap en onderwijs niet, opnieuw, groter zal worden. En of het geschiedenisonderwijs hiermee, zeker op langere termijn, gebaat zal zijn.

Maar blijkbaar wordt daar binnen het bestuur van het KNHG anders over gedacht en de twee nog resterende KNHG-leden in de Intercommissie (Maria Grever en

Jan van der Dussen) hebben dat bestuur niet blijvend kunnen overtuigen.

De VGN gaat er vanuit dat de contacten met de wetenschap behouden zullen blijven. Bijvoorbeeld met het oog op nieuwe ontwikkelingen in de wetenschap ten dienste van het onderwijs of met het oog op de didactisch-wetenschappelijke kanten van de stofomschrijvingen. In die zin hecht het bestuur sterk aan het functioneren van een Intercommissie, hoewel we ons kunnen voorstellen dat de lol voor de twee KNHG-leden er eventjes vanaf is. Maar we hopen, al is het maar voor ad hoczaken, een beroep te mogen blijven doen op de expertise van de leden van de nu dus voormalige Intercommissie.

Het verdwijnen van de Intercommissie mag er niet toe leiden, dat Nederland in geschieddidactisch opzicht nog verder achter gaat lopen op andere landen. Met dit punt moet het bestuur van de VGN zich terdege bezighouden.

Renée Schreuder

Onze 'nieuwe' website vgnkleio.nl draait op volle toeren en wordt druk bezocht. Het e-mailadres is info@vgnkleio.nl

Reactie van de VGN op de Beleidsnotitie t.a.v. Verleden, Heden en Toekomst ofwel het Rapport De Rooy

Dordrecht, 31 december 2001

Het VGN-bestuur kan zich in grote lijnen vinden in het stuk van staatssecretaris OC&W Adelmund. Dat geldt zeker voor haar conclusie, die we van harte onderschrijven!

Toch zijn er enkele kanttekeningen te plaatsen.

- Er zijn enkele nieuwe tendensen in het beleid te constateren, die nog niet konden worden betrokken in het werk van de commissie historische en maatschappelijke vorming. Er moet zorgvuldig worden gekeken naar de uitkomsten en toepassingen van deze nieuwe beleidsvoornemens zodat deze niet conflicteren met de huidige, deels al geaccepteerde, adviezen op gebied van de vernieuwing van het geschiedenisonderwijs.

Als voorbeeld noemt het bestuur het advies over de basisvorming van de Onderwijsraad: *De basisvorming: aanpassing en toekomstbeeld*, van oktober 2001. Daarin wordt gewezen op mogelijke integratie van vakken als geschiedenis/ staatsinrichting en aardrijkskunde. De Kamer is reeds accoord gegaan met het advies van de Commissie De Wit waarin wordt gemeld: *"De gesprekspartners geven een sterke voorkeur aan een zelfstandige positie van het vak geschiedenis waarbij staatsinrichting als natuurlijke complement wordt beschouwd. Weliswaar wordt betere afstemming van de leerstof van verschillende gewenst geacht, maar vakkenintegratie ziet men daartoe niet als oplossing."*

Meerdere malen heeft de VGN gewezen op het feit dat afstemming van vakken op elkaar nuttig en noodzakelijk is, maar dat alle pogingen tot verdere vakkenintegratie in het verleden vruchteloos zijn gebleken.

- Het VGN-bestuur stelt de instelling van een implementatiecommissie en de startsubsidie voor het op te richten historisch didactisch instituut zeer op prijs. Deze commissie en het instituut kunnen het proces begeleiden van onderzoek, uitwerking, ontwikkeling, aanpassing en invoering van de nieuwe aanpak voor het geschiedenisonderwijs. Het bestuur hoopt dat b.v. t.a.v. de centraal examen problematiek er een herhaling komt van de WIEG-structuur, waarin bereikt werd dat er goede informatie over het toenmalig vernieuwde examen ter beschikking kwam. Op congressen en seminars vond er vruchtbare interactie plaats tussen de opstellers en het veld. Dit alles resulteerde in een examen dat een breed draagvlak had en nog steeds heeft, althans qua structuur en historische zienswijzen. Een dergelijke investering in een kwalitatieve verbetering van het centraal examen ziet het bestuur met vertrouwen tegemoet.

- Voor een goede beeldvorming zou het VGN-bestuur liever hebben gezien dat de commentaren op de voorstellen van de commissie-De Rooy uit het onderwijsveld in gebundelde vorm zouden zijn gepubliceerd. Nu zijn ze verwerkt in de reacties van de twee secretarissen van de commissie op deze commentaren.

- Onzekerheden over de invoering van het combinatievak geschiedenis/maatschappijleer blijven. Voor het standpunt van de VGN verwijzen we naar onze reactie op de Hoofdpijnen herijking tweede fase havo/vwo.

Hopelijk wordt op korte termijn het in de notitie voorgestelde overleg gestart.

Met vriendelijke groet,

Drs. C. Weltevrede
Voorzitter VGN

Reactie op 'Hoofdpijnen herijking tweede fase havo en vwo'

Algemene opmerkingen over het probleem van overladenheid en de onderhavige nota.

Een overweging die niet in de hoofdpijnen voorkomt, maar die ons inziens uiterst effectief is, is het structureel verlagen van het aantal lessen in de taakomvang van docenten, tot een aanvaardbaar gemiddeld Europees peil, dan ontstaat er ruimte om beleid te ontwikkelen op scholen en om b.v. tot een vakoverstijgende aanpak te komen. Daardoor zullen veel problemen van overladenheid kunnen worden opgelost. Tevens worden er twee andere doelen bereikt: er wordt daadwerkelijk geïnvesteerd in onderwijs en het onderwijs wordt aantrekkelijker. (Eventuele tekorten die door deze maatregel zullen ontstaan kunnen door tijdelijk overwerk worden opgevangen.)

De VGN is daarom verheugd dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen de problematiek van invoering en de structurele problemen.

Een groot probleem hierbij is dat goedbedoelde vernieuwingen of aanpassingen die gericht zijn op de invoeringsproblematiek, structurele problemen veroorzaken. Zo ook deze hoofdpijnen. Als er in de twee maatschappijprofielen drie kernprofielvakken komen, vergt dit vaak weer een enorme aanpassing van organisatie, andere lessenverdeling, herinrichting van de vrije ruimte, e.d. Als er tegelijkertijd nieuwe onderwijsontwikkelingen, vaak nog in het stadium van de kinderschoenen, in verwerkt moeten worden dan ontstaat een nieuwe complicatie. Bedoeld worden de modieuze tendensen van onuitgewerkte concepten als autonomie voor scholen, keuzemogelijkheden in de profielen, beroep op professionaliteit van leraren. Al deze nieuwe concepten noodzaken tot overleg, nieuw beleid, tijdsinvesteringen, uitwerkingen. Wij vragen ons af of de overheid zich dat realiseert.

Onduidelijk is op welke wijze de vernieuwende aanpak van het rapport *Verleden, heden en toekomst* van de Commissie De Rooy past in deze herijking.

We constateren dat de voorstellen op gespannen voet staan met enkele van de tien voorstellen: inhoud van het exa-

men, de schoolexamens en de specifieke uitwerking voor havo.

Opmerkingen naar aanleiding van onderdelen van de nota

1. Inleiding

Het geheel dient uitdrukkelijk als basis voor discussie. De VGN onderstreept de opmerking: prudent te zijn bij eventuele aanpassingen. Vernieuwingen vragen om ontwikkeltijd en overlegtijd voor de docent.

Zo ook de implementatie van de ideeën in het rapport de Rooy. Wij vragen ons af of het in deze discussienota voorgestelde traject tot augustus 2004 of 2005 niet te kort is.

2. Hoofduitgangspunten voor een herijking

De VGN onderschrijft de genoemde criteria voor de herijking en wil er twee punten aan toevoegen:

Er wordt een algemeen beleid van de overheid ingesteld om docenten door een vermindering van de taakomvang ruimte te geven voor het mede ontwikkelen en het uitvoeren van schoolbeleid i.c. vakoverschrijdende benaderingen en het ontwikkelen van het eigen vak.

In het kader van de herijking wordt de complexe regelgeving m.b.t. de tweede fase havo/vwo omgezet in een eenvoudige regelgeving.

3. Het startpunt van een herijking

De VGN onderstreept de opmerking dat er te weinig ruimte is voor verdieping, reflectie, vaardigheidsonderwijs en praktische opdrachten. Daartoe is vooral meer contacttijd nodig in het lesrooster voor vakken die hiermee te maken hebben. In eerdere commentaren op de invoering van de tweede fase heeft de VGN daar altijd op gewezen.

Niet nader uitgewerkt wordt de opmerking dat op havo een onevenwichtige verdeling van de leerlingen over de profielen bestaat. Er wordt in de 'tien voorstellen' geen oplossing geboden.

De administratieve last bij docenten is grotendeels veroorzaakt door een slecht werkend leerlingvolgsysteem en vreemde regelgeving t.a.v. beoordelingen in de tweede fase; b.v. het niet-becijferen van belangrijke onderdelen, zoals het profielwerkstuk en de handelingsdelen.

4. Tien voorstellen in discussie

De VGN onderschrijft een groot aantal van de ideeën in de tien voorstellen voor het 'klein en groot onderhoud' maar heeft moeite zich de concrete maatregelen voor te stellen.

De VGN gaat uit van de volgende punten:

- Geschiedenis en staatsinrichting blijft als profielvak (standaardvak) in de pro-

fielen CM en EM bestaan. In de rapporten 'De Wit' en 'De Rooy' worden de argumenten voor het handhaven van deze plaats aangedragen.

- Indien om de overladenheid op de havo terug te dringen het combinatievak geschiedenis/maatschappijleer niet meer in het gemeenschappelijk deel van het profiel CM havo en EM havo wordt geplaatst, dan is een uitbreiding van het aantal slu van het profielvak in de betreffende profielen noodzakelijk om de beoogde burgerschapsvorming te bereiken.

- Indien een school zelf mag beslissen over het wel of niet invoeren van het combinatievak geschiedenis/maatschappijleer dan geldt in beide gevallen het examenprogramma voor het combinatievak.

- De VGN vraagt zich af in hoeverre de ruimte die scholen binnen het schoolexamen wordt geboden de doelen van de commissie 'De Rooy' doorkruist.

- De VGN staat ambivalent ten opzichte van de ideeën voor de uitslagregeling: ze accepteert het voorstel dat er voor alle vakken in het examenprogramma cijfers worden gegeven. Ze is niet gelukkig met het voorstel voor de kleine vakken in het algemene deel. Wellicht vervalt het bezwaar als het cijfer voor deze vakken ook compensatie kan bieden. In de scholen wordt betreurd dat in de huidige slaag- en zakregeling de compensatiemogelijkheid ontbreekt. Leerlingen nemen al snel genoegen met de 'zes' of de 5,5.

- Om de beoogde samenhang tussen vakken te bevorderen pleit de VGN voor CM profielen zonder wiskunde en op havo ook zonder economie 1. De wiskundige toepassingsvaardigheden kunnen ons inziens een verantwoord plaats krijgen in het gemeenschappelijke deel bij het vak algemene natuurwetenschappen. Het deelvak economie 1 op havo is een vreemde eend in de bijt en door de verplichting er ook een CE in af te leggen een groot struikelblok.

Namens het bestuur van de VGN:
Drs. C. Weltevrede, voorzitter

De Velden van Weleer

Op 21 en 22 juni organiseert de didactiek- en activiteitencommissie van de VGN een excursie naar de zuidwesthoek van Vlaanderen. De kosten zullen ongeveer 150 Euro bedragen, inclusief overnachting.

Vervoer: luxe touringcar.

U bezoekt diverse musea, o.a. Hill 60, loopgraven, 'In Flanders fields'.

Uitgebreide informatie volgt later.

U kunt u nu al opgeven per e-mail bij Marcel Nonhebel of Esther Koops, beide lid van de commissie.

m.nonhebel@hccnet.nl

ekoops@werkman.org

Didactiekconferentie 2002

De bundel van de Didactiekconferentie afgelopen januari is nog te bestellen. De reader kost €12,50, inclusief verzendkosten.

Maak dit bedrag voor 15 maart over op postgiro 1416789 t.n.v. L. Nolet te Nijmegen. De reader wordt opgestuurd. Vergeet niet uw adres te vermelden!

Kranten voor leerlingen en docenten

<http://scholieren.nrc.nl>

<http://docenten.nrc.nl>

Op de websites voor scholieren en docenten van NRC Handelsblad kan een speciale A4-krant worden gedownload over de monarchie. De krant is verschenen in het kader van *Het Huwelijk*.

Adelmund verbouwt studiehuis

Van onze verslaggever
Raoul du Pré
DEN HAAG

ter werkbaar wordt als scholen minder worden gehinderd door allerlei landelijke voorschriften waarmee ze niet uit de voeten

Inmiddels zijn de nieuwe plannen besproken in de Vaste Tweede Kamercommissie voor Onderwijs. "De Rooy" kwam vrijwel niet ter sprake. We wachten af.

Er komen binnenkort ook kranten over 400 jaar VOC en over de Tweede Kamerverkiezingen.

Deze onderwijssites bieden overigens iedere week actuele informatiebronnen voor scholieren en docenten, - vaak speciaal bewerkte artikelen uit de krant.

Zak kreeg de Inktspotprijs

Politiek in Prent 2001

De Belgische tekenaar Jacques Moeraert, alias Zak, ontving eind januari de jaarlijkse prijs van de Stichting Pers en Prent voor de beste politieke spotprent van 2001: 'Ik ben blij dat we de vrouw van Bin Laden niet moeten zoeken'.

In de Statenpassage van de Tweede Kamer in den Haag is de prent samen met vele andere politieke tekeningen van het afgelopen jaar te zien op de tentoonstellingen 'Politiek in Prent 2001' en 'Alledaagse Getuigen'. Dus als je in den Haag bent ... De tentoonstelling zal ook door het land gaan reizen. Er is een bijbehorende catalogus uitgegeven door de stichting Pers en Prent.

Leuke geschiedenisles?

Kijk dan naar Vroeger & Zo. Elke maand op schooltv: allerlei weetjes en achtergrondjes voor groep 6, 7 en 8!

Uitzendingen op dinsdag 26 februari en dinsdag 2 april om 9.35 u. De drie uitzendingen (er was er al een in januari) worden herhaald op donderdag 18 april om 10.40 u.

Goethe-Institut Amsterdam

Victor Klemperer: 'Tussen de wal en het schip. Dagboek 1945-1959'

In samenwerking met Uitgeverij Atlas organiseert het Goethe-Institut een avond over het nieuwe deel van de dagboeken van Victor Klemperer op dinsdag 5 maart om 20.00 u. Klemperer beschrijft het leven na de catastrofe: de wederopbouw van zijn eigen leven en de geboorte van de DDR.

Medewerking verlenen Klemperers tweede vrouw, Walter Nowojski, de tekstbezorger van de Duitse uitgave, de vertaler van dit deel Jan Gielkens en de vertaler van deel 1, *Dagboek 1933-1945*, en uitgever van de Nederlandse versie Wil Hansen. De toegang kost €5,-.

Goethe-Institut, Herengracht 470, 1017 CA Amsterdam.
Tel. 020-5312900.
E-mail: cultuurprogr@goethe.nl
Homepage: www.goethe.de/amsterdam

Allard Pierson Museum Amsterdam

Jong in de oudheid t/m 7 april 2002

Een kijkje in het leven van kinderen en ouders van toen aan de hand van vele voorwerpen. De tentoonstelling volgt het leven van een jong bruidspaar: kindwens, de komst van kinderen, medische wetenschap, dood en begraven, kinderarbeid, de puber en adolescent.

Voor leerlingen is er een educatieve film. Meer informatie over bezoek via school kunt u het beste bij het museum zelf vragen. U moet zo'n bezoek ook van te voren aanmelden, de toegang kost dan 1 Euro per persoon.

Van Foreest Publiekslezing

Op dinsdag 12 maart om 20.00 u. wordt in de grote Sint Laurenskerk te Alkmaar een lezing gehouden door prof.dr. Herman Pleij, getiteld: 'Van last tot lust. Het lichaam in de middeleeuwse gezondheidszorg'. Muzikale omlijsting door het grote orgel en studenten van de Hogeschool van Alkmaar. De naamgever van deze jaarlijkse lezing die nu voor de tweede keer gehouden wordt, is Pieter van Foreest (1521-1597), stadsgeneesheer van Alkmaar en Delft en lijfarts van Willem van Oranje.

Toegangsprijs 10 Euro, kaartreservering via e-mail: foreest@mca.alkmaar.nl

GrensOver-schrijvingen

Leven aan het Drielandenpunt gisteren en vandaag Seminar 7-8 maart

Doelgroep: docenten in het VO en volwassenenonderwijs in Nederland, België en Duitsland.

Deze bijscholingscursus gaat in op historische grensoverschrijdende samenhangen tussen de buurlanden. Gemeenschappelijke en uiteenlopende belevenissen en zienswijzen komen aan de orde. Lezingen, een wandeling langs de historische Belgisch-Duitse grens, gesprekken met tijdgetuigen kunnen ideeën opleveren om de burens wat meer te betrekken bij de les.

Organisatie: Werkgroep Grenzen-Loos en het Nijmegen Centre for Border Research van de KUN.

Plaats: De Grenssteen, bij het Drielandenpunt, Vaals.

Kosten: 50 Euro, inclusief lunches en materiaal. Aanmelden bij VHS Aachen, winfried.casteel@mail.aachen.de

VOC in Rotterdam

Alleen in April: theaterprogramma voor leerlingen

Half maart barsten de VOC-400 jaar-herdenkingen los. In het volgende nummer van *Kleio* zal daar meer over te lezen zijn.

De tentoonstelling 'De kleurrijke wereld van de VOC - Japan, Indonesië, Ceylon' in het Maritiem Museum in Rotterdam gaat ook pas op 16 maart open, maar de educatieve dienst wil nu al wil wijzen op een speciaal programma dat alleen gedurende de maand april voor met name vmbo-leerlingen georganiseerd wordt.

Het gaat om een interactief theaterspel, dat al op school wordt voorbereid. De leerlingen krijgen een onderzoeksopdracht, waarvoor zij informatie nodig hebben van de tentoonstelling en van acteurs, die in een of andere rol informatie verstrekken en aan wie vragen gesteld kunnen worden.

Dat gebeurt al vooraf op weg naar de tentoonstelling. In het museum wordt eerst het toneelspel vervolgd. Dan nagepraat en daarna kunnen de leerlingen de tentoonstelling bezoeken om verder zelf informatie op te snorren.

Het programma duurt ongeveer anderhalf uur en er zijn geen extra kosten aan verbonden. Komt u met meer dan vijftien leerlingen, dan kost de entree 1 Euro p.p. voor buitenstaanders; Rotterdamse scholen hebben gratis toegang.

Uiteraard ontbraken de VGN en Kleio niet.

Historisch besei in Tilburg

40

Op zaterdag 24 november j.l. was het weer zover. Tussen de vier- en vijfhonderd historici en mensen die op een of andere manier aan het historisch bedrijf in Nederland verbonden waren, of erin geïnteresseerd, kwamen van heinde en verre naar de Nationale Geschiedenisdag 2001.

de geschiedenis dagen

De Tilburgse universiteit was gastheer en bood de equipment voor een onberispelijke ontvangst. De organisatie was in handen van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. De talloze bloeiende historische verenigingen in het zuiden van ons land speelden terecht een keertje een thuiswedstrijd bij een landelijk evenement.

Zo'n geschiedenisdag is eigenlijk een soort vakbeurs. Elk zichzelf respecterend historisch tijdschrift of uitgeverij en elke actieve historische vereniging heeft er een kraam.

Daarnaast was het druk in de wandelgangen; de Geschiedenisdag bood vakgenoten de mogelijkheid elkaar weer eens te zien en te spreken, banden aan te halen, afspraken te maken, plannen te beramen.

Het openingsdebat: Historisch besei in een multiculturele samenleving.

Het zwaartepunt van zo'n dag vormen natuurlijk de plenaire debatten, de presentaties en de workshops. De kersverse

Amsterdamse hoogleraar Volkscultuur Gerard Rooijackers mocht - na de openingswoordjes van Ineke Stroucken, directeur van het NCV, en KUB-voorzitter Yvonne van Rooij - als panelleider de aftrap verrichten.

Rooijackers voerde de commotie rond de aangespoelde mummie IJbrand op als voorbeeld van hoe dominant het etnisch gevoel kan zijn bij het opeisen van het verleden.

Het begrip historisch besei bleek moeilijker dan gedacht. Iedereen had daarmee iets anders voor ogen. Bastiaan Bommelé moest er niets van hebben. Zijn het niet de verzamelde vooroordelen van mensen? Hij pleitte ervoor om het zo intens mogelijk te bestrijden. *'Ik ben tegen een normatieve benadering van de geschiedenis.*

Geschiedenis is een argumentatieve wetenschap, het gaat om het informatiegehalte.'

Voor Judith Belinfante betekende het: weten waar je vandaan komt, teneinde te weten waar je heengaat. Volgens Arie Wilschut moeten we historisch besei niet verwarren met historische interesse en feitenkennis. Het gaat erom wat we met de kennis van het verleden doen. Wie ongeschoold met het verleden omgaat trekt dat verleden naar zich toe:

'Ik praai in mijn lessen nooit over 'wij' als ik het over Nederland heb. Het 'wij-zij'-idee leidt alleen maar tot een ongewenste attitude: zie Kosovo of Noord-Ierland'.

Het debat onttaarde in een nietes-welles over de vraag of de etnische component afdoende present is in onze musea. Moet het Rijksmuseum meer over de minderheden tentoonstellen?

Workshops: geschiedenis op internet

De workshops en presentaties gaven iedere congresbezoeker de gelegenheid iets van eigen gading uit te zoeken. Zij gingen ondermeer over museaal beleid, cultureel erfgoed en internet, lokale geschiedenis en regionale media, nieuwe Nederlanders en archieven, traditionele sporten, digitalisering en conservering, muziek en historisch besei, en techniekgeschiedenis.

Wij volgden een presentatie 'geschiedenis op het internet', een interessante vergelijking tussen Studybuddy en historisch huis. Nu het web langzaam volwassen wordt, is de vraag naar kwaliteit gerechtvaardigd. De makers van beide websites gaven inzicht in de keuzeprocessen die aan de inhoud van hun product ten grondslag liggen. De talloze vragen uit de zaal maakten wel duidelijk hoe groot de informatiebehoefte van de consument is, en voor welke thema's de webmasters momenteel nog zoekende zijn naar de juiste vorm.

Historisch besei en onderwijs

De workshop 'Historisch besei en onderwijs' van de Didactiekcommissie van de VGN puijde uit. De aanwezigen kregen twee contrasterende modellen geschiedenisles te zien. Het publiek speelde een modale 4-havo-klas, 's middags het zevende uur, dus niet meer zo fris.

Allereerst hield Marcel Nonhebel (Grotius College Delft) als vertellend geschiedenisdocent een monoloog, zijn persoonlijke herinneringen aan de beelden van de Koude Oorlog. Hoe je als tiener in de jaren vijftig-zestig een eenzijdig beeld voorgetoverd kreeg: de goeden tegen de slechten. Een boeiend betoog, makkelijk te volgen, geen aantekeningen op het bord, geen interactie met het publiek. Daarna werd de klas door Tineke de Danschutter en Esther Koops (resp. vacdidactica te Groningen en lerares) onderworpen aan een alternatieve les over de Koude Oorlog. In groepjes moest men bronnen (geluidsbandjes, cartoons) analyseren en er vijandbeelden uit destilleren, waarna rapportage. Onder leiding van Elise Storck kreeg het publiek beide benaderingen te evalueren.

Doordat de lesvormen karikaturaal-eenzijdig aan de deelnemers werden voorgehouden, de bronnen niet alle even geschikt waren en doordat de discussietijd veel te kort was, kwam er uit deze levendige werkgroep wellicht toch niet wat de makers zich ervan hadden voorgesteld, maar het idee was leuk.

HollandRama

HollandRama - de herinneringsmachine - is een activiteit van het Openluchtmuseum in Arnhem. Directeur Ton Wagemakers vertelde over de bedoeling en achtergronden van deze 'meest debiele activiteit die je je kunt voorstellen', zoals het

in het *Historisch Nieuwsblad* heette. Voor je gevoel vliegend over Nederland in een capsule, zie je allerlei beelden beneden, die op een of andere manier aanspreken. De beelden zijn historisch volledig verantwoord - de links naar de kijkers zitten in antropologische uitgangspunten: voeding, een huwelijk, ijs en sneeuw, maar niet in een bepaalde tijd. Het gaat hier niet om informatie en kennisverwerving maar om de reactie van de kijker. Het is de bedoeling dat oudere mensen gaan zeggen: 'He, dat weet ik nog van vroeger', en aan het uitleggen en vertellen gaan. De doelgroep is dan ook niet de historisch ontwikkelde HN-journalist, maar men richt zich op oudere bezoekers met kinderen. Een interessante invalshoek, die ook vragen oproept. Wat hebben allochtone-Nederlanders hieraan bijvoorbeeld?

Techniekgeschiedenis

In de workshop over Techniekgeschiedenis vertelden Dick van Lente (wetenschapper) en Jan Korsten (uitgever van de series over Techniek in Nederland in de 19e en de 20e eeuw) over de bijdrage die meer kennis van techniek aan ons inzicht in het verleden kan bieden. Over het algemeen is de interesse van historici gering, ook in schoolboeken komt vrijwel geen techniekgeschiedenis voor. Typisch dat zo'n volledige technische samenleving als de onze techniek beschouwt als een oninteressant gegeven en alleen de besluitvorming erover meeneemt. De sprekers pleitten voor meer belangstelling op school voor techniek en haar geschiedenis. De serie boeken over de negentiende en twintigste eeuw geeft een overvloed aan informatie, die bijvoorbeeld de geschiedenis van de eigen omgeving uitgesproken kan verrijken. Wat

denk je van de Limburgse mijnen? Van huishoudtechnologie? Van de ontwikkelingen in de geneeskunde?

Slotdebat: Historisch besef en grote maatschappelijke vraagstukken

Het slotdebat ging tussen enkele onderzoekers met een overheidsopdracht (SOTO, Zorreguieta, Indische excessen). Naast historici (Jan Bank, Henk Schulte Nordholt, Martin Bossenbroek, M. Baud) zaten de politici Middelkoop en Max van den Berg in het forum; voorzitter was Hans Blom.

Het debat werd nogal bepaald door een artikel in *NRC/Handelsblad* waarin André Gerrits en Ido de Haan zich zeer kritisch hadden uitgelaten over vakgenoten als klusjesmannen van de overheid. Die aantijging konden Bank, Baud en Bossenbroek natuurlijk niet over zich heen laten gaan.

Schulte Nordholt voelde zich ingehuurd als 'zeurkous': een echt diepgravende stu-

die van ons koloniale verleden moet naar zijn mening nog geschreven worden. Als je dan overheidsopdrachten naar deelaspecten accepteert, schrijf je een reflex, in plaats van een reflectie. Hij hekelde de kleinzielige teksten die koningin Beatrix in 1999 in Indonesië moest uitspreken. Die getuigden zeker niet van historisch besef.

Bossenbroek (SOTO) vond hierin geen argument om opdrachten te weigeren. Hij vond dat zijn lijvige studie wel degelijk erin slaagde de waarheid te vinden en die boodschap naar het publiek over te brengen.

Al met al was het een geslaagde geschiedenisdag. Wel wat kort gezien de grote keuze uit workshops en debatten. Maar het herhalen waard. En dan misschien weer in twee dagen zoals de eerste keer in Amsterdam? En niet ieder jaar, maar om het jaar?

Jan van Oudheusden

Het forum van het slotdebat: v.l.n.r. Middelkoop, Bank, Blom, Van den Berg, Schulte Nordholt, Bossenbroek en Baud.

.....En nu het examen nog!

Schoolonderzoek afgerond?
Hoe bereid ik mijn leerlingen optimaal voor op het *echte* examen?

Het Cito helpt U hierbij.
Met de examenvoorbereidingstoetsen die het Cito heeft ontwikkeld kunt U Uw leerlingen goed voorbereiden op het centrale examen. Bij de ontwikkeling van de examenvoorbereidingstoetsen zijn dezelfde criteria gehanteerd als bij het *echte* examen.

De toetsvragen zijn toegespitst op de vereiste structuurbegrippen en vaardigheden. De officiële stofomschrijving is uitgangspunt. De docentenhandleiding bevat naast een correctievoorschrift ook een toelichting op de gehanteerde structuurbegrippen en vaardigheden.

De opgaven zijn losbladig; u kunt uw eigen toets in de gewenste aantallen samenstellen.

Beschikbaar:

Examenvoorbereidingstoets vmbo/vbo-mavo 2002 'Dwang en overtuiging. Het communistisch systeem onder Stalin'.

De prijs voor deze nieuwe examenvoorbereidingstoets is 56,72 Euro excl. BTW.

Bestelnummer 58051

Examenvoorbereidingstoets 2001 'Nederland en Indonesië. Vier eeuwen contact en beïnvloeding.'

De prijs voor deze examenvoorbereidingstoets is 34,03 Euro excl. BTW.

Bestelnummer 57651

Bij aanschaf van beide toetsen tegelijk krijgt u 15% korting op het totaalbedrag.

Bestellen is mogelijk bij de Klantenservice van de Citogroep, telefoon: 026-352 15 90. Fax: 026-352 11 35.

Bestellen via de Cito website (www.citogroep.nl) of per e-mail (verkoop@cito.nl) is uiteraard ook mogelijk

**De examenvoorbereiding
doet U met een Cito
examenvoorbereidingstoets!**

Examenonderwerpen oefenen met interactieve Windowstoepassingen

Interactieve oefeningen en toetsen onder Windows over de Sovjet-Unie en Nederland en Indonesië, vier eeuwen op cd-rom.

De Sovjet-Unie havo/vwo voor het examenonderwerp 2002 (400 opdrachten), schoollicentie per locatie: € 100,-.

De Sovjet-Unie mavo/vbo voor het examenonderwerp 2002 (300 opdrachten), schoollicentie per locatie: € 100,-.

De Sovjet-Unie havo/vwo én mavo in een programma (400 en 300 opdrachten), schoollicentie per locatie: € 150,-.

Nederland en Indonesië havo/vwo én mavo/vbo: met 550 opdrachten, schoollicentie per locatie: € 100,-.

De programma's kunnen zowel stand alone als op een netwerk worden gebruikt en worden geleverd op cd-rom, inclusief extra informatie over de werking en de inhoud van de programma's. Binnen de locatie mogen de programma's vrij worden gebruikt.

Meer informatie over elk programma is via internet te verkrijgen op www.luybensoftware.nl. Daar kunt u ook eventueel een demo downloaden of programma's bestellen.

Bestellingen: Luyben Software
's-Gravelandseweg 166A
1217 GB Hilversum
Telefonisch: 035 6231683
Via e-mail: f.luyben@chello.nl
Via website: www.luybensoftware.nl

DE LAATSTE WINTER

Willem F. van Breen

Inhoud

- Van oorlog tot oorlog: een gewone Amsterdamse jongen in een woelige tijd,
- De oorlog: ervaringen met de bezetting,
- De laatste winter: arbeidsdienst, onderduikperiode, hongerwinter en bevrijding.

Willen van Breen schreef zijn persoonlijke ervaringen op en mengde deze met historische gebeurtenissen uit de oorlogsjaren, zodat de lezer ze beter kan plaatsen.

'Een prachtig egodocument', aldus een recensent.

Willem F. van Breen, 'De laatste winter'. Uitgegeven in eigen beheer, 247 blz., f35,- plus f6,70 verzendkosten. Bestellen telefonisch (013- 5051770) of via e-mail: 42rimedan@compuserve.com

Jaarstukken 2001

Jaarvergadering 2002 23 maart 2002 in Amsterdam

De Algemene Ledenvergadering van de VGN wordt gehouden op zaterdag 23 maart a.s. in het Amsterdams Historisch Museum aan de Kalverstraat in Amsterdam, nabij het bijzonder fraaie Begijnhof.

We beginnen om 10.30 u.; vanaf 10.00 u. wordt er koffie geschonken.

In verband met de lunch en het middagprogramma in het museum is het van belang, dat u zich voor 10 maart aanmeldt. Er is ruimte voor maximaal tachtig deelnemers. Zonder tegenbericht wordt u verwacht bij de hoofdingang van het museum, waar u zich moet melden bij de VGN-vertegenwoordiger met de namenlijst. U krijgt dan een badge. Het museum is die dag ook voor gewone bezoekers geopend!

Aanmelden kan via het nieuwe e-mailadres van de VGN (info@vgnkleio.nl) en schriftelijk bij de administratie van de VGN, Antwoordnummer 43213, 2504 WB Den Haag.

AGENDA

10.30 u.	Opening en jaarrede door de voorzitter van de VGN, Kees Weltevrede.
10.45 u.	Bespreking van de jaarstukken - Verslag van de Ledenvergadering van 24 maart 2001- Jaarverslag van het bestuur van de VGN over 2001- Beleidsplan van het bestuur van de VGN voor 2002- Jaarverslagen en plannen van de commissies- Financieel jaarverslag, beleid en begroting 2002- Décharge van de penningmeester en benoeming nieuwe kascommissie- Bestuurswisseling. Aftredend en niet herkiesbaar zijn Jetty Keijzer en Loek Janssen. Kandidaat-bestuursleden zijn Marjan de Groot-Reuvekamp en Peter Wester, deze laatste tevens kandidaat-secretaris (zie ook blz. 8).
12.15 u.	Uitreiking Huib de Ruyterprijs.
12.30 u.	Lunch in twee rondes
Bezoek aan museum in twee rondes.
14.00 u.	Lezing door Arja van Veldhuizen, educatief medewerkster van het Amsterdams Historisch Museum, onder de titel 'Het leven van een museumeducator'.
Na deze lezing is er een theepauze en daarna vinden rondleidingen plaats.
16.00u.	Borrel en afsluiting.

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING OP 24 MAART 2001

Welkomstwoord en Jaarrede van de voorzitter

Verslag van de Jaarvergadering van 18 maart 2000: geen opmerkingen, waarmee het verslag wordt goedgekeurd.

Jaarverslag van het bestuur van de VGN over het jaar 2000: ook dit verslag wordt zonder opmerkingen goedgekeurd.

Beleidsplan 2001

Op een vraag uit de vergadering wordt nogmaals benadrukt, dat alle commissies kunnen blijven functioneren, maar dat bestuursleden enkel zitting zullen nemen in de zogenaamde kerncommissies. Meer kan het bestuur op dit moment niet opbrengen. Het contact tussen bestuur en commissies gaat dus in een aantal gevallen veranderen. Overigens zullen ook de kerncommissies door het bestuur kunnen worden uitgenodigd.

Na het verschijnen van het rapport van de commissie historische en maatschappelijke vorming breekt er een tijd aan, dat leden meer openheid van het bestuur van de VGN verwachten, zo klinkt het uit de vergadering. Het bestuur moet wel meewerken, maar zich met name realiseren, dat we een vereniging voor docenten geschiedenis zijn. En die willen zo snel mogelijk op de hoogte worden gesteld. Het bestuur is het hier inhoudelijk wel mee eens, maar per geval zal bekeken worden of volledige openheid haalbaar en verstandig is.

Een lid op de vergadering vraagt zich af hoe de contacten met het KNHG verlopen. Er zijn op dit moment ontwikkelingen gaande, waarbij KNHG en VGN samen optrekken. Zoals de Geschiedenisdagen en de oprichting van een vakdidactisch instituut. En binnenkort vindt er weer een formeel overleg plaats.

Het bestuur krijgt het groene licht van de vergadering om de de ingeslagen weg voort te gaan.

De Didacticiteitscommissie buigt zich al over werende acties en opgemerkt wordt, dat ook de lerarenopleidingen bewuster betrokken kunnen worden bij werving van nieuwe leden.

Financieel verslag over 2000 en begroting van 2001

Duidelijk is, dat de VGN financieel minder goed boert de laatste jaren en dit heeft gevolgen gehad voor de begroting van 2001. Betreurd wordt, door de vergadering en door het bestuur, dat ook het blad *Kleio* hieronder te lijden heeft. Maar iedereen is enigszins gekort en *Kleio* is een grote post binnen de begroting. Zo gauw er ruimte is, zal zeker gepoogd worden *Kleio* op het huidige peil te houden. Daarnaast benadrukt de penningmeester, dat er ook sprake is van structureel nieuw beleid: de financiering van onze website en geen ondersteuning meer van activiteiten zoals de Startersconferentie.

Ter plekke laat een groot aantal leden weten best bereid te zijn tot een verhoging van de contributie. En vervolgens komen er meer tips om geld te besparen, bijvoorbeeld de declaraties van reiskosten door school te laten vergoeden.

De kascommissie, bij monde van Ronald Polak, keurt het verslag van de penningmeester goed. In de nieuwe opzet van de administratie is de inzichtelijkheid duidelijk vergroot en dit heeft de kascommissie ertoe verleid nog enkele suggesties op papier te zetten en door te geven aan de penningmeester. Hierna wordt de penningmeester bedankt en gedechargeerd.

Volgend jaar zal de kascommissie worden gevormd door Ronald Polak, Harald Buskop en Riemke Leusink.

Verslagen van de commissies

Alle verslagen worden in orde bevonden.

Bestuurswisseling

Riemke Leusink en Ineke Veldhuis verlaten het bestuur en worden bedankt met een heel persoonlijk afscheidswoord.

Renée Schreuder wordt herkozen en Jetty Keijzer treedt toe tot het bestuur, dat dus nu uit zes personen bestaat.

Rondvraag

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt, zodat om 11.45 u. begonnen kan worden met de bespreking van het eindrapport van de commissie historische en maatschappelijke vorming.

Taktiek en Gang van Zaken

* VGN-leden ploeteren met nieuw programma. Niet tactisch om nu al weer iets totaal nieuws te promoten!

* Als een commissie wat bedenkt, kan die commissie tijdens het bedenken dan ~~het~~ in *Kleio* laten weten van hun ideeën en vragen? Wij zijn het volk.

Jaarverslag van het bestuur over 2001

Hoe dan ook, het jaar 2001 was het jaar van het eindrapport van de commissie historische en maatschappelijke vorming (voortaan de chmv genoemd). Leden van de VGN werkten mee aan de totstandkoming van dit rapport, in veldraadplegingen en andere bijeenkomsten uitten leraren geschiedenis hun (on)tevredenheid over het rapport en in de diverse commissies en het bestuur van de VGN kwam het rapport ongeveer elke vergadering ter sprake. Daarnaast vroegen de evaluaties van de tweede fase en de gevolgen van het rapport van de inspectie over de basisvorming de aandacht.

Het ziet er naar uit, dat deze onderwerpen in het jaar 2002 opnieuw de aandacht van de gehele VGN zullen opeisen.

Het bestuur

Het bestuur van de VGN bestond in het jaar 2001, na het vertrek van Ineke Veldhuis en Riemke Leusink, uit zes leden. Gelukkig stelde Peter Wester zich beschikbaar om mee te draaien en besloot hij zich nu kandidaat te stellen voor het bestuur.

Voor het eerst werkten we dit jaar in de nieuwe werkvorm samen met de commissies. De commissie Lerarenopleidingen, de Intercommissie en de commissie Vrouwen- en Gendergeschiedenis vergaderden zonder een bestuurslid, maar hadden elk wel een uitgebreide bespreking met (een deel van) het bestuur. Dit gesprek resulteerde in afspraken over de toekomstige werkzaamheden van de respectievelijke commissies ten behoeve van de VGN. De commissies PaBo, Basisvorming/Vmbo, Havo/Vwo, Volwasseneneducatie en de Didactiek- en Activiteitencommissie kenden allen een bestuurder van de VGN als lid, om de diverse sectoren van het onderwijs in het vak geschiedenis en staatsinrichting zo goed mogelijk op de voet te kunnen volgen. Een van de bestuursleden stond voortdurend in contact met de redactie van *Kleio*, hoewel we ons realiseerden dat meer geluiden vanuit het bestuur het blad van de VGN, tenslotte ons visitekaartje, zouden mogen bereiken. Via een lid van de VGN in de Atlantische Onderwijscommissie voelden we ons nog steeds verbonden met deze organisatie. Aan het einde van het jaar maakten we afspraken met onze ambassadrice buitenland over de organisatie van een activiteit in het komende jaar. De Onderwijsadviescommissie werd opgeheven, wel werd een lid van deze commissie (ook vanwege de ervaringen opgedaan met de sterkte/zwakteanalyse van de VGN) betrokken bij de werkzaamheden van de werkgroep 2003.

Een verslag van de werkzaamheden van de commissies van de VGN treft u aan bij de jaarstukken. Het bestuur hecht eraan te benadrukken, dat juist door de inzet van de commissies veel goeds is verricht ten behoeve van het onderwijs in het vak geschiedenis en staatsinrichting in Nederland.

Vanaf het jaar 2001 werd de inrichting en het onderhoud van de website van de VGN een structurele zaak. Geld werd vrijgemaakt voor de webmaster en gezocht

werd naar een goede afstemming met *Kleio* en naar een meer toegankelijke naam voor de VGN-site. Zeker, en opnieuw, tijdens de evaluaties van de centrale examens en tijdens de discussies over het eindrapport van de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (chmv) bewees onze site haar diensten.

De nieuwe administratie bleef ook in het jaar 2001 veel aandacht vragen van onze penningmeester, maar de indruk groeide dat in samenwerking met het bureau van Euroclio aan een deugdelijke en financieel inzichtelijke organisatie is gebouwd.

Aan het einde van het jaar startte de EDG mede voor de VGN een ledenwervingsactie. De eerste resultaten zijn hoopgevend, definitief kunnen we pas in het jaar 2002 meer melden over deze actie.

Ontwikkelingen in het geschiedenisonderwijs

Zoals in de inleiding reeds gemeld: 2001 werd het jaar van het eindrapport van de chmv, landelijk ook bekend onder de naam van haar voorzitter, de commissie-De Rooij.

Het begon al tijdens de jaarvergadering van de VGN in Nijmegen, toen leden van de VGN, voor het eerst in puur verenigingsverband, met elkaar discusseerden over de pro's en contra's van de voorstellen van de commissie-De Rooij. Deze eerste gedachtewisseling kreeg een vervolg in Utrecht, alwaar op 17 mei een officiële ledenraadpleging werd georganiseerd door het bestuur van de VGN. Ook op de site van de VGN werd, soms heel fel, meegepraat over de aanbevelingen van de chmv. Na al deze gesprekken en discussies formuleerde het bestuur een officieel standpunt en verstuurde dit naar de staatssecretaris, mevrouw Adelmund. De website bewees in dit hele traject haar waarde als discussiemedium en in *Kleio* verschenen regelmatig uitstekende samenvattingen en bespiegelingen over het rapport.

Ook de officiële reacties en de activiteiten vanuit het bestuur met betrekking tot het eindrapport werden zowel in *Kleio* als op de website gepubliceerd.

Kort samengevat kwam de reactie van het bestuur erop neer, dat werd ingestemd met de volgende aanbevelingen van de commissie: geschiedenis en staatsinrichting dient een aparte plaats in elke vorm van het Nederlandse onderwijs te hebben, de indeling in tien tijdvakken verdient uitwerking in de praktijk, het pleidooi voor een leerstoel vakdidactiek geschiedenis en staatsinrichting en de invoering van het examenvak geschiedenismaatschappijleer, het zogenaamde combivak.

Anderzijds werden ook enige twijfels geuit: over het tijdpad van invoering en over de examineringvoorstellen van de commissie.

Aan het einde van het kalenderjaar 2001 stuurde de staatssecretaris haar visie op het rapport naar de Tweede Kamer. Te verwachten valt, dat in het verenigingsjaar 2002 definitieve keuzes gemaakt zullen worden.

Beleidsplan 2002

Na het beroemde inspectierapport over de basisvorming verscheen in 2001 dan eindelijk de reactie van het ministerie op alle aanbevelingen, die waren gedaan. Ook hiervoor geldt, dat uitwerking waarschijnlijk zal plaatsvinden in het jaar 2002. Die uitwerkingen zullen dan in ieder geval betrekking hebben op de situatie in het vmbo, een sector in het onderwijs waarover door commissies al enkele malen grote zorg werd uitgesproken.

Al enkele jaren kennen we de discussies op onze website over de centrale examens geschiedenis en staatsinrichting op Mavo, Havo en Vwo. Deze vormden voor het bestuur een aanleiding om het gehele traject vanaf de keuze van het domein en onderwerp, via de stofomschrijvingscommissie tot en met de centrale examens weer eens kritisch door te nemen.

In goede samenwerking met de commissie Havo/Vwo vond een eerste gesprek plaats met de medewerkers van Cevo en Cito en met regionale voorzitters van de examenbesprekingen.

Tenslotte namen we ook kennis van uitgewerkte plannen om een leerstoel geschiedenisdidactiek op te richten in Nederland. Al eerder verklaarde het bestuur van de VGN zich een voorstander van een dergelijke leerstoel. Mede in overleg met de Intercommissie en de commissie Lerarenopleidingen hopen we in het jaar 2002 spijkers met koppen te slaan ten behoeve van de didactiek in ons vak.

Contacten met verwante organisaties

Vertegenwoordigers van het bestuur van de VGN bezochten de jaarvergadering van Euroclio. Ook namen we deel aan de Geschiedenisdag, dit jaar op 24 november, georganiseerd door de VCN in Tilburg.

Regelmatig bezochten vertegenwoordigers van het bestuur de bijeenkomsten van het Platform VVVO, de vergadering van vakinhoudelijke verenigingen in het Nederlandse onderwijs. Natuurlijk kwamen daarbij de ontwikkelingen in de basisvorming, in het vmbo en in tweede fase uitgebreid ter sprake, maar vol trots presenteerden wij ook een stuk van de commissie Lerarenopleidingen over competenties van leraren in het voortgezet onderwijs. Mede door de regelmatige contacten van het Platform met het ministerie zullen de besprekingen, ondanks de praktijk van vaak tegengestelde belangen, voor ons een prioriteit blijven.

Regelmatig hadden we contact met organisaties, die van groot belang zijn voor de praktijk van het onderwijs in het vak geschiedenis en staatsinrichting, SLO, Cito, Cevo en RAD. Het overleg was altijd coöperatief en bood perspectieven voor de toekomst. De contacten met KNHG waren opnieuw uitstekend. In onze activiteiten naar buiten toe ten behoeve van ons vak konden we altijd rekenen op een volledige medewerking van het bestuur van het KNHG. Ook vonden verkennende gesprekken plaats met het Historisch Platform en het *Historisch Nieuwsblad*.

Ontwikkelingen in het geschiedenisonderwijs

Het jaar 2002 is opnieuw een belangrijk jaar voor de ontwikkelingen in het onderwijs. De herijking van de tweede fase zal worden ingezet, eveneens is de herziening van de basisvorming aan de orde. Tevens worden er politieke besluiten genomen over het rapport-De Rooy. De wet 'beroepen in het onderwijs' zal dit jaar worden afgerond.

Vanzelfsprekend zal het bestuur van de VGN vanuit de belangen van het schoolvak geschiedenis en staatsinrichting in de discussies en besluitvorming participeren. Het bestuur gaat daarbij uit van de volgende algemene standpunten: voldoende ruimte in de lessentabel of studielasturen, werkbare doelstellingen voor docenten en leerlingen, ruimte voor eigen invullingen in de scholen, herkenbaarheid in maatschappelijk verband, hervormingen en of veranderingen moeten breed gedragen worden door middel van interactie met betrokkenen.

Alle adviezen en rapporten die de VGN uitbrengt zullen beschikbaar zijn voor de leden op de website en in *Kleio*. Vooraf vindt publicatie plaats en krijgen de leden de gelegenheid invloed uit te oefenen op het definitieve advies.

Herijking tweede fase

In de discussie is onduidelijk hoe de vernieuwende aanpak van het rapport *Heden, verleden en toekomst* zal worden ingepast. In de ontwikkeling van de tweede fase sluipen nieuwe modieuze onuitgewerkte concepten binnen vanuit nieuwe onderwijsvisies. Daarom is ook onduidelijk hoe b.v. autonomie van scholen, professionalisering van docenten en keuzevrijheden binnen profielen als nieuwe uitgangspunten zich verhouden met de oorspronkelijke principes van de tweede fase.

Is er nog sprake van een consistent onderwijsbeleid? Dat vraagt het bestuur zich bijvoorbeeld af als men de besluitvorming rond het combinatievak geschiedenis en maatschappijleer onder de loep neemt. Nog steeds is er eigenlijk geen besluit.

Het VGN bestuur zal in overleg met de betreffende commissies en de leden reageren op de ontwikkelingen vanuit bovengenoemde uitgangspunten. (Zie *Reactie Herijking tweede fase op blz. 37/38 van dit Kleionummer*)

Herziening Basisvorming

Het advies van de Onderwijsraad is voor het vak geschiedenis en staatsinrichting gunstig: het is opgenomen in het kerncurriculum. Daartegenover staat dat er wordt gedacht aan een soort vakkencluster samen met aardrijkskunde en kunstvakken.

De VGN staat op het standpunt dat vakkenintegratie tot nu toe alleen maar is uitgelopen op teleurstellende ervaringen, maar dat afstemming tussen vakken noodzakelijk is.

Onduidelijk is hoe men de basisvorming enerzijds kan terugbrengen naar twee jaren en anderzijds de scholen de vrijheid wil geven om zelf de basisvorming in te richten.

Het bestuur zal in overleg met de betreffende commis-

sie en de leden de nodige expertise ontwikkelen om deel te nemen aan de discussies, de besluitvorming en de invoering van vernieuwingen. De officiële reactie is in voorbereiding.

(Zie *Overzicht van de stand van zaken m.b.t. de positie van het schoolvak geschiedenis*.)

Primair onderwijs

Het bestuur gaat ervan uit dat de concepten die in het rapport *Verleden, Heden en Toekomst* van de commissie-De Rooy staan, zullen worden overgenomen door de commissie-Wijnen, die nieuwe doelstellingen voor het basisonderwijs moet ontwikkelen. Het is van fundamenteel belang dat er een goede basis wordt gelegd voor de longitudinale ontwikkeling van het vak geschiedenis en staatsinrichting in het primair en secundair onderwijs.

Rapport 'Verleden, Heden en Toekomst'

Het bestuur stemt op grote lijnen in met het beleidsstuk van de staatssecretaris over de toepassing en uitvoering van de adviezen van de commissie-De Rooy. Het bestuur hecht eraan dat de centraal examen-problematiek wordt uitgewerkt en gestructureerd op de wijze waarop het nieuwe eindexamen geschiedenis en staatsinrichting is geïmplementeerd door de WIEG, met de benodigde facilitering en tijdsruimte.

Het bestuur wordt betrokken bij de verdere uitwerking van o.a. de implementatiecommissie en zal de leden nauwkeurig op de hoogte houden van de ontwikkelingen.

De totstandkoming van een historisch didactisch instituut met een leerstoel vakdidactiek zal worden ondersteund door het bestuur. Hopelijk komt er een samenwerkingsverband met het Historisch Didactisch Documentatie Centrum in Leiden tot stand, om de kennis van de geschiedenisdidactiek te verdiepen.

(Zie *Reactie van de VGN op Beleidsnotitie t.a.v. Verleden, Heden en Toekomst*, zie blz. 37 van dit Kleionummer)

De wet BIO (beroepen in het onderwijs)

Teneinde de vakinhoud te waarborgen van de lerarenopleidingen heeft de commissie lerarenopleidingen de vakcompetenties voor het schoolvak geschiedenis en staatsinrichting opgesteld. Deze zijn verstuurd naar de betreffende instanties. Het bestuur van de VGN neemt deze competenties als uitgangspunt voor de discussies, de besluitvorming en de eventuele invoering.

Voor een goede vakinhoud op alle niveaus staat de VGN op de bres. Investeren in onderwijs is investeren in kwaliteit. Als men het concept van de professionalisering van de docent en de school neemt, moet dat principe als eerste worden toegepast. Tevens vindt het bestuur dat de taakomvang van docenten structureel verlaagd moet worden naar het gemiddelde Europese peil, want dan ontstaat er ruimte om beleid te ontwikkelen op scholen en om bijvoorbeeld tot een vakoverstijgende aanpak te komen.

De ontwikkelingen in het vmbo

Het bestuur wil graag duidelijkheid omtrent de positie van het schoolvak geschiedenis in de bovenbouw van het vmbo. Komend cursusjaar komt het eerste cohort leerlingen in het examenjaar. De VGN zal op nauwkeurige wijze volgen hoe het eerste centrale examen wordt voorbereid.

Bestuurlijke organisatie en activiteiten

De commissie havo/vwo zal het initiatief van het bestuur uitwerken om een betere afstemming te verkrijgen tussen de diverse organisaties die verantwoordelijk zijn voor de centrale examens. Aan dit platform nemen deel: de regio-voorzitters van de CE-besprekingen, Cevo, Cito, commissie havo/vwo en VGN-bestuur.

De ledenwerving zal verder worden ontwikkeld, zodat de groei die afgelopen jaar is ingezet voortgang kan vinden.

De werkgroep 2003 krijgt de tijd om voorstellen te ontwikkelen tot de jaarvergadering van 2003 op gebied van betrokkenheid van leden, betere communicatie en seniorenbeleid.

Er wordt overwogen om een 'Stichting Vrienden van het geschiedenisonderwijs' op te richten.

De website ontwikkelt zich steeds meer als een platform voor contacten tussen VGN-leden onderling en tussen leden en bestuur. De website zal daartoe worden uitgebreid. De nieuwe provider biedt meer mogelijkheden op de nieuwe site: www.vgnkleio.nl

Met uitgever Veen van het maandblad *Historisch Nieuwsblad*, de redactie van *Kleio* en het bestuur zal worden gezocht naar een samenwerkingsverband dat voor betrokken partijen gunstig is op zowel financieel als publicitair gebied.

Voor VGN-leden wordt de draad weer opgepakt voor mogelijkheden tot excursies en projecten in samenwerking met ons omringende zusterverenigingen in het buitenland in het kader van het Europees Platform of de Raad van Europa.

Het bestuur streeft daar waar nodig naar aanvulling van de commissies. Zorgen baart het feit dat leden die zich voor bestuursfuncties beschikbaar stellen nauwelijks of niet te vinden zijn. Ook aanvulling van het bestuur is dringend gewenst.

Contacten met andere organisaties

De goede en vruchtbare contacten met het KNHG zullen worden voortgezet. De gezamenlijke activiteiten zullen we richten op de lobby voor het schoolvak geschiedenis en staatsinrichting, de implementatie van de De Rooy-adviezen en de veranderingen in tweede fase en basisvorming.

Een methode voor het aanvragen voor mogelijkheden van kortlopend onderzoek via de landelijke LPC's zal worden uitgewerkt. Eveneens zal de samenwerking met de SLO op dezelfde intensieve voet doorgaan. De commissies zullen weer betrokken worden bij de veldaanvragen voor 2003-2004.

Drie leden van het bestuur zullen de VGN vertegenwoordigen op de Euroclio-jaarvergadering in Praag. De contacten met Euroclio zullen verder worden onderhouden in de Stichting Euroclio-VGN, die baanbrekend werk verricht t.a.v. de ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs in voormalige Oostbloklanden en Balkanlanden.

Het platform VVVO wordt steeds meer gezien als een gesprekspartner in het onderwijsoverleg. De VGN ondersteunt dit platform op een kritische wijze.

Veelbelovend is de samenwerking met DIVA, de vereniging van archieven, musea en cultureel erfgoedinstellingen.

gen. Men overweegt om in samenwerking met VGN-vertegenwoordigers een bronnenbestand aan te leggen voor de tien tijdvakken die De Rooy voorstelt. Tevens wordt onderzocht of het mogelijk is om bij provinciale archiefinstellingen geschiedeniswerkplaatsen te creëren.

Mogelijk wordt er een samenwerking opgezet met de geschiedeniscommunity op het Kennisnet.

Gezocht wordt naar een structureel contact met de onderwijsinspectie.

Financieel jaarverslag 2001 en begroting 2002

Het jaar 2001 was ook voor de penningmeester van de VGN gedenkwaardig. Voor het eerst in tien jaar kwam er een eind aan het gestaag afkalvend eigen vermogen van de VGN. Gehoopt mag worden dat hier sprake is van een trendbreuk. Er kan zelfs een bescheiden groei worden vastgesteld. Niet dat het doel is de VGN om te zetten in een spaar- of beleggingsclub, zeker niet, maar enige toename van het eigen vermogen is (meer dan) welkom.

Wie de jaarcijfers over 2001 bekijkt, ziet dat er sprake lijkt te zijn van een forse daling van het aantal Kleio-abonnementen. Dit is slechts schijn, die veroorzaakt wordt doordat in het verleden leden abusievelijk gerekend werden tot abonnees. Deze fout is thans rechtgezet.

De verdubbeling van de geschatte advertentie-inkomsten komt geheel voor rekening van de inspanningen van Tineke Bogaerts, sinds onheugelijke tijden eindredactrice van Kleio. Waarvoor lof en dank.

Wat de uitgaven betreft, hier kan, met enkele uitzonderingen, vastgesteld worden dat de meeste commissies en posten keurig binnen de gestelde begrotingscijfers gebleven zijn, zodat het boekjaar kan worden afgesloten met een positief saldo van f12.678.

De administratie, het bureau Euroclio, raakt steeds beter ingespeeld op en toegerust voor de toebedachte taken. De automatisering van de financiële en ledenadministratie is dit jaar flink gevorderd. Verwacht wordt dat in 2002 dit tijdrovende proces z'n voltooiing zal krijgen. Dan zal op deze uitgavepost in vergelijking met enige jaren geleden flink zijn en worden bezuinigd.

In de opstelling van de begroting voor het jaar 2002 zijn enige vereenvoudigingen aangebracht. Starters- en didactiekconferentie, stofomschrijvingscommissies en studiereizen, die alle self-supporting moeten zijn, zijn niet langer als posten opgenomen.

Ook nu wordt nieuw beleid voorzien van financiële kaders. Het bestuur is voornemens, na gedegen onderzoek, over te gaan tot oprichting van een aparte, maar nauw aan de VGN gelieerde stichting Vrienden van het Geschiedisonderwijs. Daarin kunnen leden onderdak vinden die het onderwijs gaan of hebben verlaten vanwege pensionering of anderszins. Ook geïnteresseerde buitenstaanders kunnen Vrien(in) worden.

Op deze manier hoopt het bestuur waardevolle expertise en de band met oud-collega's te behouden.

Ook vraagt het bestuur bij monde van zijn penningmeester de leden toestemming om in voorkomende gevallen het adressenbestand van de leden, tegen vergoeding, beschikbaar te stellen aan derden. Telkens zal hier sprake zijn van eenmalig gebruik en zal zorgvuldig worden bezien of hierbij gehandeld wordt in de geest van de leden en de doelstelling van de vereniging.

De overgang van de gulden naar de Euro is een ander kenmerk van de begroting. De penningmeester heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om de contributies enigszins aan te passen aan de nieuwe muntsoort. Daarbij moet in acht genomen worden dat de tarieven de laatste jaren niet gewijzigd waren.

Sloot de begroting voor 2001 nog met een voorzien tekort van f8600, die voor 2002 houdt rekening met een positief saldo van Euro 2960.

Met betrekking tot het aantal leden kan een verheugende mededeling worden gedaan. Mede als gevolg van een extern uitgevoerde ledenwerfactie viel in 2001 een aanwas van circa 250 leden te noteren. Daardoor komt het ledenaantal opnieuw boven de 2000 te liggen. Op 1 januari 2002 telde de VGN 2258 leden.

De uittocht van de leden was beperkt en zal in de toekomst hopelijk verder worden verkleind als gepensioneerde leden die opzegging overwegen het perspectief wordt geboden toe te treden tot de Vriendenclub.

Johan Raven, penningmeester VGN

Balans 19-01-2002

Debet

Giro	15904
Spaarrekening	153519
Debiteuren	8566
Kas	0
Overig	0

Credit

Excursie	2641
Crediteuren	0
Stofomschrijving	10476
Vermogen	164892

Totaal	178009	178009
--------	--------	--------

VGN realisatie 2001 in guldens

	-	+	totaal
Baten			
contributies	225	195290	
abonnementen		17326	
advertenties		16931	
onvoorziene baten		1050	
verkoop losse nrs. Kleio		427	
verkoop didactica nrs Kleio			
software		1253	
interest		8353	
didactiekconferentie 2001		50325	
startersconferentie 2001			
			290730
Lasten			
Kleio	136937	10	
verzendkosten Kleio	12861		
bestuur	16592	240	
administratie	18061	2000	
postzegels	1548		
adm. diversen	200		
kosten betalingsverkeer	1061	205	
algemene ledenvergadering	2925		
CE-besprekingen	2245		
			189974
Commissies			
cie pabo	2139		
cie bavo/vmbo	3718		
cie havo/vwo	2789		
redactie Kleio	6182		
cie didactiviteiten	4398		
OAC/werkgroep PR	335		
intercie KNHG/VGN	507		
cie volwasseneneducatie	1515		
cie cliomatica			
cie vrouwengeschiedenis	1964		
cie staatsinrichting			
cie lerarenopleiding	706		
Leids Hist. DDC			
leerstool vakdidactiek			
Huib de Ruyterprijs/Boekenprijs	1500		
contributies binnenland	60		
contributies buitenland	2606		
internationale samenwerking			
ledenwerving PR	1898		
			28818
Overig			
didactiekconferentie 2001	50333		
startersconferentie 2001			
didactiekconferentie 2002	629		
Sterkte-zwakte analyse			
Website	3408		
Webmaster			
onvoorzien	3410	20	
			57131
Saldo			
Saldo	12678		
Totaal	293428		293428

VGN begroting 2002 in Euro

	-	totaal	+	totaal
Baten				
contributies			95500	
abonnementen			7730	
advertenties			5500	
verkoop losse nrs. Kleio			100	
software			450	
onvoorziene baten			450	
interest			3650	
				113380
Lasten				
Kleio	63600			
verzendkosten Kleio	6800			
website	1800			
bestuur	8200			
administratie	6800			
postzegels	770			
kosten betalingsverkeer	450			
algemene ledenvergadering	1360			
CE-besprekingen	1360			
		91140		
Commissies				
cie pabo	1150			
cie bavo/vmbo	1360			
cie havo/vwo	1360			
redactie Kleio	1800			
cie didactiviteiten	1600			
cie volwasseneneducatie	900			
cie vrouwengeschiedenis	900			
cie lerarenopleiding	680			
intercie KNHG/VGN	450			
werkgroep PR/2003	900			
amb. buitenland	225			
		11325		
Overig				
jrl. bijdrage Leids HDDC	450			
Huib de Ruyterprijs/ Jeugdboekenprijs	680			
contributies binnenland	45			
contributie Euroclio	1360			
ledenwerving/PR	900			
studiedag cie pabo	680			
ontwikkeling vakdidactiek	1360			
Vrienden Gs. onderwijs	680			
onvoorzien	1800			
		7955		
Totaal	110420			113380
Saldo positief		2960		

Peter Wester, aspirant bestuurslid (sinds april 2001), stelt zich voor:

van het uitstekende verenigingsblad *Kleio*.

In de tweede helft van de jaren zeventig kwam ik door de soms felle discussies over de wenselijkheid van een Centraal Examen meer in contact met de VGN. In 1979 trad ik toe tot de commissie havo/vwo, net als nu een inspirerende omgeving voor docenten die hun didactiek willen vernieuwen of verrijken. De commissie was in de jaren tachtig nauw betrokken bij een reeks van activiteiten, o.a. de invoering van het nieuwe examenprogramma, het opstarten en uitvoeren van examenbesprekingen, de verbetering van de stofomschrijving en, 'last but not least', het ontwikkelen van nieuwe ideeën die later zijn vastgelegd in het herziene examenprogramma geschiedenis van 1994 (de HEG).

Van deze commissie mocht ik een kleine tien jaar voorzitter zijn. In deze functie raakte ik vertrouwd met de VGN als organisatie en met het lobbywerk dat de VGN ten bate van het geschiedenisonderwijs en de positie van geschiedenisdocenten aanhoudend moet voeren. In die tijd groeide bij mij het besef dat geschiedenisdocenten

binnen hun taak ruimte moeten krijgen voor de ontwikkeling van hun onderwijs.

Mijn belangstelling gaat in het bijzonder uit naar actief geschiedenisonderwijs waarin de leerling zich kan ontwikkelen en waarin een docent voldoende ruimte houdt om zijn capaciteiten doeltreffend in te zetten. Mijn ideeën komen niet uit de boekjes maar kregen gedurende meer dan 25 jaar vorm op mijn school, in een hechte samenwerking met mijn vakcollegae.

In de jaren tachtig en negentig was ik, op basis van detachering, betrokken bij een aantal geschiedenisonderwijsprojecten, aan de universiteit van Leiden en bij de SLO in Enschede. De projecten leverden nieuw lesmateriaal op, nu terug te vinden in de methodes van de tweede fase. Van 1991 tot 1999 was ik op voordracht van de VGN lid van de CEVO, sectie geschiedenis en staatsinrichting. Door dit werk binnen de CEVO ben ik vertrouwd geraakt met alle aspecten van het Centraal Examen. Tot mijn genoegen mocht ik meewerken aan de uitvoering van de HEG en aan een aantal stofomschrijvingen.

De laatste jaren ben ik op mijn school actief als coördinator onderwijs. In het bijzonder houdt de tweede fase mij bezig. Het lesgeven is helaas op de achtergrond geraakt. Toen ik in maart vorig jaar las dat het bestuur dringend nieuwe leden nodig had, dacht ik: "Waarom niet? Zo blijf ik betrokken bij het geschiedenisonderwijs en bij de VGN. Op mijn lidmaatschap van de VGN ben ik nog steeds gesteld, en soms een beetje trots. Ik breng mijn ervaring mee en vind er vast nieuwe uitdagingen en nieuwe ontwikkelingen."

En zo bleek het ook te zijn.

Marjan de Groot-Reuvekamp

In 1975 kwam ik van de pedagogische academie. Ik kreeg een baan in wat toen nog het lager onderwijs heette. Al vrij snel ben ik begonnen met de studie MO-Geschiedenis bij de Leergangen in Tilburg en in 1979 kreeg ik een baan in Oss op Den Bongerd, een school voor VSO-LOM, waar ik op mavo- en leao-niveau geschiedenis mocht geven.

Hiervan herinner ik me vooral de jaarlijkse excursie naar het Oorlogs- en Verzetsmuseum in Overloon.

Toen de kinderen kwamen stopte ik met lesgeven, maar ik bleef studeren. Enkele jaren, nadat ik geslaagd was voor mijn MO, besloot ik nog doctoraal te doen in Utrecht. Na wat invalwerk op een scholengemeenschap en een Mytyschool in 's-Hertogenbosch, kreeg ik de kans tijdelijk geschiedenis te geven op de tweedegraads lerarenopleiding in Tilburg.

Nu ben ik alweer bijna tien jaar werkzaam aan de Pabo van de Hogeschool Brabant in Breda. Het opleiden van

leraren basisonderwijs is uitdagend werk. De afwisseling tussen lesgeven aan jonge mensen, die een duidelijke keuze voor een beroep hebben gemaakt, en hen begeleiden in de stagepraktijk blijft interessant. Maar de positie van het vak geschiedenis op de Pabo's is nog verre van ideaal. Het aantal contacturen is de afgelopen jaren gedaald en de instroom is zeer divers, waardoor vooral het op peil brengen van de overzichtskennis een moeizame zaak is.

Omdat ik me wilde inzetten voor de positie van het vak geschiedenis in het basisonderwijs en op de Pabo's, werd ik lid van de commissie PaBo van de VGN. Sinds 1998 ben ik voorzitter van deze club.

Toen Kees Weltevrede mij een tijdje geleden vroeg, of ik me kandidaat wilde stellen voor het bestuur van de VGN, moest ik daar wel even over nadenken. Uiteindelijk heb ik besloten het te doen, vooral omdat het bestuur bestaat uit een zeer enthousiaste, gemotiveerde groep mensen, die staan voor de positie van het geschiedenisonderwijs. De eerste kennismaking met het vak geschiedenis begint op de basisschool en het is belangrijk, dat dat goed gebeurt, zodat een fundament gelegd wordt, waarop het voortgezet onderwijs kan voortbouwen. Graag wil ik mij samen met het bestuur van de VGN inzetten voor ons prachtige vak.

De commissies: jaarverslagen en plannen

COMMISSIE HAVO/VWO

De commissie havo/vwo ziet terug op een jaar 2001 dat vooral in het teken gestaan van het rapport van de commissie-De Rooij: wat houdt het in, wat zullen de consequenties voor de praktijk zijn en hoe gaan we de discussie met het veld aan? Samen met het bestuur wordt vorm gegeven aan de discussie tijdens de jaarvergadering van de VGN op 24 maart 2001 in Nijmegen, en aan het vervolggesprek in Utrecht op 17 mei.

Een jaarlijks terugkerende taak van de commissie is de organisatie van de regionale besprekingen van het centrale examen. Hier gaat veel tijd in zitten, maar de commissie heeft dat er graag voor over: het is bij uitstek de gelegenheid om elk jaar weer collega's te ontmoeten en met hen inhoudelijk bezig te zijn over ons vak. De onvrede over het examen die ook dit jaar weer wordt geuit leidt tot een uitnodiging voor een nagesprek met de regiovoorzitters, vertegenwoordigers van het bestuur, de commissie, de CEVO en het Cito op 20 juni, dat zo goed bevalt, dat een vervolgspraak wordt gemaakt voor na de zomer.

Naar aanleiding van de gesprekken buigen we ons over het verschil tussen havo en vwo rond de vraag of het tijd wordt voor een specifieke havo-didactiek.

Het bestuur belastte de commissie met de begeleiding van de nieuwe stofomschrijvingscommissie voor het Centraal Examen. Het exact vastleggen hoe de verantwoordelijkheden zich tot elkaar verhouden kost tijd en inspanning en graven in archieven: er ligt een 'blauw boekje', waar alles in principe al eens is vastgelegd.

In *Kleio* laat de commissie van zich horen door haar eigen rubriek 'De Gouden Kom'. We willen de discussie aanzwengelen over de praktijk van de tweede fase met het brengen van een geslaagde praktijk van een docent, sectie of school. Het valt niet altijd mee artikelen te produceren, maar gelukkig komt er ook kopij van buiten de commissie en we hopen op meer.

In 2001 neemt de commissie na vele jaren met spijt en groot respect afscheid van Leo Dalhuisen, wiens inbreng niet genoeg op waarde geschat kan worden. Via zijn vele leerlingen zullen we zijn invloed nog lang blijven merken. Genio Ruesen neemt afscheid als secretaris en legt ook het lidmaatschap van de commissie neer om zijn krachten elders voor het vak geschiedenis te gaan inzetten. Ook hij laat een lege plek achter. De commissie wordt echter weer op sterkte gebracht met Ad Oostveen, Bert Wegman en Chantal Vlijm. Marijke van Vliet neemt het secretariaat over. Ineke Veldhuis ruilt haar bestuursvertegenwoordiging in de commissie om in een gewoon lidmaatschap, op het moment dat zij het bestuur verlaat. Vanuit het bestuur woont daarna Jetty Keijzer enige vergaderingen bij. Haar plaats wordt na de zomer overgenomen door Peter Wester.

Voor het jaar 2002 streeft de commissie naar een intensivering van de contacten met onze achterban, de mannen en vrouwen voor de klas. Ze ziet het als haar taak voor hen wegen te zoeken om het werk op school in ons vak aantrekkelijker te maken, wil een steun in de rug geven. In dat licht moeten ook de bijeenkomsten naar aanleiding van de evaluatie van het Centraal Examen 2001 gezien worden, die op 9 januari 2002 zouden worden ingezet met de principiële discussie over het verschil tussen havo en vwo. Vertegenwoordigers uit de regio, van Cito, Cevo en het bestuur werden daarvoor uitgenodigd.

COMMISSIE BASISVORMING/VMBO

De commissie vergaderde zes maal in het afgelopen jaar. De vergaderingen vonden plaats in pizzeria Claudius in Utrecht. René Corbeij was dit jaar voorzitter, Hans Werker secretaris. De overige leden waren: Marie-Jes Boonekamp-Wingen, Joost Dik en Theo Veldhuis. Herry Groothuis woonde de vergaderingen bij namens het VGN-bestuur. Huub Kurstjens was regelmatig te gast bij de vergaderingen als adviseur. De commissie hoopt het komende jaar een nieuw lid te kunnen begroeten in Esther Straetmans.

De commissie verwacht het de komende tijd vooral druk te krijgen met activiteiten, die voortvloeien uit het rapport van de commissie-De Rooij.

NB. Het aantal leden van de commissie blijft een bron van zorg. Door het geringe aantal leden, wordt het voortbestaan van de commissie ernstig bedreigd.

Werkzaamheden

De commissie heeft zich het afgelopen jaar beziggehouden met:

- het organiseren van activiteiten rond de historische jeugdboekenprijs 2000/2001 voor 12 tot 15-jarigen;
- het becomingariëren van het rapport van de commissie-De Rooij;
- het voortdurend aandacht besteden aan de positie van het vak geschiedenis en staatsinrichting in de basisvorming;
- het bestuderen van onderwijsvernieuwingen voor zover zij van belang kunnen zijn voor het geschiedsonderwijs, in het bijzonder het KAG-AL project;
- het volgen van de ontwikkelingen rond de invoering van het VMBO (lessentabellen, PTA, praktische opdrachten, sectorwerkstuk, sectorwerkstuk, enzovoort);
- Het organiseren van examenbesprekingen vbo/mavo;
- het adviseren van de Anne Frank Stichting met m.b.t. het uitgeven van een stripboek over de Tweede Wereldoorlog.

Plannen

- Activiteiten als gevolg van de implementatie van het rapport van de commissie-De Rooij;
- het volgen van de ontwikkelingen m.b.t. de herziening van de basisvorming;
- het organiseren van examenbesprekingen van het centraal examen geschiedenis vbo/mavo;
- het blijven volgen van de ontwikkelingen in het vmbo (PTA's, lessentabellen, praktische opdrachten, methodes enzovoort);
- het becommentariëren van de examens vmbo nieuwe stijl en het onderhouden van contacten met het Cito m.b.t. dit onderwerp;
- het aandragen van ideeën m.b.t. het onderwerp omgevingsgeschiedenis;
- het produceren van artikelen t.b.v. het blad *Kleio*;
- het volgen van ontwikkelingen op het gebied van nieuwe didactiek in relatie met het geschiedenisonderwijs.

Namens de Commissie Basisvorming/VMBO,
René Corbeij

COMMISSIE PABO

De leden van de commissie:

Marjan de Groot-voorzitter
Hans Keissen-secretaris,
Marjolijn du Jour-penningmeester,
Francien van der Meer-plaatsvervangend voorzitter,
Theo Beker,
Cees van der Kooij,
Gert Olthof,
Herry Groothuis-namens het VGN-bestuur.

In 2001 vergaderden we zes keer, namelijk op 24 januari, 28 maart, 16 mei, 4 juli, 12 september en 29 november.

Jaarverslag

De commissie heeft zich in het afgelopen jaar bezig gehouden met de volgende zaken:

- Het voorbereiden van een vrijwel geheel aan pabo en basisonderwijs gewijd nummer van *Kleio*. Het voorbereiden en vullen van het oktobernummer met diverse artikelen heeft de commissie veel werk- en vergadertijd gekost. De bijdragen bestonden uit: een analyse van een drielijks recent basisschoolmethodes, een schets van het geschiedenisonderwijs op de pabo, een schets van het geschiedenisonderwijs op een basisschool, implicaties van CHMV voor het basisonderwijs door Henk Wagenaar van het Cito, een overzicht van internetsites voor het basisonderwijs, een kennistest m.b.t. de tijdvakken CHMV bij pabostudenten en leerlingen van groep 7 en 8, het vertellen van verhalen in de klas, het boek van de maand: "Van tijd tot tijd", korte boekbesprekingen van jeugdliteratuur.

De reacties op het oktobernummer waren positief van aard. Enkele niet genoemde artikelen konden door plaatsgebrek niet worden opgenomen. Deze zullen in latere *Kleio*-nummers verschijnen.

CHMV

Het rapport van de commissie-De Rooij werd door de commissie besproken. De standpunten werden tijdens de jaarvergadering in Nijmegen naar voren gebracht.

Internet-site

De bijdrage van de commissie pabo aan de internet-site werd opgeschoond en vernieuwd.

- SLO-publicatie "Van Toen naar Nu" een uitwerking van de kerndoelen geschiedenis voor de basisschool. Deze publicatie verscheen eind 2001 met bijdragen van leden van de commissie.

- Methode-analyse geschiedenismethodes voor het basisonderwijs.

De analyse werd dit jaar afgerond.

Plannen voor het volgend jaar

- De analyse van geschiedenismethodes voor de basisschool was gericht op methoden voor de groepen 5 - 8. In het komende jaar zullen we ook methoden voor groep 3 en 4 onder de loep nemen.
- Bij de methode-analyse ontbrak de wereldoriëntatiemethode "De Grote Reis" van uitgever Malmberg. In het komende jaar zal het onderdeel geschiedenis uit deze methode onderwerp van een analyse worden.
- We streven ernaar de inbreng van de commissie pabo in de VGN-website verder uit te breiden.
- Het voorbereiden en organiseren van een studiedag voor pabo-docenten, -studenten en leerkrachten uit het basisonderwijs in de tweede helft van 2002 met als (voorlopig) thema 'Multimedia en Geschiedenis'.
- Vanuit enkele Interactumpabo's is het initiatief ontstaan om samen met het Cito een (Histocat) instaptoets voor pabo-studenten te ontwikkelen naar analogie van de aardrijkskundetoets Geocat. De commissie zal hieraan meewerken.
- De commissie zal het te verschijnen inspectierapport m.b.t. het geschiedenisonderwijs op de basisschool in de loop van het jaar bespreken.

Hans Keissen, secretaris

COMMISSIE VOLWASSENENEDUCATIE

Leden:

Iet Attema (voorzitter),
Jorien Ruyters (secretaris),
Constance Sciarone (penningmeester),
Chris Van Asperen,
Elselien van Gils,
Margriet Vencken-Martens en
Renée Schreuder, namens het bestuur van de VGN.

De commissie is in 2001 zes keer bijeen geweest.

Activiteiten 2001

De uitwisseling van ervaringen en materiaal stond structureel op de agenda van de commissie. Sinds de invoering van WEB (Wet Educatie en Beroepsonderwijs) in 1997 heeft het VAVO, als onderdeel van het ROC, nog steeds te maken met fusies, inkrimping en bureaucratisering. Daarom gaat uitwisseling vaak verder dan alleen vakinhoudelijke ervaringen en informatie.

Tegelijk met een bezemfunctie havo/vwo-oude stijl werd met minimale middelen een passende vorm voor de tweede fase gevonden. Met veel creativiteit en beperkte lessentabellen werden leerlingen, of deelnemers zoals ze tegenwoordig binnen de ROC's worden genoemd, klaargestoomd voor oude en nieuwe examens.

De overstap van mavo naar havo is veel moeilijker geworden. De mavo-afdeling van het VAVO biedt jonge mensen met capaciteiten, die door pech in het reguliere onderwijs uitgevallen zijn, alsnog een mogelijkheid om toegang te krijgen tot deze onderwijsvorm. Met een tweede moderne vreemde taal en wiskunde als pakketeisen, gaat dat soms ten koste van het vak geschiedenis. We zullen niet af moeten wachten, maar actief met ons vak aan de weg moeten timmeren. Zeker ook binnen de mavo-nieuwe stijl, de theoretische leerweg.

Op de VGN-site zijn we in september gestart met een open forum voor het VAVO. Docenten kunnen materiaal en ideeën uitwisselen.

Onze doelgroep is heterogeen. Deelnemers komen uit vele culturen. Dat maakt het onderwijs boeiend en gecompliceerd. We moeten ons steeds weer beraden over een adequate didactiek. Flexibiliteit is van belang, maar niet altijd haalbaar. Veel leerlingen hebben voldoende capaciteiten en interesse, maar problemen met de Nederlandse taal. We worden voortdurend uitgedaagd oplossingen te vinden.

Onze wens om op vakgebied via de VAVO-netwerken regionaal samen te werken is nog niet van de grond gekomen.

Op enkele ROC's is oudereneducatie een speerpunt. In de commissie krijgt dit thema regelmatig onze aandacht.

De commissie is bezig na te gaan of er interesse is om in het voorjaar landelijk bij elkaar te komen voor een tweede brainstormdag. Hiertoe is een mailing naar de deelnemers van de middag in 2000 gestuurd en een oproep in *Kleio* gedaan.

Op verzoek van de Anne Frank Stichting zullen wij bekijken in hoeverre door hen nieuw te ontwikkelen lesmateriaal voor het vmbo ook geschikt is voor het onderwijs voor volwassenen.

Plannen

Voor ons blijft de uitwisseling van ideeën en materiaal een centraal thema. We willen hierbij graag meer VAVO-collega's betrekken. Eén van de wegen is de digitale snelweg. Sinds september zijn we op de VGN-website op het VAVO-forum bereikbaar. We hopen van collegadocenten veel reacties en bijdragen te ontvangen. Daarnaast lijkt het ons zinvol om in het voorjaar 2002 bijeen te komen om onze eerste ervaringen met de tweede fase uit te wisselen en elkaar te informeren over de plannen voor het opzetten van de theoretische leerweg.

Op deze middag kan ook oudereneducatie aan de orde komen en de mogelijkheden voor het vak geschiedenis hierin. De naam MOVO (Middelbaar Onderwijs voor Ouderen) voor oudereneducatie is op enkele ROC's al geïntroduceerd. Op het Albeda College in Rotterdam is dit een grote, bloeiende afdeling. Ook andere ROC's zouden een MOVO-afdeling kunnen opzetten zoals de universiteiten en hogescholen succesvolle HOVO's hebben opgericht. De opzet van het HOVO en het succes van deze onderwijssoort zijn jaren geleden al gepresenteerd op een

van de door ons georganiseerde studiedagen 'Kleio en de markt'.

We zullen een brainstormmiddag organiseren als er voldoende belangstelling voor is.

Verder hopen we in regionale VAVO-netwerken een rol te spelen als zij zich op vakgebied gaan organiseren.

Veel jongvolwassenen die ergens uit de boot gevallen zijn willen nog steeds graag op het VAVO een diploma halen. Soms hebben ze al een tijdje gewerkt en gemerkt dat zonder diploma hun kansen beperkt zijn. Het VAVO biedt velen van hen een nieuw carrièreperspectief en dat moet zo blijven.

Het vak geschiedenis hoort binnen het multiculturele klimaat van de VAVO's en andere educatietrajecten binnen ROC's een belangrijke plaats in te nemen. Kennis van verleden en van de staatsinrichting is noodzakelijk om als volwaardig wereldburger in een steeds ingewikkelder wordende samenleving te kunnen participeren.

De commissie zal dan ook aandacht schenken aan de doorstroom van NT2 deelnemers naar het VAVO.

Iet Attema, voorzitter

COMMISSIE LERARENOPLEIDINGEN

De commissie lerarenopleidingen heeft in het verslagjaar aanvankelijk bestaan uit vijf docenten die werkzaam zijn aan eerste- en tweedegraads lerarenopleidingen: Marianne Zewald (voorzitter), Frits Rovers (secretaris), Thijs van Vugt (penningmeester), Janneke Riksen en Annette Wind. In september 2001 werd de commissie versterkt in de persoon van Ton Emonds, eveneens lerarenopleider.

De contacten met het VGN-bestuur werden in het verslagjaar niet meer onderhouden via een bestuurslid dat de vergaderingen bijwoonde. Wel is een delegatie van de commissie lerarenopleidingen op uitnodiging van het hoofdbestuur aanwezig geweest tijdens de bestuursvergadering van 24 september 2001 om verslag te doen van de werkzaamheden van de commissie en om van gedachten te wisselen over de meest recente ontwikkelingen in de lerarenopleidingen.

In het jaar 2001 heeft de commissie acht keer vergaderd te Nijmegen en Utrecht, te weten op 9 februari, 16 maart, 9 april, 11 mei, 6 juni, 24 september, 3 oktober en 14 november.

Activiteiten 2001

Als gevolg van een verzoek van het VGN-bestuur, gedaan op 22 november 2000, was de hoofdactiviteit van de commissie lerarenopleidingen in het verslagjaar gericht op het ontwerpen van een omschrijving van de vakcompetenties van de tweedegraads docent geschiedenis en staatsinrichting, mede ten behoeve van het platform vakinhoudelijke verenigingen in Nederland. Dit verzoek is vervolgens ondersteund door het landelijk overleg van de tweedegraads lerarenopleidingen geschiedenis (LOGO) en heeft op 30 mei 2001 geresulteerd in een landelijke studiedag in Nijmegen waarop de (vak)competenties een centrale rol hebben gespeeld. De aanbevelingen van de commissie historische en maatschappelijke vorming (de commissie-De Rooy) zijn in de discussies over vakcompetenties uitgebreid betrokken.

De inspanningen van de commissie lerarenopleidingen en de landelijke studiedag hebben in de loop van juni geresulteerd in een omvangrijke notitie, *Competenties van de (tweedegraads) leraar geschiedenis en staatsinrichting*, die aan het bestuur van de VGN is aangeboden en tijdens de bovengenoemde bestuursvergadering van 24 september is besproken en becommentarieerd. De definitieve versie van de notitie is vervolgens in oktober door het VGN-bestuur overgenomen, door het KNHG ondersteund en doorgezonden naar het platform landelijke vakverenigingen, de vaste Kamercommissie voor OC&W, het Ministerie voor OC&W, de HBO-raad, de Onderwijsraad, de Inspectie, de betrokken werkgevers- en werknemersorganisaties en andere relevante instanties.

Een tweede activiteit van de commissie lerarenopleidingen was in het afgelopen jaar gericht op de specifieke eigenaardigheden van de eerstegraads opleidingen in Nederland. Deze activiteit zal, als vervolg op het artikel over de tweedegraads opleidingen van maart 2001 ('Eenheid in verscheidenheid'), in het voorjaar van 2002 resulteren in een artikel in *Kleio*.

Plannen voor 2002

De commissie lerarenopleidingen ziet in 2002 de volgende taken voor zichzelf weggelegd:

- Via *Kleio* informeren van het veld over competentiegericht opleiden, in het bijzonder rond de vraag welke consequenties competentiegericht opleiden heeft voor mensen in het veld, bijvoorbeeld in het begeleiden van stagiaires op (opleidings)scholen.
- Het inventariseren, vergelijken en systematiseren van de zogenaamde *kritische of kenmerkende situaties* die op de verschillende opleidingen worden gebruikt om de vorderingen in het (vak)competentieniveau van studenten te meten.
- De voortgang van het (vak)competentiegericht opleiden bewaken. Naar aanleiding van 1 en 2 overleggen met het VGN-bestuur en de VGN-commissies Bavo en Tweede Fase over het meest wenselijke karakter van het mede-opleiderschap van het veld.
- Het overdenken van de consequenties van het competentiegericht opleiden voor alle vormen van toetsing tijdens de opleiding van leraren.
- Het werven van nieuwe VGN-leden op de tweedegraads lerarenopleidingen.

De commissie lerarenopleidingen is van mening dat de VGN zich moet bezinnen op de vraag welke doelgroep de vereniging op de middellange termijn voor ogen heeft. Een toename van, voornamelijk in het vmbo werkzame, tweedegraads bevoegde leden zal naar de mening van de commissie namelijk onvermijdelijk consequenties moeten hebben voor het beleid van de VGN en de inhoud van *Kleio*.

Frits Rovers, secretaris

DIDACTIEK- EN ACTIVITEITENCOMMISSIE

De commissie bestaat uit

Bernardine Beenackers-Heeren,
Will Bouwman,
Margreet Braams,
Tineke de Danschutter,
Esther Koops,
Louis Nolet,
Marcel Nonhebel en
Johan Raven, die ook het bestuur vertegenwoordigt.

We vergaderden in 2001 acht keer.

Activiteiten 2001

Op 26 en 27 januari 2001 vond de jaarlijkse didactiekconferentie plaats in Vught, dit jaar onder de titel: 'Stoeien met Kleio', activerende didactiek in het geschiedenisonderwijs. Er waren ruim honderd deelnemers. De inleiding werd verzorgd door Arie Wilschut, die vertelde over de ideeën van de commissie-De Rooy. Het avondprogramma, cabaret "Meneer de Bruin en Van de Ven", was een groot succes. De afsluiting werd gedaan door de heer H.A. van Wijnen, redacteur van *NRC Handelsblad* over het onderwerp "De constitutie als levende werkelijkheid voor miljoenen Amerikanen". Er werd op vrijdagmiddag een leermiddelenmarkt gehouden en er was een centrale presentatie door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Gedurende de anderhalve dag dat de conferentie duurde werden er verder veertien workshops gehouden.

Uit de evaluatie bleek dat onder andere de volgende workshops zeer gewaardeerd werden: "Creatief onderwijs ontwerpen met bronnen" door Idzard van Manen, "Westerbork portretten" door Fokko Dijkstra en Esther Koops, "National History Day" door Oscar Lansens en "Actief Geschiedenis - Kleio computerondersteund" door Sietse Elzinga.

Op 25 en 26 januari vond bovendien de jaarlijkse Starterconferentie plaats. Er waren ongeveer dertig deelnemers. Ook deze conferentie is goed verlopen en de deelnemers waren enthousiast. Twee workshops die heel positief werden geëvalueerd waren "Leerlingen laten verhalen" door Tineke de Danschutter en "Geschiedenis is een poppenkast" door Willem Janssen.

In de meivakantie werd een reis naar Kiev georganiseerd, waarvoor veel belangstelling was. Ruim twintig mensen bezochten o.a. een oud-kolchoze boer en een docente geschiedenis, van wie zij ook een les geschiedenis en staatsinrichting volgden (in het Engels). Ook woonden zij in het Volkspaleis een grote manifestatie bij ter gelegenheid van het 10-jarige bestaan van de Oekraïne.

Het plannen van korte excursies verliep minder voorpoedig. Voor september 2001 stond uiteindelijk een excursie naar Xanten op het programma, maar die ging niet door vanwege het gebrek aan belangstelling. In het algemeen merken we de laatste jaren een afname van de belangstelling voor dit soort excursies.

De commissie was ook dit jaar weer betrokken bij de Geschiedenisdag, dit jaar op 24 november in Tilburg. Leden van de commissie verzorgden een workshop.

Plannen voor het jaar 2002

Op 24, 25 en 26 januari 2002 zullen de jaarlijkse Didactiek- en Startersconferenties weer plaats hebben in Vught. De opzet is hetzelfde als in voorafgaande jaren.

In mei staat er een reis naar Turkije op het programma. De deelnemers – er hebben zich inmiddels achttien personen aangemeld – zullen Istanboel en de westkust bezoeken.

We hopen dit jaar ook weer één of twee korte excursies te realiseren. Volg de *Kleio*!

Margreet Braams, secretaris

COMMISSIE VROUWEN EN GENDER-GESCHIEDENIS

De commissie Vrouwen en gendergeschiedenis heeft een bewogen jaar achter de rug. De samenstelling van de commissie was erg aan verandering onderhevig en naast alle andere activiteiten hield het rapport van de commissie-De Rooy de leden bezig. De belangrijkste reacties van de commissie op dat rapport, waren de volgende:

- Historisch besef als centraal concept is o.i. een goede keuze, maar daar moet de inhoud dan ook wel bij aansluiten.
- Herkenbare beelden zijn goed, maar de gekozen beelden zijn zeer traditioneel en ongewenst stereotype.
- Het invullen van tijdperken is té weinig vernieuwend en sluit niet aan bij de actualiteit van onze huidige samenleving. Het sluit te zeer aan bij de kennis van een blanke, grote mannengeschiedenis en dit draagt niet bij tot historisch besef van een multicultureel samengestelde samenleving. Grote groepen leerlingen zullen zich dan ook niet herkennen in dit verleden.
- Als leerlingen weinig geschiedenis krijgen (urenvermindering) is inzicht in weinig gebeurtenissen beter voor het ontwikkelen van het historisch besef dan het herkennen van veel gebeurtenissen.

Ten slotte vinden we dat in een document dat de inhoud van het geschiedenisonderwijs centraal aanstuurt en waar de overheid verantwoordelijk voor is, een emancipatiedachte moet doorklinken.

Tot zover het rapport de Rooy.

Verder heeft de commissie commentaar gegeven op het concept-stofomschrijving van het CE-onderwerp over de Industriële Revolutie, getiteld 'Met de loep op Lancashire'. Deze stofomschrijving biedt mogelijkheden voor intercultureel onderwijs. Ook kan de situatie van vrouwen en meisjes in die tijd belicht worden. De commissie was van mening dat er in de eerste versie relatief veel aandacht was voor de technische aspecten en relatief weinig aandacht werd besteed aan de invloed van de industriële revolutie op leefgemeenschappen, families en levensonderhoud.

De commissie heeft ook gediscussieerd over haar doelstellingen en het eventueel verbreden van het blikveld van de commissie. Hier zijn een aantal actiepunten uit naar voren gekomen voor komend jaar, zoals meer actief contact onderhouden met scholen, inventariseren aan welke informatie over vrouwen- en gendergeschiedenis leraren behoefte hebben, het onderhouden van de contac-

ten met andere verenigingen en instellingen en het ontwikkelen van lesmateriaal.

Er is besloten dat het blikveld van de commissie niet te zeer te verbreden. Te grote verspreiding van de aandacht door naast vrouwen en gender ook diversiteit in het algemeen tot aandachtsgebied te nemen heeft als risico verlies van herkenbaarheid. Het spreekt vanzelf dat de aandacht voor vrouwen- en mannengeschiedenis, als mede voor etniciteit blijft, al wordt dit niet in de naamgeving meegenomen.

Een aantal leden heeft afgelopen jaar boeken op het gebied van vrouwen- en gendergeschiedenis gerecenseerd voor *Kleio*.

Tot slot willen we hier de vrouwen bedanken die het afgelopen jaar afscheid hebben genomen van de commissie en zich zeer hebben ingezet voor de vrouwen- en gendergeschiedenis: Riemke Leusink (als vertegenwoordiger vanuit het bestuur), Marianne Zewald en Gerda Geerdink. Afgelopen jaar zijn de commissie komen versterken: Corien Vuurman, Sandra Smeets, Miriam Hommes en Ellen Marrenga. De leden die bleven zijn Fia Dieteren en Nienke Landman.

Sandra Smeets

Activiteitenplan 2002

Naast gerichte activiteiten zal 2002 ook het jaar zijn waarin de nieuwe leden ingewerkt worden. Binnen de commissie hebben we één lid uit het wo, één lid van de lerarenopleiding tweedegraads, één lid uit de politiek en drie leden uit het voortgezet onderwijs. We willen de commissie nog uitbreiden met minimaal een persoon uit het voortgezet onderwijs en daarbij hebben we een sterke voorkeur voor het vmbo-veld.

Inhoudelijke en extern – organisatorische zaken:

- Publiceren van praktische opdrachten met daarin voorbeelden hoe vanuit de domeinen van de tweede fase de categorie sekse/gender verder kan worden uitgewerkt door leerlingen.
- Het screenen van nieuwe methoden op de implementatie van vrouwen- en gendergeschiedenis.
- Het adviseren van de stofomschrijvingscommissie.
- Volgen van beleid rondom het schoolvak geschiedenis: rapport commissie-De Rooy, basisvorming.
- Veldraadpleging: inventariseren of er bij de leden van de VGN (het veld) behoefte is aan informatie over vrouwen en gendergeschiedenis, inventariseren welke activiteiten er in het veld zijn op het gebied van vrouwen en gendergeschiedenis, het onder de aandacht brengen van het bestaan van de commissie en haar werkzaamheden.

Intern – organisatorische zaken:

- Inhoudelijke discussie over de doelen van de commissie.

PR activiteiten:

- Onderhouden van de afdeling van de website van de VGN.
- Publiceren op de website van 'Expanding horizons'; Bevat cursussen, databases. Voor Europese docenten, beleidsmakers, studenten e.a. (www.iiav.nl/horizons).

- Publiceren in *Kleio* (recensies en boekbesprekingen).

Netwerkactiviteiten:

- Contacten met uitgevers.
- Contacten met lerarenopleidingen.
- Contacten met relevante vrouwenorganisaties: IIAV, E-quality - expertise centrum voor gender en etniciteit, Vereniging voor Vrouwengeschiedenis en *Historica*, VVAO, Euroclio.

INTERCOMMISSIE

De Intercommissie bestond uit de volgende leden:

Jan van der Dussen (voorzitter),
Maria Grever (secretaris),
Kees Bogaerts,
Huub Kurstjens
Ineke Veldhuis-Meester.
In de loop van het jaar is Ronald Polak toegetreden.

De commissie heeft, naast geregeld onderling e-mail contact, vergaderd op 18/1, 26/4, 29/9 en 15/11.

Het afgelopen jaar heeft de intercommissie zich soms heel enthousiast (ongevraagde notitie over de wenselijkheid van een historisch didactisch instituut, die werd overgenomen door de besturen van KNHG en VGN) soms zeer kritisch (advies, op verzoek van het bestuur van het KNHG, over het rapport van de commissie-De Rooy) beziggehouden met actuele kwesties en discussies over het vak geschiedenis en staatsinrichting. Verder hield de commissie zich, buiten de openbaarheid, conform haar taakstelling, geregeld bezig met concept-stofomschrijvingen voor komende CE's en inhoudelijke aspecten en desiderata omtrent de stofomschrijving in het algemeen.

Adviezen 'op verzoek' aan de besturen van KNHG of VGN, ook een deel van de taakstelling van de commissie, zijn het afgelopen jaar verder niet gevraagd en dus ook niet gegeven.

Zulke adviezen blijken in de optiek van het KNHG, bij de intensieve contacten die er al sinds enige tijd bestaan tussen de besturen van KNHG en VGN, overbodig geworden. Zoals in het KNHG nieuwsbulletin te lezen valt: *'Beide besturen hebben, voor wat het geschiedenisonderwijs aangaat, geregeld contact op hoofdlijnen. De uitvoeringsdetails zijn daarna een zaak van de VGN. Die details zijn een aspect waarmee het KNHG zich niet op eigen initiatief zal bezig houden.'*

Voor het KNHG is hiermee de bestaansgrond van de Intercommissie komen te vervallen. Zij heeft haar leden uit de commissie onlangs, onder dank, gedechargeerd.

Zo is dit jaarverslag dus onze zwanezang.

Of en in hoeverre het VGN-bestuur meent dat voortaan ook een aantal vaste activiteiten - met name op het gebied van CE en stofomschrijving - waarvoor de Intercommissie verantwoording droeg, kan komen te vervallen, zullen U en wij waarschijnlijk te gelegener tijd vernemen.

W.J. van der Dussen

REDACTIE KLEIO

De 42ste jaargang van *Kleio* telde acht nummers met samen meer dan 430 bladzijden.

De verslaggeving rond het rapport-De Rooy nam een prominente plaats in. Met name de artikelen 'Rumoer rond De Rooy' en 'De Rooy geknipt en geschoren' (in de nummers 2 en 3) boden inzicht in inhoud en ontvangst van het veelbesproken rapport over de toekomst van het geschiedenisonderwijs.

In januari 2001 startte de nieuwe reeks 'Gordiaantjes', waarin getracht wordt de kloof tussen vakwetenschap en onderwijspraktijk te overbruggen. Inmiddels vond redacteur Hans Moors al veel historici bereid hun recente onderzoeksresultaten als Gordiaantje te presenteren. Een andere rubriek, 'In de Gouden Kom', een initiatief van de commissie havo/vwo, liet praktijk-lesideeën zien voor de tweede fase. Op de website kon daarover worden meegepraat.

Een van de hoofddoelstellingen van de redactie, evenwicht tussen vakwetenschappelijke en vakdidactische artikelen, werd op deze manier gerealiseerd. Verder was er de gebruikelijke aandacht voor het centraal examen, met kritische besprekingen van de exameninhoud, en de special rond het nieuwe examenthema (de Sovjet-Unie onder Stalin en Brezjnev). Een opvallende aflevering was daarnaast het zomernummer dat in het teken stond van Nederlands slavernijverleden.

De redactie spant zich ook in om de overige vaste bestanddelen regelmatig aan bod te laten komen, zoals het interview, het boek van de maand, de filmrubriek 'Kleioskoop', het Museumnieuws, de Kleiokrant en de recensies.

De redactie kwam in 2001 tien maal bijeen, telkens in het gastvrije huis van onze eindredacteur, Tineke Bogaerts. In september namen wij afscheid van Jos Trippenree, die sinds 1996 deel uitmaakte van de redactie; de laatste jaren was hij redactiesecretaris. Jos realiseerde in die periode onder meer enkele 'specials': over historische detectives en een interessant zomernummer over koning Arthur.

Voornemens voor 2002

Tijdens de VGN-jaarvergadering te Nijmegen waren er velen die openlijk steun uitspraken voor handhaving van de huidige kwantiteit en kwaliteit van *Kleio*. De redactie beschouwt hun hartenkreten als een stimulans om de huidige koers voort te zetten. In 2002 willen wij proberen *Kleio* een even informatief medium te laten zijn als de afgelopen jaargangen. Dat zal onder meer inhouden: voortgaande berichtgeving over de toekomst van ons schoolvak, een 'special' over Nederland na 1945 en zoveel mogelijk andere bijdragen die de lezers met hart voor het geschiedenisonderwijs kunnen interesseren.

Jan van Oudheusden, hoofdredacteur *Kleio*

De ijkpunten geijkt...

*Evaluatie van het NWO-onderzoeksprogramma
'Nederlandse cultuur in Europese context'
uit het perspectief van vrouwengeschiedenis
en genderstudies*

Studiedag 22 maart 2002 in Maastricht
Centrum voor Gender en Diversiteit, UM
Vereniging voor Vrouwengeschiedenis
Stichting Vrouwengeschiedenis van de VroegmoderneTijd

De ijkpunten geijkt...

Onlangs werd het NWO-onderzoeksprogramma 'Nederlandse cultuur in Europese context' afgerond, in de wandelgangen 'Ijkpuntenprogramma' genoemd. In elf jaar tijd verschenen vele monografieën en vier vuistdikke overzichtswerken over de Nederlandse samenleving rond de 'ijkpunten' 1650, 1800, 1900 en 1950, gevolgd door een laatste vijfde deel in november 2001 waarin 'Rekenschap' wordt afgelegd. Tijd voor een evaluatie, vinden de Vereniging voor Vrouwengeschiedenis (VVG), het Centrum voor Gender en Diversiteit aan de Universiteit Maastricht en de Stichting Vrouwengeschiedenis van de Vroegmoderne Tijd (SVVT).

Het doel is tweeledig:

- 1 Een analyse van de wijze waarop gender en vrouwen zijn geïntegreerd in de inhoud en de organisatie van het programma.
- 2 Het formuleren van aanbevelingen en suggesties voor de toekomst.

Specialisten op het gebied van genderstudies en vrouwen-geschiedenis én redacteurs van de overzichtswerken zullen zich per ijkpunt over de kwestie buigen. Tijdens de conferentie zullen tevens de resultaten worden bekendgemaakt van een onderzoek dat voor deze gelegenheid wordt verricht onder auspiciën van de VVG en het Centrum voor Gender en Diversiteit naar de institutionele en organisatorische (gender)aspecten van het programma.

*Deze dag is tot stand gekomen met een subsidie van het
Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen van de Nederlandse
Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek.*

Programma

- 10.00 ONTVANGST MET KOFFIE
- 10.30 Welkom, prof. dr. Paul Tummers, decaan Faculteit Cultuurwetenschappen (UM)
- 10.35 Welkom, drs. Marieke Hellevoort, voorzitter VVG
- 10.40 Inleiding op de dag door dr. Mineke Bosch (UM), dagvoorzitter
- 11.00 1650: *Bevochten eendracht*
(red. Willem Frijhoff en Marijke Spies)
dr. Marijke Meijer Drees (UU), dr. Ariadne Schmidt;
reactie prof. dr. Marijke Spies (em.-VU)
- 12.00 PAUZE
- 12.15 1800: *Blauwdrukken voor een samenleving*
(red. Wijnand Mijnhardt en Joost Kloek) dr. Els Kloek (UU);
dr. Stephan Dudink (KUN); reactie prof. dr. Joost Kloek (UU)
- 13.15 LUNCH
- 13.45 Algemene ledenvergadering Vereniging voor Vrouwengeschiedenis/
Stadswandeling
- 14.30 1900: *Hoogtij van burgerlijke cultuur*
(red. Jan Bank en Maarten van Buuren) prof. dr. Frances Gouda (UvA);
reactie prof. dr. Jan Bank (RUL)
- 15.30 PAUZE
- 15.45 1950: *Welvaart in zwart-wit*
(red. Kees Schuyt en Ed Taverne) prof. dr. Maaike Meijer (UM);
dr. Ruth Oldenziel (UvA); reactie prof.dr. Ed Taverne (RUG)
- 16.45 Samenvatting en afsluiting door prof. dr. Marjan Schwegman (UU)
- 17.00 BORREL EN AANSLUITEND DINERBUFFET

SVVT

DATUM

vrijdag 22 maart 2002

TIJD

10.00 - 17.00 uur, aansluitend borrel en dinerbuffet

PLAATS

Groote Sociëteit, Vrijthof 36, Maastricht

ORGANISATIE

Vereniging voor Vrouwengeschiedenis, Centrum voor Gender en Diversiteit van de Universiteit Maastricht, Stichting Vrouwengeschiedenis van de Vroegmoderne Tijd

TOEGANG

Voor VVG- en SVVT-leden 15 Euro inclusief lunch en versnaperingen. Voor niet-leden 20 Euro.

DINERBUFFET

Dit vindt plaats tussen 18.00 en 20.00 uur zodat wie wil de intercity van 20.29 uur (Eindhoven-Utrecht-Haarlem) kan halen; kosten voor de deelnemers voor eigen rekening.

AANMELDEN

Met de aanmeldkaart of rechtstreeks:
Centrum voor Gender en Diversiteit,
Wilma Lieben: 043 - 388 26 69 (ma. t/m do.)
w.lieben@genderdiversiteit.unimaas.nl.
Wij kunnen ook hotelkamers voor u reserveren.

WANDELING

Voor de liefhebbers wordt er zaterdagochtend een mooie wandeling georganiseerd vanuit Bemelen; opgave tijdens het symposium.

VGN

VERENIGING VAN DOCENTEN IN
GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING IN
NEDERLAND

Juliana van Stolberglaan 41, 2595 CA 's-Gravenhage

PTT Post

Port betaald

Port payé

Pays-Bas

om	3 Redactie KLEIO	
dres	Omloop-West 9	fe
laats	3402 XM IJsselstein	v
o rekening	128701	f

euro-acceptgiro

SVP achterzijde invullen !

over te schrijven/te storten

XXXXXX

euro

XX

ct

+

euro

ct

van girorekening of bankrekening

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

van/door

naam

3 Redactie KLEIO

adres

Omloop-West 9

plaats

3402 XM IJsselstein

handtekening

zijn alle rode rubrieken ingevuld?

formulier uitsluitend bestemd
voor betaling in euro's

133775-E02
D002

op rekening 128701

Penn.Ver.v.Docenten
Gesch/St.Inr.in Ned.
J.v. Stolberglaan 41
2595 CA Den Haag

op rekening 128701

van

Penningm. Ver. v. Docenten Gesch. en St. Inr. in Ned.
Juliana van Stolberglaan 41, 2595 CA Den Haag

formulier met blauwe of zwarte inkt invullen

© gezamenlijke banken en postbank

nadruk verboden

de ruimte hieronder niet beschrijven

niet vouwen

betalingskenmerk

X

van rekening

euro

ct

X

diversen

X

naar rekening

code

0050128701+ 12>

de ruimte hieronder niet beschrijven

Gebruiksaanwijzing
Met dit formulier kunt u
het te betalen bedrag
overschrijven of storten.

Overschrijven
Plaats altijd uw **hand-
tekening** en zo nodig het
nummer van uw giroreke-
ning of bankrekening, het
bedrag, uw naam en
volledig adres.
Stuur het formulier zonder
de **strook** naar uw bank of
de postbank.

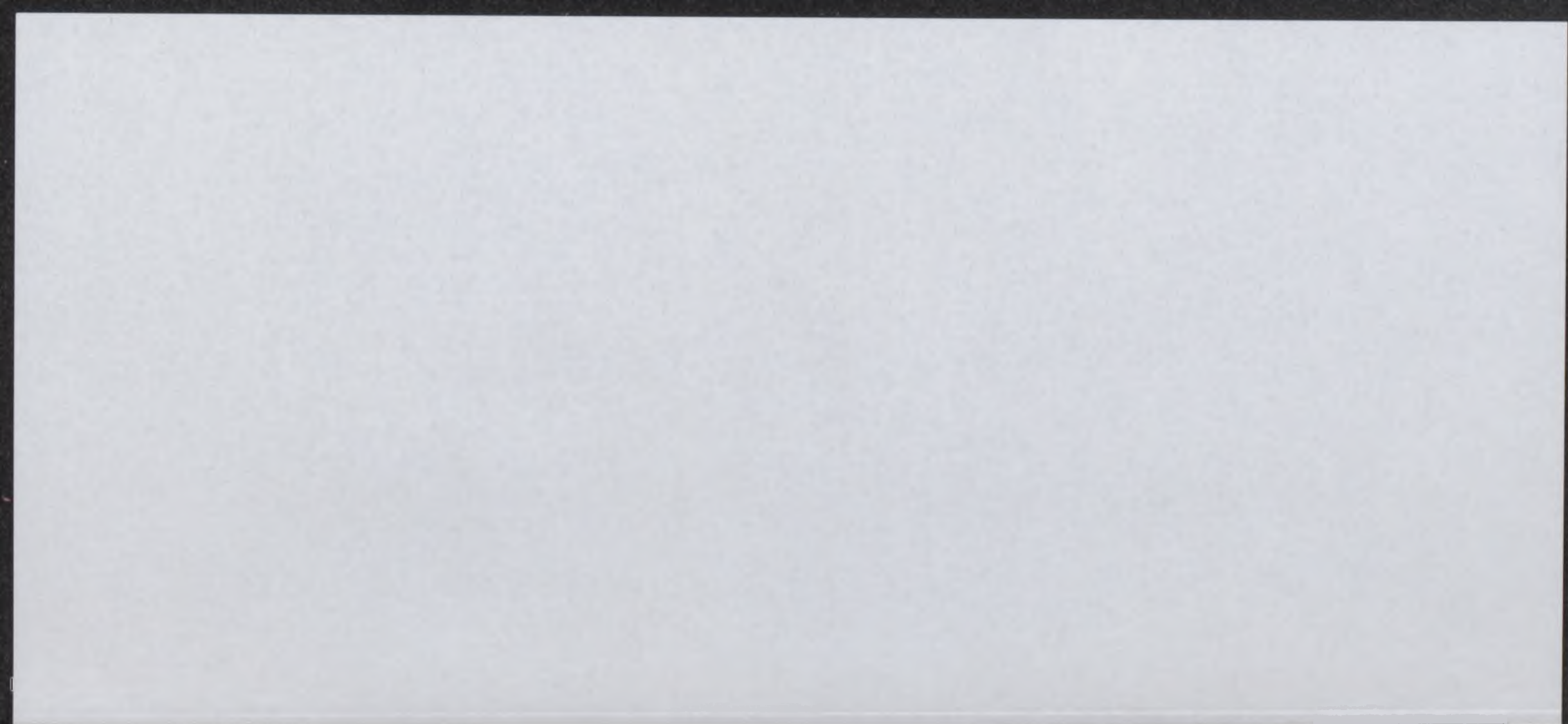
Storten
Bij alle postkantoren en
banken; hiervoor zijn in het
algemeen stortingskosten
verschuldigd. De **strook** laat
u aan het formulier zitten;
na afstempeling ontvangt u
deze terug als bewijs van
storting.

Vaststelling contributie:

▪ Salaris t/m schaal 10.6	EURO	50
▪ Salaris vanaf schaal 10.7	EURO	60
▪ Partnerlidmaatschap	EURO	70
▪ Baan minder dan 0.6 fte	EURO	40
▪ Baan met drie of meer vakken	EURO	35
▪ Buitengewone leden (pensioen/VUT)	EURO	45
▪ Studenten	EURO	25

Abonnementsgelden voor Kleio, voor niet-leden:

▪ Abonnement binnenland	EURO	61
▪ Abonnement binnen Europa	EURO	65
▪ Abonnement buiten Europa	EURO	75

voor een breed historisch perspectief

Sfinx

Sfinx geschiedenis voor de basisvorming, leerwegen, en tweede fase
info: www.sfinx-online.nl _ docentenlijn (0575) 59 49 97

thieme|meulenhoff

Wij maken leermiddelen, u maakt er onderwijs van.

Lijst van VGN-commissies

• Didactiek- en activiteitencommissie

Louis Nolet, *voorzitter*, Reestraat 32, 6531 JM Nijmegen.
Tel. 024-3550749, fax 024-3449 794.
E-mail: Louis.Nolet@edu.han.nl
Margreet Braams, *secretaris*, Rubenstraat 37, 3817 EA Amersfoort. Tel. 033-4615021.
E-mail: mbraams@planet.nl
Will Bouwman, Kloosterstraat 47, 5708 GM Helmond. Tel. 0492-534709.
Tineke de Danschutter, Van Deyssellaan 40, 9721 WV Groningen. Tel. 050-5251 298.
Bernardine Beenackers-Heeren, Adm. Helfrichstraat 10, 9801 EM Zuidhorn. Tel. 0594-503365.
Esther Koops, Kolfstraat 35, 9717 GP Groningen. Tel. 050-3111634.
Marcel Nonhebel, Archimedesstraat 117, 2517 RT Den Haag. Tel. 070-3603205.

• Commissie Vrouwen- en Gendergeschiedenis

Corien Vuurman, *voorzitter*, Heeskesacker 11-35, 6546 JB Nijmegen.
Tel. 024-3787135, 024-3459827 (werk)
E-mail: corien.vuurman@ils.han.nl
Sandra Smeets, *secretaris*, Oude Weurtseweg 78, 6541 PJ Nijmegen.
Tel. 024-3783456.
E-mail: sanne.smeets@wxs.nl
Fia Dieteren, Joris Ivenslaan 9, 1325 LV Almere. Tel. 036-5354843.
Ellen A. Marrenga, *penningmeester*, Lange Leidsedwardsstraat 212^{hs}, 1017 NR Amsterdam.
Tel. 020-6277126.
Miriam Hommes, Sandenburg 64, 2036 PS Haarlem. Tel. 023-5364511.
Nienke Landman, Elftkolk 4, 8017 NW Zwolle. Tel. 038-4600039.

• Redactie Kleio

Jan van Oudheusden, *voorzitter*, Massenetstraat 21, 5144 WP Waalwijk.
Tel. 0416-337430.
E-mail: jan.oudheusden@wxs.nl
Hans Pols, *secretaris*, Van Aerssenstraat 140, 2582 JT Den Haag.
Tel. 070-3501 380.
E-mail: j.pols@penta.nl
Tineke Bogaerts-Stoopman, *eindredacteur*, Omloop West 9, 3402 XM IJsselstein.
Tel. 030-688 3576, fax 030-688 8459.
E-mail: c.bogaerts@hccnet.nl
Carla Van Boxtel, Langemeijerstraat 13, 5473 GS Heeswijk Dinther.
Tel. 0413-292996.
Huub Oattes, Roerdomp 80, 3641 TK Mijdrecht. Tel. 0297-281197.
Marijke Meuwissen, Simplonbaan 17, 3524 BG Utrecht. Tel. 030-2731 670.
Stefan Boom, Graaf Janlaan 46, 1412 GH Naarden. Tel. 035-6948 742.
Cees Bol, Fazantenkamp 387, 3607 XC Maarssenbroek. Tel. 0346-565712.
Hans Moors, Groenewoudseweg 50, 6524 VB Nijmegen. Tel. 024-328 14 36.
Maria van Haperen, Korte Kerkstraat 14, 5524 AX Steensel. Tel. 0497-517573.

• Commissie Volwasseneneducatie

Iet Attema, *voorzitter en penningmeester*, Transvaalkade 29 II, 1092 JL Amsterdam.
Tel. 020-693 1572.
Jorien Ruyters, *secretaris*, Petrus Dondersstraat 54, 5614 AH Eindhoven.
Tel. 040-2126 508.
Chris van Asperen, Pastoor Versteegstraat 7, 6687 AH Angeren. Tel. 026-325 8219.
Elselien van Gils, Nieuwendammerdijk 177, 1025 LH Amsterdam. Tel. 020-6323 927.
Constance Sciarone, Hooglanden 33, 9801 LA Zuidhorn. Tel. 0594-503 755.
Margriet Vencken, Haarensesweg 4A, 5061 VL Oisterwijk. Tel. 013-5284297.

• Commissie PaBo

Marjan de Groot, *voorzitter*, Romperdreef 26, 5233 EK Den Bosch.
Tel. 073-6420 692.
Hans Keissen, *secretaris*, J. Calsstraat 25, 1067 WE Amsterdam.
Tel. 020-6146 734.
Theo Beker, Thesaurierweg 8, 6525 ES Nijmegen. Tel. 024-3555 224.
Marjolein du Jour, Dibbetsstraat 41, 2518 PN Den Haag. Tel. 070-3651 027.
Francien van der Meer, Grevelingen 90, 1826 AP Alkmaar. Tel. 072-5611 297.
Cees van der Kooij, De Hulst 53, 9301 PC Roden. Tel/fax 050-5018 947.
Gert Olthof, Persingensestraat 6, 6575 JB Persingen. Tel. 024-6843193.

• Commissie Lerarenopleidingen

Marianne Zewald, *voorzitter*, Vijverlaan 2, 2012 RC Haarlem.
Tel. 023-528 3325.
E-mail: Zewald@xs4all.nl
Frits Rovers, *secretaris*, Jacob Obrechtstraat 83, 1071 KK Amsterdam. Tel. 020-6756 333.
Email: dfc@xs4all.nl
Thijs van Vugt, *penningmeester*, Akerweg 11, 6438 BS Oirsbeek. Tel. 046-442 4911.
Annette Wind, Gerard Reijndersstraat 13, 2593 EA Den Haag. Tel. 070-347 8916.
Janneke Riksen, Linnaeuslaan 87, 3571 TV Utrecht. Tel. 030-273 0916.

• Commissie Bavo/VMBO

René Corbeij, *voorzitter*, Specht 19, 3766 WN Soest.
Tel. 035-6023 741.
E-mail: rcorbeij@casema.net
Hans Werker, *secretaris*, Nassaustraat 4, 2771 DV Boskoop.
Tel. 0172-216313.
E-mail: freya@consunet.nl
Marie-Jes Boonekamp-Wingen, Notgerusweg 23, 6212 BJ Maastricht.
Tel. 043-3211534.
Joost Dik, Oltmanstraat 75, 3351 EG Papendrecht.
Tel. 078-6425924.
Theo Veldhuis, Schapendrift 61, 9411 BM Beilen. Tel. 0593-525630.

• Commissie Havo/Vwo

Elise Storck, *voorzitter*, Lange Hil 90, 4822 AA Breda.
Tel. 076-5420592.
E-mail: estorck@wanadoo.nl
Chantal Vlijm, *secretaris*, Boeckstaetehof 546, 6543 HC Nijmegen.
Tel. 024-3540398.
E-mail: chantalvlijm@hotmail.com
Marijke van Vliet, Boeroestraat 6, 3312 HC Dordrecht. Tel. 078-635 1243.
Greetje de Vries, Winschoterdiep 155f, 9724 GR Groningen. Tel. 050-318 2317.
Ad Oostveen, Helmondseweg 95, 5721 GB Deurne. Tel. 0493-319 460.
Ineke Veldhuis-Meester, Quintuslaan 4, 9722 RV Groningen.
Tel. 050-527 0099.
Bert Wegman, Kapelhof 46, 1507 VB Zaandam. Tel. 075-6175765.

• VGN-vertegenwoordiger in de Atlantische Onderwijscommissie

Harald Buskop, Sportlaan 370, 2566 LP Den Haag. Tel/fax 070-364 8946.
E-mail: hbuskop@worldonline.nl

• VGN-ambassadeur buitenland

Hélène Budé-Janssens, Patrijslaan 12a, 2261 ED Leidschendam.
Tel. 070-3277923.

Internetsite van de VGN:

www.vgnkleio.nl

Hier vindt u de e-mailadressen van de commissieleden.